

KULTŪROS BARAI

ISSN 0134-3106

2014

5

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. eurozine.com, kulturosbarai.lt

Vidas BAREIKIS
Didžiojo sprogo pokštas
Instaliacija
Iš parodos „Šviesa“
Nacionalinėje dailės galerijoje

Plačiau apie grupės
„Geros blogybės“
parodas skaitykite p. 43

Kultūros ir meno
mėnesinis žurnalas.
Eina nuo 1965 m.

KULTŪROS BARAI

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 2 62 38 61

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Monika MEILUTYTĖ
(teatras) 8 614 12855
Kęstutis ŠAPOKA
(dailė) 8 655 90921
Asta DEKSNYTĖ
(dizainerė) 2 61 05 38
Kristina SABUKIENĖ
(kompiuterininkė) 2 61 05 38
Dalia MEČKAUSKAITĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Endre BOJTÁR (Vengrija)
Alfredas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Stasys EIDRIGEVIČIUS
Carl Henrik FREDRIKSSON (eurozine)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Algis MICKŪNAS
Liana RUOKYTĖ
Antanas ŠILEIKA (Kanada)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: kulturosbarai@takas.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla. SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra Eurozine the netmagazine
partneris. www.eurozine.com

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Paulius KUKIS. Švietimo krizė, afektų paklausa ir libidinė infliacija / 2
Rimas NORVAIŠA. Kodėl matematika Lietuvoje nelaikoma dvasinės kultūros dalimi / 5

Problemos ir idėjos

Peržengus nuosmukio slenkstį. *Su ekonomikos analitiku Richardu Heinbergu kalbasi
Almantas Samalavičius* / 13
Kas galanda išlaisvinimo, o kas slopinimo įrankius? *Su šiuolaikinių medijų analitiku
Douglu Kellneriu kalbasi Almantas Samalavičius* / 16
Arūnas SPRAUNIUS. Tarpulaikio paralelizmai / 20

Kūryba ir kūrėjai

Gintaras PATACKAS. Ištraukos iš poemos „Mažoji Dieviškoji Co-2. Metai“ / 26
Tomas KIAUKA. Atminties veidai tyloje / 29
Łukasz DREWNIĄK. Skylė danguje / 33
Andrius JEVSEJEVAS. Fantazijų planetariumas teatro scenoje / 37
Edvardas ČIULDĖ. Kaip sapnas tampa realiesnis už budėjimo vaizdinius / 41
Kęstutis ŠAPOKA. Archeologija su antropologinio tyrimo užmačia. *Paroda „Inversija.
Blogs gėrybės“ Jono Meko vizualiųjų menų centre* / 43
Astrida PETRAITYTĖ. Meniška ir maištinga senojo kuršio dvasia. *Eduardui Jonušui
(1932–2014) atminti* / 50
Dykuma anapus „Gaidos“. *Su kompozitoriais Šarūnu Naku ir Mindaugu Urbaičiu kalbasi
Rūta Gaidamavičiūtė* / 52
Kęstutis ŠAPOKA. Dekoratyvumas, tapęs koncepcija. „Venecijos ritmai“ M. Žilinsko dailės
galerijoje / 63
Kazys SAJA. Tamsioji materija / 65

Praeities dabartis

Eglė WITTIG-MARCINKEVIČIŪTĖ. Stalino saulė ir Busho mėnulis. *Neiširti
nepriklausomybės blokados puslapiai* / 69

Laikai ir žmonės

Markas PETUCHAUSKAS. Litvakų sugrįžimai / 78

Apokalipsės raiteliai

Vytautas JOKUBAUSKAS. Karas, kurio nebus? *Lietuvos karinis saugumas* / 83

Užrašai parašėse 5

Liudvika POČIŪNIENĖ. Žodis prasmei užtarti / 89

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Aštuonkojis iš Krymo įlankos / 93
Summaries / 95

Viršelio 1 p.: Patricija JURKŠAITYTĖ. Viešbučio kambarys 4. 2010. Drobė, aliejus; 200x225

Vidmanto Ilčiuko reprodukcija.

4 p.: Gianmaria POTENZA. Raganosis. 2001. Bronza

ŠVIETIMO KRIZĖ, AFEKTŲ PAKLAUSA IR LIBIDINĖ INFLIACIJA

Claude'as Lévi-Straussas moko, atrodytų, pačių paprasčiausių dalykų, pavyzdžiui, primena visiems žinomą tiesą, kad „visuomenė visada funkcionuoja“. Tačiau absurdiška būtų tvirtinti, priduria jis, kad „viskas visuomenėje funkcionuoja“.¹ Šiuose teiginiuose veikianti dialektika verta išskirtinio dėmesio. Tarkime, pastaruoju metu vis dažniau aiškinama, kad vienu ar kitu aspektu mūsų visuomenė „nebeveikia“. Bet ką tu norima pasakyti? Juk visuomenė funkcionuoja visada, priešingu atveju ji paprasčiausiai neegzistotų. Visai kas kita yra to funkcionavimo būdai, kurie gali būti labai netikėti. Kartais funkcinės struktūros tokios painios, kad daug paprasčiau paskelbti, esą didesni ar mažesni visuomenės segmentai tiesiog neatlieka savo paskirties arba daro tai netinkamai. Tačiau reiktų atkreipti dėmesį, kad *sąlygos, iš pirmo žvilgsnio pakertančios sklandų tam tikrų visuomenės segmentų veikimą, tuo pat metu yra visuotinai būtinos pačiam šių segmentų egzistavimui*. Kitaip tariant, visuomenė neišvengiamai yra simptomiška. Apie tai dar tarptautinės savo karjeros pradžioje rašė slovėnų filosofas Slavojus Žižekas.² Jei mąstytime priešingai, tektų grįžti prie XVIII a. utopizmo.

Šiame straipsnelyje bandysiu panagrinėti kelis svarbius simptomus, turinčius visuomeninę reikšmę. Visuomenė nėra organiška tikraja šio žodžio prasme, ji nėra kokios nors aukštesnės jėgos planas, nėra „geriausia iš galimų“ pagal apibrėžimą arba tiesiog dėl paties savo egzistencijos fakto. Visuotinai apibrėžta būtinybė yra sąlyginis dydis, kad ir kaip stipriai ji būtų sukaulėjusi,

net suakmenėjusi. Šiuo atžvilgiu akivaizdžiai išsižadame konservatizmo. Visuomenė veikia yra būdas spręsti problemas, suvaldyti antagonistinę savo pačios dinamiką. Kitaip tariant, *visuomenė suvokiama kaip atsakymas į klausimą, kurio niekas tiesiogiai dar nebuvo uždavęs*.

Pradėkime nuo pačios moderniosios visuomenės šerdies. Iš mokslinės veiklos lauko vis sparčiau traukiasi šviečiamoji praktika, laikoma modernybės pagrindu. Vietoj jos įsigali neaiškių tikslų siekiantis, liberaliomis idėjomis apsisiautęs *obskurantizmas*. Jis atvirai išsižada Švietimo idealų tiek didaktinėje, tiek ir – kiek tas yra įmanoma – mokslinėje tiriamojoje veikloje. Švietimo išsižadėjimas puikiai atspindi šiuolaikinę „pošvietėjišką“ pseudoinformacinės visuomenės ideologiją, kuri didaktiškai skelbia Švietimo kaip masinio ir forsuoto „sodinimo į suolus“ pabaigą. Manoma, kad dabar informacija tapo prieinama visiems, todėl žinios praranda nelygstamą savo vertę, prie jų nedera pernelyg ilgai apsistoti... Raštingai visuomenei pakanka adekvačiai ugdyti gebėjimus ir tinkamas nuostatas, o žinias žmonės atsirinks patys. Tačiau toks ekscesyvus žinių prieinamumas (netgi savotiška „informacinė prievarta“) paverčia jas kone absoliučios libidinės infliacijos objektu („jų niekas nenori norėti“). Be to, pseudoinformacinės visuomenės ideologiją puikiai išreiškia keistas *romantinis* anachronizmas – šiuolaikinio individo esmei nusakyti vis labiau tinka terminas *afektyvumas*, eskaluojamas kaip diskursyvumo, racionalumo ir intelektualumo priešybė. Galima spėti: afektyvumas klesti tik todėl, kad vis dar dominuoja ir aktyviai plinta ka-

pitalistinis juridinis racionalizmas. Jis tebėra *funkcinė* mūsų visuomenės *bazė*.

Kertinė Švietimo projekto dalis buvo visokeriopa visuomenės racionalizavimas, pagreitį, kuris juntamas dar ir dabar, įgavęs tik pirmojoje XIX a. pusėje. Labai svarbu suprasti, kad kalbos apie šio proceso stabdymą yra visiškai absurdiškos. Šiuo atžvilgiu Karlas Marxas laikytinas tikroju moderniosios socialinės kritikos tėvu. Tenka su juo sutikti: maža ką sąmoningas individas gali padaryti, susidūręs su patį socialumą lemiančiais santykiais ir procesais. Racionalizavimas kaip tik ir yra vienas iš tokių procesų, nors galbūt ne toks gelminis, kaip kam nors norėtusi manyti. Svarbiau tai, kaip į šią beasmenę socialinių procesų ir santykių mašineriją reaguoja moderniosios visuomenės nariai. Novalio skundas dėl „šaltos Švietimo šviesos“ puikiai atliepia *melancholišką ir ekspresyvią romantizmo dvasią, sklidiną intensyvių emocijų*. Ją gana adekvačiai, nors ir kraštutine forma, išreiškia melancholiški romantinės literatūros personažai savižudžiai (Johanno Wolfgango Goethe's jaunasis Verteris, Gustavėo Flaubert'o Ema Bovary). Švelniau šią dvasią atspindi Edgardo Allano Poe aprašyta liguista psichinė įtampa, industrinėje visuomenėje laimės neradusių Chateaubriand'o herojų likimai, Fiodoro Dostojevskio propaguotas „rusų dvasingumas“.

Bandant suvokti mūsų visuomenės sanklodos esmę, svarbus išgalėjęs ir vis dar besiplečiantis ryšys tarp juridinio racionalizmo ir romantinės reakcijos į jį. Šis ambivalentiškas ryšys pravers ir bendrajai šiuolaikinio mentaliteto analizei. Keista, tačiau XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje iš tikrųjų įvyko legalistinės kultūros pakilimas, be to, ji ėmė *skverbtis į žemesnius visuomenės sluoksnius*. Visiškai tuo pat metu santykį su savimi ir savo aplinka pradėta grįsti afektyvumu – viešumon išstatomu „jausmingumu“. (Idomiai ši tendencija atsispindi išskirtinėse Philippe'o Ariėso „mąstysenos istorijos“ studijose.³) Toks modernus afektyvumas gerokai skiriasi nuo, pavyzdžiui, kai kuriems viduramžių luomams būdingo „isteriško“ emocinio nestabilumo.⁴ Tai bent iš dalies paaikškina intensyvių emocijų pojūčių paklausą ir psichopatologijas, kurių neišvengė nei industrinė, nei postindustrinė

visuomenė. Būtent *čia save iškilmingai „atranda“ ekspresyvusis, kažką nuolat negrįžtamai prarandantis, melancholiškas, žmogus, geidžiantis, kad jo „jausena“ kam nors būtų rūpėty*. Čia turimas omenyje modernusis „aukso amžiaus“ mito kultūroje plitęs nuo vėlyvosios Antikos laikų, variantas. Tačiau visiškai nėra pagrindo teigti, kad čia aptariamoms savybėms sudaro pačią žmogaus apibrėžimo esmę. Toks afektų plėtimas priklauso veikiau nuo proto, pasiklydusio sudėtingose savo struktūrose, operacijų. Vieša paslaptis, kad iš tikrųjų Jūs niekam nerūpėte – kartais psichoanalitikas triūsia kelerius metus, kol individui tą išaiškina. Būtent to ir siekia Sigmundo Freud, Jacques'o Lacano psichoanalizė. Šiuolaikinė psichikos traumų „gydymo“ industrija, pradedant Tarptautine psichoanalizės asociacija, baigiant populiariąja saviugdų psichologija, elgiasi visiškai priešingai.

Itin svarbu suvokti, kad tam tikru atžvilgiu vis dar esame ir ilgai būsime pasaulio, kurį formuoja Švietimo pasaulėjauta, piliečiai, nesvarbu, ar norime to, ar nenorime. Galbūt suvoksime tai tik tada, kai genetinis asmens pasas taps privalomu identifikacijos dokumentu? Šiuolaikiniams mąstytojams (pavyzdžiui, Gilles'ui Deleuze'ui ar Žižekui) visiškai aišku, kad nei žmogus, nei gamta, nei kokie nors mūsų įsivaizdujami „pasauliai“ ar „daiktai“ jau seniai nebeturi jokių neperžengiamų ribų ar neatskleidžiamų paslapčių. Būtina iš naujo apibrėžti žmogaus laisvės sampratą.⁵ Visos ankstesnės sampratos, kas yra žmogaus laisvė, atspindi ne tiek mokslines ir socialines realijas, kiek mūsų fantazijas apie jas. Susiklostė situacija, kai nevalia nežinoti to, ką žinome; nevalia apsimetinėti, kad negalime žinoti to, ką žinoti galime. Vienintelis *neišvengiamas* kelias yra Švietimas, priešingu atveju degraduosime iki romantinėmis fantazijomis grįsto obskurantizmo. Tada bet kokia reakcija į Švietimą įgaus paviršutiniškos ideologijos pavidalą arba bus tik patetiškas, masėms skirtas vienadienis blefas.

Tai visiškai akivaizdu, kai kalbama apie žinių nuvertėjimą ar tariamą jų infliaciją. Esą žinios šiais laikais jau nebėra tokios aktualios, jei lygintume jas su įgūdžių ir nuostatų ugdymu. Tačiau taip tik *slepiamas faktas, kad šiais laikais, kai informacijos beprotiškai gausu, žmonės beveik*

nebeturi motyvacijos paprasčiausiai „norėti žinoti“. Psichoanalitiniai Žižeko praktikuojamos socialinės kritikos etiudai atskleidžia, kokią didelę objekto „realybės dalį“ sudaro jo neprieinamumas (ar to neprieinamumo iliuzija).⁶ „Gautas“ (net jeigu tai tik „gavimo“ iliuzija) objektas nebėra geidžiamas, nes jis yra *turimas* (ar bent jau *taip manoma*). Kas turima, to neįmanoma geisti, nebent „objektas“ būtų vėl prarastas, atimtas. Todėl vis daugiau atlaidžios, liberalios, *skatinančios* ir visus resursus suteikiančios visuomenės narių praranda patį *gebėjimą norėti* (kraštutiniu atveju tai patologiška „depresijos“ būseną). Tad žinių infliacija, apie kurią nuolatos kalbama, pasireiškia kaip „žinojimo geismo“ arba, Michelio Foucault terminais kalbant, „valios žinoti“ *infliacija*, kurią suvaldyti *padėtų nebent nauja pareigos ir disciplinos ugdymo praktika*. (*Disciplinos sąvoka* pernelyg svarbi, kad perleistume ją vien fašistuojantiems bukapročiams.)

Foucault vėlesniuose savo darbuose atskleidė: *moderniosios visuomenės subjektas yra disciplininių praktikų gaminamas ir reprodukuojamas subjektas*.⁷ Už disciplinos arba už socialinės technologijos masyvo nėra ir niekada nebuvo jokios „laisvės erdvės“ („yra“ tik žinojimo ir valdžios simbiozė).⁸ Už beasmenio socialinių praktikų tinklo nesislepia joks uzurpuotinas, iki tol laisve džiaugetis subjektas. *Modernusis subjektyvumas atsiranda tik „aukšto slėgio aplinkoje“, tik disciplininių praktikų masyve*. Nėra disciplinos, nėra elitinio, autoritetu ir autoritetinga institucija grįsto Švietimo, nėra ir jų produkuojamos subjektyvybės. Žvelgiant į mūsų visuomenę, baisu net pagalvoti, kas pakeis šį brandžiosios modernybės ir Švietimo išmuštruotą subjektą... O šiuolaikiniai pedagogikos teoretikai ir praktikai, atrodo, sumanė vienu metu ir turėti neprapjautą pyragą, ir jį valgyti: jie nori „išgauti“ kūrybingą, kritiškai mąstančią, atsakingą asmenybę, tačiau jiems kažkodėl atrodo, kad galima to pasiekti be paties tokios asmenybės „gavybos“ proceso, kuris yra sunkus, alinantis, nervus ardantis, milžiniškų pastangų, disciplinos, net muštro reikalaujantis darbas.

Libidinės infliacijos mechanizmas, įsisukęs po Antrojo pasaulinio karo, ypač įsivažiavo 7-ajame praeito amžiaus dešimtmetyje. Šiam laikmečiui būdingi įvairiausi paradoksai, kaip antai seksualinė revoliucija,

atėmusi norą susilaukti palikuonių, – „seksualiai išsilaivusių“ visuomenių gimstamumo rodikliai katastrofiškai smuko... Ši tendencija akivaizdi ir dabarties laikais. Libidinė infliacija derealizuoja objektus ir pasaulį. Tada prabylama apie hiperrealybę, simuliakriškumą, pati tikrovės esmė tampa virtuali, trapi. Galų gale apie pačią realybę prabylama kaip apie iliuziją.

Jürgenas Habermasas 9-ajame praeito amžiaus dešimtmetyje pagrįstai piktinosi bandymais protą, intelektualumą, net patį racionalumą redukuoti iki iracionalių, miglotų, jam pačiam nepavaldžių ištakų.⁹ Kodėl ši redukcija yra farsas? Tokių redukcijų fone iš akių išleidžiamas itin svarbus faktas: „*proto neįmanoma taip lengvai nusikratyti; neįmanoma taip lengvai atsipalaiduoti nuo intelektinių, diskursyvinių struktūrų „aukšto slėgio“*. Veikia pats proto „kitoniškumas“ – pavyzdžiui, kokia nors „beprotybė“ – yra tik sunkiai suvokiamas, nes visiškai *kitaip koduotas*, tačiau pakankamai nuoseklus mąstymo būdas. Kliedėjimas yra dėsningas fenomenas, turintis nuoseklų savo kodą. Tą patvirtins bet kuris kompetentingas psichoanalitikas. Tačiau dabar visokių kliesių moksliniame, o ypač pseudomoksliniame, diskurse yra tiek daug, kad vargu ar atsiras tiek pat angažuotų šiuolaikinių švietėjų, kurie galėtų ir norėtų tirti arba „šifruoti“ regeso, kuriam esame save pasmerkę, priežastis. ■

¹ Claude Lévi-Strauss, 1963, *Structural Anthropology*. New York: *Basic Books*, p. 13.

² Slavoj Žižek, 2008, *The Sublime Object of Ideology*. London: *Verso*, p. 200–201.

³ Philippe Ariès, 1993, *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*. Vilnius: *Baltos lankos*, p. 59–63, 167–180, 198.

⁴ Aaron Gurevič, 1999, *Individas viduramžių Europoje*. Vilnius: *Baltos lankos*, p. 172–176.

⁵ Slavoj Žižek, 2004, *Organs Without Bodies*. New York and London: *Routledge*, p. 123–133.

⁶ Slavoj Žižek, 2007, *The Indivisible Remainder*. London: *Verso*, p. 189–193.

⁷ Michel Foucault, 1998, *Disciplinuoti ir bausti*. Vilnius: *Baltos lankos*, p. 231, 249–256.

⁸ Ten pat, p. 37.

⁹ Jürgen Habermas, 2002, *Modernybės filosofinis diskursas*. Vilnius: *Alma littera*, p. 340 – 341.

KODĖL MATEMATIKA LIETUVOJE NELAIKOMA DVASINĖS KULTŪROS DALIMI

Mūsų visuomenė matematiką žino tik kaip mokslo kalbą, neturinčią savarankiško turinio. Priešingai šiai nuomonei, šiuolaikinė matematika yra abstrakcijų pasaulio pažinimas, paremtas loginių samprotavimų tikslumu ir grožio pojūčiu. Pretekstą pasiaiškinti, ką tai reiškia, suteikė pernai gruodžio 18 d. Lietuvos mokslų akademijoje vykusį konferenciją „Menų ir tikslųjų mokslų sanglaudos būklė ir perspektyvos Lietuvoje“.

Menų ir tikslųjų mokslų sanglaudos panoramoje, kurią nupiešė literatūrologė Viktorija Daujotytė, matematikos nėra.¹ Tai ne priekaištas autorei ar jos analizės kritika. Juk nekaltiname veidrodžio dėl to, ko jame nematome. Tarp menų ir tikslųjų mokslų esančią perskyrą autorė vaizdžiai pavadino gyvenimo upe. Kūryba ir mokslai atsidūrė priešinguose šios upės krantuose. Daujotytė rašo: „*Sanglauda tarp meno ir mokslo gal ir gali būti pageidaujama, kaip nuolat dabar pageidaujame santarvės, dialogo, kitų gerų dalykų, bet iš esmės kūryba ir mokslai su ištikimosiomis jų palydovėmis (gal tiksliau būtų sakyti – įkvėpėjomis, inspiratorėmis) technologijomis yra priešingose [gyvenimo] upės pusėse.*“²

Galima sutikti su teiginiu, kad Lietuvos mokslo politika perdėtai sureikšmino technologijas, paversdama jas dalies mokslo *įkvėpėjomis ir inspiratorėmis*. Tačiau pritariu tam sunku. Mokslui ir matematikai tai reiškia tą patį, ką tapybai reikštų jos *įkvėpėju* ar *inspiratoriumi* laikyti tvorų dažymą. Mūsų šalies realybė tokia, kad matematika, pasaulio dvasinėje kultūroje siejanti menus su mokslais (*science*), guli gyvenimo upės dugne.³

Ši žinia nėra nei nauja, nei netikėta. Apie panašią perskyrą tarp humanitarikos ir gamtos mokslų kalbėta daugybę kartų.⁴ Kokie stereotipai matematikos atžvilgiu pa-

plitę visuomenėje, irgi rašyta.⁵ Bet vis dar nematyti jokių požymių, kad padėtis galėtų keistis, bent jau artimiausioje ateityje. Dėl to pralaimime visi. Jaunoji karta auga aplinkoje, kuri atskleidžia ne visas šiuolaikinio pasaulio dvasinės kultūros puses. Norime ugdyti kūrybiškumą ir kritinį mąstymą, bet ignoruojame efektyviausią tokio ugdymo priemonę – matematiką. Tai, ko per matematikos pamokas mokoma mūsų mokyklose, sukelia tik antipatią matematikai arba jos baimę.

Matematikos kūrybiškumas pasireiškia tuo, kad ji bando aptikti giluminius ryšius tarp abstrakčių idėjų, pasitelkdama esmines ir bendras žmogaus aplinką apibūdinančias kategorijas: diskretumą ir tolydumą, baigtinumą ir begalybę, judėjimą ir erdvę... Šiuolaikinė matematika įžvelgia įvairiausių šių kategorijų niuansus, nagrinėdama juos vis naujesniais metodais. Tuo pagrindu galima kurti naujas gamtos ir visuomenės mokslų teorijas. Tai tęsis tol, kol bus išsilavinusių žmonių. Netgi dar daugiau – žinių apie pagrindinius matematikos pasiekimus visuma yra visuomenės išsilavinimo rodiklis.

Pas mus matematika laikoma tik pasaulio pažinimo instrumentu. Be abejo, ji padeda pažinti pasaulį. Abstrakčios matematinės sąvokos išreiškia tai, kas tinkamiausiai, kaip spėjame, apibūdina realybę. Tačiau tas motyvuoja labai įvairiai. Pirmosios aritmetikos ir geometrijos žinios atsirado ankstyvosioms civilizacijoms stengiantis išgyventi. Dvasinės kultūros dalimi matematiką ėmė laikyti senovės graikai. Vėliau jos vaidmuo ir matematinės veiklos motyvai nuolat kito. Naujaisiais laikais matematika tapo gamtos mokslo, bandžiusio atsiskirti nuo filosofijos, kalba. Begalybės sąvoka, kurią kaip išmanydami stengėsi

apeiti graikų matematikai, XVII a. Vakarų kultūroje tapo pagrindine ir neišvengiama priemone judėjimui apibūdinti. XIX a. ši veikla atvedė prie to, kad matematikai teko atsisakyti pretenzijų į pasaulio pažinimą ir aiškintis savo pačios pagrindus. Rezultatas – šiuolaikinė matematika su savais problemų sprendimo metodais, tobulintais tūkstančius metų. Galiausiai matematika pasiūlė, kaip pažinti abstrakcijų pasaulį.

Laikydami matematiką tik *realaus* pasaulio pažinimo priemone, ignoruojame tai, kas šiuolaikinei matematikai yra esmingiausia, – pastangas pažinti *abstraktų* pasaulį, remiantis loginiu samprotavimų pagrįstumu ir grožio jausmu. Daugelis matematikų tiesos paieškas grindžia būtent individualiu grožio supratimu, o ne realaus pasaulio atitikmenimis. Šią nuostatą gerai išreiškia vokiečių matematiko ir fiziko Hermanno Weylio (1885–1955) žodžiai: „Savo veikloje visada siekiau tiesą sieti su grožiu, tačiau tais atvejais, kai tekdavo rinktis vieną iš dviejų, paprastai rinkdavausi grožį.“⁶ Galima tik pridurti, kad matematinė kūryba, siekdamą grožio, paprastai atveda į naują tiesą.

Nors ir esame pragmatikai, neturėtume ignoruoti vertybinių matematikos bruožų. Matematinė veikla ugdo poreikį ieškoti objektyvios tiesos, pasikliaujant proto argumentais. Matematikai tiesa išskirtinai svarbi. Klaidingi teiginiai yra informacija, rodanti, kur neverta ieškoti tiesos. Matematinė tiesa remiasi tik logiškai pagrįstu samprotavimu, kurį matematikai vadina įrodymu. Matematika – vienintelė žinių sritis, savo teiginius grindžianti įrodymais. Tas, kuris savo tiesą ramsto autoritetu, tarp matematikų apsijuoks.

Prieš svarstant, ar matematika laikytina Lietuvos dvasinės kultūros dalimi, reikėtų aptarti, kas yra matematika ir kuo ypatinga lietuvių dvasinė kultūra. Svarbų kultūros bruožą taikliai apibūdino filosofas Arūnas Sverdiolas, taikydamas *korio* metaforą:

„Korinė kultūros erdvės sąranga lemia, kad nėra viešosios, atviros diskusinės erdvės, kurioje susidurtų skirtingi požiūriai, būtų išklausomi kontrargumentai ir į juos atsakoma kitiems ir sau, šitaip stumiant svarstomus dalykus pirmyn. Tarpusavyje paprastai nebendraujama ir nebendradarbiaujama ne dėl pažiūrų nesuderinamumo, bet iš abejingumo ar netgi nežinojimo apie vieni kitų egzistavimą.“

Korinėje erdvėje prasta akustika, nėra rezonanso, todėl joks balsas čia nesusilaukia atsako. [...] Todėl kiekvieną darbą tenka pradėti iš pat pradžių, nuo pradmenų aptarimo ir teksto elementaraus paskaitomumo užtikrinimo. Tenka būti arba švietėju, didaktu, arba savo geismingoje giesmėje užsimiršusiu kurtiniu, o tiksliau sakant, ir vienu, ir kitu.“⁷

Tokia kultūrinė aplinka verčia paaukoti šiek tiek laiko, kad susipažintume su pagrindiniais matematikos, kaip dvasinės kultūros reiškinių, bruožais.

Kas yra matematika?

Matematika yra tai, ko šiuolaikinė mokykla paprastai nemoko. Matematika yra apie tai, kas slypi už realaus pasaulio ribų. Tiksliau tariant, matematika yra mūsų žinios apie tam tikras abstrakčias sąvokas (paprasčiausios iš jų yra *aibė, skaičius, funkcija, erdvė, begalybė, tolydumas, diskretumas* ir t. t.) ir loginius jų ryšius. Tyrinėti sąvokas matematikai būdinga nuo Antikos laikų. Šiandien šis bruožas tapo dominuojantis. Bėgant šimtmečiams, šių sąvokų turinys nuolatosis kito. Dabartinis jų supratimas ir vartojimas matematikoje labai skiriasi nuo įprastinės vartosenos kasdieniniame gyvenime ir bendrinėje kalboje.

Nuo kitų abstrakčių sąvokų matematinė sąvoka skiriasi tuo, kad yra tiksli ir vienareikšmiška, ji apibūdina objektus, kurie turi lygiai tiek savybių, kiek jų išvardyta sąvokos turinyje. Kuo idėja ar objektas abstraktesnis, tuo sunkiau išsaugoti sąvokos tikslumą. Matematikos idėjų evoliucija lėmė, kad sąvokų tikslumo standartai nuolatosis kito.

Matematikos pasaulis – tai gausybės konkrečių aksiomų ir faktų dėlionė. Šio abstrakcijų pasaulio tikrumas grindžiamas tik matematinio įrodymu. Faktas yra teisingas arba klaidingas, priklausomai nuo to, ar jis įrodomas, ar ne. Tokia veikla skiriasi nuo realaus pasaulio pažinimo, nes ten faktų teisingumas patvirtinamas arba ne, remiantis eksperimentu. Nepaisant to, matematikos sąvokos yra tarsi realaus (fizinio) pasaulio pažinimo akiniai. Pacituosiu keletą įžvalgų apie matematiką, manau, jos padės geriau atskleisti šio nepaprastai turtingo pasaulio kontūrus.

1925 m. anglų matematikas Alfredas N. Whiteheadas, matematikos apžvalgą rašydamas mąstymo istorijos kon-

tekste, pradėjo ją taip: „Galima teigti, kad šiuolaikinė grynoji matematika yra originaliausias žmogaus dvasios kūrinys. Kitas pretendentas į šį apibūdinimą – muzika. [...] Matematikos originalumą rodo faktas, kad jos atskleidžiami ryšiai tarp objektų yra visiškai neakivaizdūs. Dabarties matematikų idėjos yra labai nutolusios nuo to, ką galima suvokti pojūčiais, išskyrus tuos atvejus, kai pojūčiai remiasi ankstesnėmis matematikos žiniomis.“⁸

Šiek tiek vėliau amerikiečių matematikas Raymondas L. Wilderis savo knygoje apie matematikos pagrindus rašė: „Daugelis matematikų, tarp kitko, laiko matematiką menu. [...] Mūsų nuomone, tapyboje, keramikoje, muzikoje ir kitose meno srityse taikomas formų abstrahavimas irgi tampa matematine veikla. Net šiais laikais joks [matematikos] apibrėžimas nėra pakankamai tikslus, kad atribotų tarpines sritis. Neįmanoma absoliučiai tiksliai nustatyti, kur baigiasi matematika ir prasideda menas ar fizika, ar...“⁹

Rusų matematikas ir lingvistas Vladimiras Uspenskis teigia, kad matematika yra humanitarinis mokslas,¹⁰ ir pagrindžia šį teiginį savo knygoje,¹¹ už kurią 2010 m. buvo apdovanotas Rusijos mokslo populiarinimo literatūros premija. Mūsų visuomenė matematikos priskyrimą humanitarikai laikytų oksimoronu, nes humanitariką ji supranta kaip žinias apie žmogų ir kultūrą. Tačiau gal mūsų žinios apie matematiką yra netikslios?

Visiškai kitoks požiūris į matematiką išdėstytas labai populiarioje JAV fiziko Maxo Tegmarko knygoje: pasaulis ne tik aprašomas matematika, bet ir pati visata yra matematinė struktūra.¹² Tai radikali matematinio platonizmo forma. Šiaip jau platonistai matematikos objektų atžvilgiu yra matematikai.

Nesama bendros nuomonės, kas sudaro matematikos esmę. Tačiau ji, kaip ir daugelis kultūros reiškinių, turi aibę bruožų, kuriuos ignoruodami nuskurdiname savo pasaulėvoką.

Matematika kaip kultūros reiškinys

Atrodytų, matematika yra rinkinys faktų, nepriklausančių nuo laiko ir vietos. Du plius du visur ir visada bus keturi. Pitagoro teorema visur ir visada suprantama vienodai. Manoma, kad matematikos rezultatams neturi įtakos nei

tautinė priklausomybė, nei istorinė visuomenės patirtis. Todėl matematiką sieti su kultūra, atrodytų, keista – paprastai kultūros sričiai priskiriamas menas, religija, filosofija, mokslas (*science*). Supriešinti kultūrą su matematika nėra svetima ir matematikams.

Požiūris į matematiką kaip į kultūriškai sterilų reiškinį yra pernelyg paviršutiniškas.¹³ Tam prieštarauja faktas, kad skirtingos matematikos mokyklos plėtoja skirtingas matematikos sritis. Pavyzdžiui, XX a. pradžioje Italijoje dominavo geometrija, Prancūzijoje – funkcijų teorija, Vokietijoje – matematikos pagrindai ir panašiai. Pasaulyje matematika laikoma dvasinės kultūros dalimi, siejanti meną su mokslu. Tai vienas iš faktų, kuriems suprasti reikia ir platesnio, ir gilesnio požiūrio. Apie matematiką kaip dvasinės kultūros reiškinį rašė Oswaldas Spengleris¹⁴ (1880–1936), Leslie's A. White'as¹⁵ (1900–1975), Raymondas L. Wilderis¹⁶ (1896–1982) ir kiti.

Adekvatus požiūris į matematiką įsigalėjęs Lenkijoje. Po Pirmojo pasaulinio karo, kai šalis priešinosi germanizacijai ir rusifikacijai, siekė tarptautinio pripažinimo, matematikui Zygmantui Janiszewskiui (1888–1920) kilo mintis tuo tikslu pasitelkti matematikos autoritetą. 1918 m. jis iškėlė lenkų matematikams tikslą „tapti reikšmingiems ir nepriklausomiems“,¹⁷ pasiūlė originalią, bet rizikingą idėją įsteigti pirmąjį pasaulyje specializuotą matematikos žurnalą – 1920 m. išėjo pirmasis *Fundamenta Mathematicae* numeris. Janiszewskis tikėjo Lenkijos matematikų sėkme tuo metu dar naujose aibių teorijos ir funkcinės analizės srityse. Jo viltys atsirado ne tuščioje vietoje – savo veiklą aktyvino Lvovas, kūrėsi nauja Varšuvos matematikų mokykla.¹⁸ Abiejose sėkmingai susijungė filosofija, logika ir matematika,¹⁹ neabejotinai veikdamos viena kitą.

Janiszewskio lūkesčiai išsipildė – lenkų matematikai pelnė pripažinimą pasaulyje. Tai galėjo turėti įtakos ir politiniam šalies pripažinimui. Deja, per Antrąjį pasaulinį karą žuvo daugiau kaip pusė lenkų matematikų. Po šio smūgio ir po emigracijos bangos praeito amžiaus devintajame dešimtmetyje matematika Lenkijoje sunkiai atsigauna. Vis dėlto sėkmė tarpukariu yra puikus kultūrinio matematikos vaidmens pavyzdys, rodantis, kad nacionalinė kultūra, plėtojanti matematiką, pasaulyje matoma ryškiau negu kultūra, ignoruojanti šį savo sandą. Švedų matemati-

kas Christeris Kiselmanas, aptardamas kultūrinę matematikos reikšmę, išskyrė keturias jos savybes – tai:

tarptautiškumas;

grožis;

įtaka žmonių pasaulėžiūrai;

*įtaka mąstymui ir pasitikėjimas mąstymu.*²⁰

Grožis yra esminė matematikos savybė, pasireiškianti įvairiais aspektais. Matyt, labiausiai grožio vaidmuo atsiskleidžia per matematines paieškas. Jei gaunamas rezultatas nekelia jokių emocijų, greičiausiai pasirinktas klaidingas kelias. Jei prieš sąmonės akis atsiveria nuostabus pasaulis, o per nugarą nusirita jaudinantis virpulis, neabejotinai prisiliesta prie Tiesos. Panašius jausmus sukelia ir gamtos tyrimai – ten grožio jausmas irgi gali tapti kelrodžiu. Bet grynajai matematikai grožis dažnai tampa vieninteliu pasirinkimo kriterijumi, nes matematikos tiesa nieko nesako apie realaus pasaulio tiesą.

Daug matematikų pripažįsta grožio svarbą jų veiklai. Rečiau apie tai išgirstame iš tų, kurie su matematine veikla nėra tiesiogiai susiję. Nobelio premijos laureatas fizikas Paulas Diracas (1902–1984), aplinkinių laikytas keistuoliu, fizikos atradimus atliko, iš esmės siekdamas elegantiškos ir paprastos matematinės išraiškos.

Pasak jo, matematinių samprotavimų sėkmė fizikoje „gali būti paaiškinama tam tikromis matematinėmis Gamtos savybėmis, kurių neįžvelgia atsitiktinis stebėtojas, bet jos užima svarbią vietą Gamtos paveiksle.

*Nepaisant to, kad reliatyvumo teorija nedera su paprastumo principu, ji vis dėlto priimtina fizikui dėl nuostabaus matematinio savo grožio. Tai nepaaiškinama savybė, panašiai kaip grožis nėra paaiškinamas mene, bet matematikams pripažinti matematikos grožį visai nesunku. Kartu su reliatyvumo teorija matematinis grožis nepaprastai giliai įsismelkė į Gamtos aprašymą.*²¹

Suvokti matematikos grožį gali ne tik matematikai, bet ir tie, kurie dar tik bando ją pažinti. Paprastai matematikos grožis atsiskleidžia, jei suvokiame įrodymo idėją. Gražios įrodymo idėjos pavyzdys – Euklido įrodymas, kad pirminių skaičių yra be galo daug. Kasdieninėje veikloje matematikai retai susiduria su naujomis gražiomis įrodymo idėjomis, nes daugumą faktų galima įrodyti jau žinomais metodais. Matematika, kaip ir kiekviena žmo-

gaus veikla, neišskiriant nė profesionaliojo meno, susijusi tiek su kūryba, tiek su amatu.

Daugumai matematikos teorijų būdinga harmonija. Jei matematiką laikytume meno forma, tai būtų kolektyvinis menas. Whiteheadas teigė, kad matematika labiausiai panaši į muziką. Kritikas ir kompozitorius Edwardas Rothsteinas, turintis matematinį išsilavinimą, aiškina, kad ir matematika, ir muzika suteikia galimybę suvokti „*pasaulį, kuris egzistuoja nepriklausomai nei nuo žmogaus pojūčių, nei nuo interpretacijų ir kuriame sklando esmės, būties, tiesos idėjos*“.²²

Dažnam skaitytojui šie samprotavimai gerokai prieštarau mokyklinei susidūrimo su matematika patirčiai. Taip yra dėl mūsų švietimo sistemos tikslų ir pasirinkimo motyvacijos. Kažkodėl manoma, kad daug didesnę motyvaciją mokytis matematikos suteiks ne jos grožis, bet nauda kasdieninei veiklai. Tačiau taip mano ne visi. Nathalie Sinclair savo knygoje „*Matematika ir grožis*“²³ dalijasi patirtimi, įgyta bandant matematinį ugdymą praturtinti tuo, kas skatina estetinį matematikos suvokimą.

Tiems, kurie vis tiek abejoja, ar įmanoma matematiką suderinti su grožiu, galbūt padės pakeisti nuomonę britų mokslininkų tyrimų rezultatai, paskelbti šiemet vasarį.²⁴ Du neurobiologai, fizikas ir matematikas, pasitelkę funkcinių magnetinį rezonansą, bandė nustatyti, kaip į matematinį grožį reaguoja žmogaus galvos smegenys. Tyrimai buvo atliekami su 16 matematikų, kuriems parodyta 60 įvairiausių matematikos formuliu, prašant kiekvieną iš jų įvertinti grožio aspektu: kuri graži, kuri šiaip sau, o kuri bjauri. Į formuliu vaizdus reagavo ta pati smegenų vieta, kuri atsakinga už grožio pajautimą, – tai nustatyta per ankstesnius tyrimus, stebint klasikinius meno kūrinius. Tyrimas patvirtino, kad intuityvus matematikų vertinimas, vadinamas grožiu, sutampa su pojūčiais, kokius paprastai sukelia meno kūriniai.

Daugumai tiriamųjų gražiausia formulė buvo Eulerio tapatybė, laikoma matematikos grožio auksiniu standartu.

Matematika Lietuvoje

Jei ši apžvalga dar neįtikino, kad matematika nėra Lietuvos dvasinės kultūros dalis, tai vėl grįžkime prie disku-

sijos apie menų ir tikslųjų mokslų sandūras. Pacituosiu dar šį tą iš literatūrologės Daujotytės teiginių:

„Formulė – tai nekintama, nekeičiama taisyklė. Formulės lygmeniu juntame humanistikos ir gamtos mokslų sąlytį, jei ir ne sanglaudą. Matematikos formulė – kokio nors matematinio teiginio simbolinis užrašymas skaičiais, raidėmis ir ženklais. Chemijos formulė – kokio nors cheminio elemento ar junginio sudėties ir sandaros žymėjimas cheminiais simboliais. Nekintanti formulė. Gamtos, tikslieji mokslai remiasi nekintamais dydžiais, apibrėžtais objektais, bet kartu ir formomis. Kas yra vanduo? Juk tai gyvų gyviausia forma, kai jį matome, lytime, keliamo prie lūpų ar į jį pasineriame. Biologas ar chemikas gali jausti tą vandens formos gyvumą, takumą, bet jo sąmonė ieško formulių, jomis remiasi ir pasitiki. [...]

Apibendrintai galima sakyti, kad kūryba, iš esmės ir humanistika, net susidurdama su formulėmis, siekia išlaikyti formos gyvybę, o tikslieji mokslai, technologijos atvirkščiai – kiekvieną, kad ir pačią gyviausią formą suvokia kaip potencialią formulę. Iš čia ir įtampa – esama ar galima – tarp formos ir formulės.“²⁵

Požiūris, kad tikslųjų mokslų, taigi ir matematikos, siekiamybė yra nekintama formulė, panašus į požiūrį, pagal kurį literatūros siekiamybė yra žodis arba muzikos siekiamybė yra natos. Formulė matematikoje, kaip ir žodis literatūroje, yra tik priemonė išreikšti idėjoms. Puiki priemonė, nes be jos, vartojant tik kasdieninę kalbą, tektų rašyti ištisus puslapius, kuriuose paskęstų esmė. Trumpa formule įmanoma išreikšti nuostabiai daug turinio. Kompaktiška išraiškos forma leidžia užčiuopti naują kokybę, panašiai kaip tapytojui paveikslas suteikia galimybę pasakyti daug daugiau už matomą vaizdą. Formulė matematikoje prasminga tiek, kiek yra suprantama tai, kas ja išreiškiamas. Per anksčiau minėtą matematinio grožio tyrimą nustatyta, kad Eulerio tapatybė tiems, kurie jos nesupranta, nesukėlė jokių emocijų. Vis dėlto priemonė ir tikslas nėra tas pats.

Ar praeityje matematika turėjo vietą šalies dvasinėje kultūroje? Matematikas Jonas Kubilius (1921–2011), rašydamas apie matematikos atsiradimą Lietuvos mokslų akademijoje, teigė, kad originalių matematikos mokslo darbų nebūta, bent jau iki Vilniaus universiteto uždary-

mo 1832 m.: „*tarpukario Lietuvoje mokslinio kūrybinio darbo iš matematikos tebuvo tik užuomazgos. [...] Mokslinis darbas prasidėjo tik su nauja matematikų karta jau po Antrojo pasaulinio karo.*“²⁶ Bet mokslinis darbas, siejamas su matematikų bendruomene, yra požymis, kad egzistuoja matematikos subkultūra.

Matematikos ir kultūros giminystė daug kam Lietuvoje kelia nemažą nuostabą, net nepasitikėjimą. Labiau paplitęs tradicinis požiūris, kad matematika yra pasaulio pažinimo instrumentas ir formulių kalba, neturinti savarankiško turinio. Dažnai manoma, esą matematika – tai Antikos laikų žinios apie skaičius ir geometrines figūras. Tokio požiūrio į matematiką laikosi, pavyzdžiui, filosofija. Kas įvyko arba neįvyko Lietuvoje per pastaruosius dešimtmečius, kad matematika vis dar netapo dvasinės kultūros dalimi?

Remiuosi filosofo Arūno Sverdiolo sudėliotais dabartinės lietuvių kultūros bendraisiais bruožais.²⁷ Jo teigimu, susiklosčiusią kultūrinę situaciją apibūdina *rėčio* metafora, reiškianti, kad tarp Lietuvos ir pasaulio yra tam tikras filtras. Nors ir tapome politiškai laisvi, bet vis dar stiprų poveikį daro uždara kultūrinė iš sovietmečio paveldėta aplinka, kurią filosofas apibūdino *kolbos* įvaizdžiu. Rėčio efektas aiškiausiai pasireiškia, vertinant kitų kalbų žinojimą ir vartojimą – rusų kalba darosi vis mažiau suprantama, o anglų kalba vis dar yra nepakankamai suprantama. Verstinė literatūra niekaip negali užpildyti atsivėrusios kultūrinės tuštumos.

Matematika stokoja literatūros kur kas labiau negu humanitarika. Pastaraisiais dešimtmečiais be kelių bendro pobūdžio su matematika susijusių verstinių veikalų (vienas iš tokių – Georgo Ifraho „Universalioji skaičių istorija. Kaip skaičiai ir skaičiavimas atskleidžia žmogaus išradimą“), išleista tik šiek tiek vadovėlių ir kitos mokomosios medžiagos. Rėtis lemia, kad anglų kalba parašytas knygas, skirtas matematikos filosofijai, istorijai, jos pagrindams ir mokymui, Lietuvoje įstengia skaityti tik profesionalai.

Bet ir mokomoji šios srities literatūra išseko. 2012 m. išleistame aukštosios matematikos vadovėlyje fizikas Algirdas Matulis rašo:

„*Vis dažniau man rašo laiškus mokiniai ir klausia, kaip jiems pradėti mokytis fizikos. Aš jiems atsakau, kad prieš*

*pradedant mokytis fizikos būtų gerai išmokti aukštosios matematikos. Tada jie klausia, kokias reikia skaityti knygas, kad išmokytų matematikos. Čia aš jiems niekuo negaliu padėti. Visos knygos apie matematiką, kurios man patinka, parašytos arba rusiškai, arba angliškai. O jie dažniausiai rusų kalbą moka labai silpnai arba visai nemoka. O angliškos knygos labai brangios. Todėl nieko kito man nebeliko, kaip tik pačiam parašyti knygą apie aukštąją matematiką, o tiksliau apie matematiką, kurią išmokęs mokinys galėtų pradėti mokytis fizikos.*²⁸

Knyga skiriama mokiniams ir studentams, ketinančiams rinktis mokslininko kelią. Atrodytų, puiku, galbūt fizikai geriau už matematikus žino, kokios matematikos reikia šių dienų fizikui teoretikui. Deja, pavarčius knygą, tenka nusivilti. Jos turinys ir aiškinimo stilius toks pats, koks buvo prieš šimtą ir daugiau metų matematikos knygose, skirtose inžinieriams, ir tokio pat senumo mokykliniuose matematikos vadovėliuose.

Svarbiausių sąvokų (riba, išvestinė, integralas ir t. t.) Matulis neapibrėžia, beje, tai įprasta ir šiandieninei mokyklai. Pavyzdžiui, funkcijos ribą jis aiškina piešiniu ir intuicijai kalbėjimu apie indeksą „ėjimą į begalybę“, atitinkamą „taškų artėjimą“. Geometrinę funkcijos išvestinės aiškinimą papildo tradicinėmis nuorodomis į „nykstamai mažus“ prieauglius ir į Lewiso Carrollo knygą „Alisa stebuklų šalyje“. Šiuos aiškinimus pajvairina ironija, pašiepianti matematikų samprotavimų loginį tikslumą. Pasakojimų turinys apibūdinamas taip: „Aukštosios matematikos sritis, kurioje rašomos formulės, vadinama matematinė analize, o įvairių geometrinių objektų vaizdavimas formulėmis – analizinė geometrija.“ Šis apibūdinimas panašus į tokį: meno sritis, kurioje rašomos natos, vadinama muzika. Vadovėlio autorius rekomenduoja skaitytojams imtis kitos jo knygos, skirtos matematikai, ir užtikrina: „Išsprendę visus ten pateiktus uždavinius, jūs iš tikrųjų tapsite kvalifikuotu fiziku teoretiku.“ Manau, vertėtų būti nuosekliam ir šį teiginį taip pat suprasti kaip ironiją.

Matulio „Pasakojimai apie aukštąją matematiką“ įtvirtina tradicinį, iš kartos į kartą perduodamą požiūrį: matematika yra pasaulio pažinimo instrumentas, kurio esmė – skaičiavimo procedūros ir technika, įsisavinama, išsprendus pakankamą kiekį uždavinių. Abstraktūs

šiuolaikinės matematikos objektai ir struktūros nepripažįstami. Bet kartais, norint neatsilikti nuo mados, tenka pacituoti ir šiuolaikinės matematikos rezultatus. Tokiais atvejais matematikos teiginiai interpretuojami savo nuožūra, teoremos taikomos ne matematikos objektams arba nekreipiama dėmesio į jų prielaidas. Antai Juozas Krikštopaitis veikale apie gamtos pažinimą Kurto Gödelio teoremas irgi aiškina savaip:

„Matematinės logikos autoritetas Godelis, paskelbęs kevirtorjo XX a. dešimtmečio pradžioje dvi nepakankamumo (neišbaigtumo) teoremas, inicijavo išpūdingą poveikį elitinei mokslininkų ir filosofų grupei. Teoremos paskelbė: a) tuomet, kai tiriama sistema yra neprieštaringa (nuosekli, logiška), ji yra neišbaigta; b) neprieštaringumo aksiomų negalima įrodyti neperžengiant formalios sistemos. Pats Godelis, supratęs, kad jo analizės, siekiančios išsiaiškinti matematikos pagrįstumą, rezultatai atveria didesnes interpretacijų galimybes, tęsė teoremų taikomumo tyrimus. Ir tikrai, jis ir ypač kiti mokslininkai atskleidė Godelio teiginių universalumą, jų įtaką naujam teorinio mąstymo posūkiui. [...] Kaip jau minėta, Godelis įrodė, kad neįmanoma teoriškai sukurti absoliučiai pagrįstos sistemos (teorijos), neturinčios bent menkiausio prieštaravimo.“²⁹

Cituojami teiginiai yra dalis Krikštopaičio pamąstymų apie mokslo pagrindus, o visas knygos turinys atspindi jos autoriaus paskaitų, 1991–2008 m. skaitytų Lietuvos universitetų magistrantams ir doktorantams, medžiagą. Šis ir kiti pavyzdžiai verčia permąstyti Lietuvos matematinio švietimo sistemą ir turinį.

Ar visuomenė pripažins matematiką kultūros reiškiniumi, priklausys nuo bendrajam ugdymui keliamų tikslų. Kokie šie tikslai yra dabar ir kokie jie buvo praeityje? 1928 m. vykusioje pirmojoje matematikos ir fizikos mokytojų konferencijoje matematinio ugdymo tikslus apibūdino matematikas Zigmas Žemaitis (1884–1969). Jis rašė:

„Kalbant arba rašant [apie matematikos programą aukštesniosiose mokyklose], priderėtų pirmiausia plačiau nušviesti, panagrinėti ir pakritikuoti arba pamatuoti tos vedamosios idėjos, tie tikslai, kuriais matematika įdėta į aukštesniųjų mokyklų mokomuosius planus. Reikėtų susitarti, ar statytinas pirmon vieton grynai formalinis tikslas –

mokinių proto pajėgų ugdymas ir miklinimas, ar daugiau yra siektini materialiniai, utilitariniai tikslai – matematiškos pritaikymai kitiems mokslams ir gyvenimui.

[...] Pedagoginėje literatūroje ir gyvenime pedagogai ilgai ginčijosi dėl matematikos dėstymo tikslų. Šie ginčai ėjo drauge su bendresniais ginčais tarp formalistiškai humanistiškojo ir reališkai matematiškojo auklėjimo šalininkų. Nuomonių skirtumai neišnyko iki šio laiko, tačiau matematikos atžvilgiu vis dėlto prieita maždaug ligi bendros nuomonės, būtent tos, kad matematikos dėstymas aukštesniojoje mokykloje turi siekti abiejų pagrindinių tikslų, formalinio ir materialinio. Vadinasi, matematikos dėstymas turi: a) padėti mokinio proto pajėgoms augti, t. y. pratinti mokinius sudaryti aiškias sąvokas, tiksliai reikšti jas žodžiais, daryti iš jų nuosakias išvadas, mokėti jas kontroliuoti, ir b) pratinti mokinį teisingai, gerai suprasti ir matematiškai formuluoti kitų tikslųjų mokslų aiškinamus dalykus ir padėti mokiniui spręsti praktinius, realinio gyvenimo klausimus, kiek jie yra reikalingi matematinėms žinioms.³⁰

Dabartinė matematikos bendrojo ugdymo programa kelia sau tikslą „sudaryti galimybę mokiniams plėtoti matematinę kompetenciją, t. y. gebėjimus ir nuostatas, pažinti pasaulį, aprašyti jį matematiniais modeliais, taikyti matematinius metodus sprendžiant praktines ir teorines įvairių mokslo sričių problemas“. Šis tikslas, grindžiamas požiūriu į matematiką kaip pasaulio pažinimo instrumentą, radikaliai skiriasi nuo tikslų, kuriuos aptarėme šioje apžvalgoje, be to, neskatina ugdyti diverguojančio mąstymo, nes mokiniai negauna tam reikiamų priemonių. Diverguojantis mąstymas reikalauja kūrybiškumo. Reikia gerokai praplėsti sprendžiamų matematikos užduočių lauką, remiantis sąvokiniu ir abstrakčiuoju mąstymu.

Nuo tų laikų, kai Žemaitis suformulavo matematinio ugdymo tikslus, praėjo beveik šimtas metų, taigi sąlygos smarkiai pasikeitė. Pagrindinius dabarties bruožus lemia tai, kad visuomenės kaita spartėja, o mūsų gebėjimai vis greičiau sensta. Tokiomis aplinkybėmis matematinis mąstymas tampa didžiule vertybe, nes padeda spręsti tas problemas, kurios ne tik neturi sprendimo metodų, bet ir nėra aiškiai artikuliuotos. Tokiam mąstymui ugdyti nepakanka vien įsisavinti matematikos

procedūras ir taisykles, reikia dar ir suvokti matematikos sąvokas, jų ryšius. Todėl tarpukariu numatyti ugdymo tikslai šiandien tampa dar svarbesni.

Mokydami matematikos, turėtume ugdyti loginį samprotavimų tikslumą, gebėjimą taikyti matematiką, sprendžiant praktines ir kitų mokslų problemas, o kartu sudaryti šiuolaikinės matematikos bendrą vaizdą jos istorinės raidos kontekste.

Kad šie tikslai būtų įgyvendinti, kad į mokyklas grįžtų loginiu tikslumu grindžiamas samprotavimas, prieš gerą dešimtmetį išgyvendintas kaip „bereikalingas formalizmas“, reikės lankstumo, išminties ir politinės valios. Tik tada susidorosime su to „išgyvendinimo“ pasekmėmis, kurios lėmė, kad nebeturime priemonių, leidžiančių paaiškinti ir suprasti matematikos faktus ir procedūras. Matyt, susigriebta perlenkus lazda, nes dabar kaip kompensacija siūloma 11–12 klasių mokiniams, turintiems akademinį polinkį, siekiantiems gilesnių matematikos žinių, mokytis logikos, tačiau tai tik pasirenkamasis modulis „Logikos įvadas“. Taigi „matematikos“ mokoma atskirai nuo logikos. Kaip jums patiktų barščiais vadinami burokėliai, pateikiami be druskos ir vandens, šiuos pasiūlant baigiantis pietums? Taip diegiamas loginis neįgalumas.

Atsisakyta ir sustiprinto matematikos mokymo, skirto daliai pajėgių mokinių. Tuo pačiu keliu einama toliau ir dabar mokyklose jau agituojama atsisakyti „kalimo“, suprask, mokymosi atmintinai. Vietoj „kalimo“ tariamai ugdomas „kūrybiškumas“, ignoruojant faktą, kad dalis mąstymo procesų vyksta žmogaus pasąmonėje.

Kokių dar sukrėtimų turės patirti visuomenė, kad pagaliau būtų liautasi eksperimentuoti su žmonėmis, ugdant gražiai skambančias, bet žiniomis neparemtas, todėl primityvias *kompetencijas*?

Reikėtų peržiūrėti ir kai kurias įprastomis tapusias bendro pobūdžio nuostatas. Keista, kad mokiniams, dar nebaigusiems bendrojo lavinimo kurso, jau reikia apsispręsti, kokių dalykų jie toliau nebesimokys. Juk tenka rinktis tarp jiems nepažįstamų ir nesuprantamų alternatyvų. Esant dabartinei tvarkai, tie mokiniai, kurie mano turintys humanitarinį polinkį, tikėtina, atsisakys matematikos pamokų, vadinasi, toliau bus gilinama praraja, atsivėrusi lietuvių kultūroje.

Net jeigu Švietimo ir mokslo ministerija imtųsi remti siūlomus matematinio ugdymo tikslus, neišku, kas galėtų įgyvendinti reikiamus pokyčius. Tam būtinos ne tik sutelktos matematikų pastangos, bet ir visos akademinės bendruomenės pritarimas bei palaikymas. Dar daugiau lemtų matematikos mokytojų ir visuomenės supratingumas.

Vis dėlto sunku tikėtis rimtų permainų šalyje, kurioje tiek švietimo ir mokslo, tiek kultūros ministras politiniu požiūriu turi mažiausią reikšmę ir įtaką. Šalis, įgyvendinanti daugiausia tik tas priemones, kurias finansuoja Europos Sąjunga, spręsti fundamentalių dvasinės kultūros problemų neturi nei laiko, nei resursų, nei noro. Matyt, svarbiausia mūsų problema – beviltiškai susilpnėjęs akademinės bendruomenės atsakomybės jausmas. ■

¹ Viktorija Daujotytė. Formos ir formulės menų ir mokslų sankirtose. *Kultūros barai*, 2014, nr. 1.

² Ten pat.

³ Ian Stewart. The third culture: The power and glory of mathematics. *New Statesman*, 21 May, 2013. Prieiga: <http://www.newstatesman.com/sci-tech/2013/05/third-culture-power-and-glory-mathematics>.

⁴ Almantas Samalavičius. Universiteto idėja ir akademinė industrija. Antras leidimas, *Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla*, 2010.

⁵ Rimas Norvaiša. Matematika ir jos reikšmė Lietuvos mokslui bei kultūrai. Šiuolaikinis mokslas visuomenei. Lietuvos mokslo sektorių apžvalgos. II tomas, 2011. http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2011_MFChM_apzvalga_II_tomas.pdf.

⁶ In an obituary by Freeman J. Dyson. *Nature*, March 10, 1956.

⁷ Arūnas Sverdiolas. Korys, migla ir rėtis. Dabartinės lietuvių kultūros erdvėlaikio ypatybės. Apie pamėklinę būti. *Baltos lankos*, 2006, p. 104.

⁸ Alfred N. Whitehead. Mathematics as an Element in the History of Thought. Chapter II in his *Science and the Modern World*. 1925. In: Ed. J.R. Newman. *The World of Mathematics*. Simon and Schuster, New York, 1956, p. 402.

⁹ Raymond L. Wilder. Introduction to the foundations of mathematics. Antras leidimas. *Dover Publ.* 2012, p. 290.

¹⁰ Владимир Успенский, Математика – это гуманитарная наука. ТрВ № 146, с. 4-6, „Беседы“, 2014 sausio 28. Prieiga: <http://trv-science.ru/2014/01/28/v-a-uspenskijj-matematika-eh-to-gumanitarnaya-nauka/>.

¹¹ Владимир Успенский, Апология математики (2-ое издание), Санкт-Петербург, Торгово-издательский дом «Амфора», 2012.

¹² Max Tegmark. *Our Mathematical Universe: My Quest for the Ultimate Nature of Reality*. New York, A. A. Knopf, 2014.

¹³ Raymond L. Wilder. The cultural basis of mathematics. Tarptautinio matematikos kongreso darbai, 1950. <http://www.mathunion.org/ICM/ICM1950.1/Main/icm1950.1.0258.0271.ocf.pdf>.

¹⁴ Oswald Spengler. *Vom Sinn der Zahlen*. Knygoje: *Der Untergang des Abendlandes*. 1918. Vertimas į anglų kalbą: *Meaning of Numbers*. Rinkinyje J. R. Newman. *The World of Mathematics*. Vol. 4, 1956, 2315-2347.

¹⁵ Leslie A. White. The Locus of Mathematical Reality: An Anthropological Footnote. Rinkinyje J. R. Newman. *The World of Mathematics*. Vol. 4, 1956, 2348-2364.

¹⁶ Raymond L. Wilder. *Mathematics as a Cultural System*. Pergamon Press, 1981.

¹⁷ Zygmunt Janiszewski. O Potrzebach Matematyki w Polsce. *Nauka Polska*, 1918.

¹⁸ Roman Duda. On the Warsaw Interactions of Logic and Mathematics in the Years 1919–1939. *Annals of Pure and Applied Logic*, vol. 127, 2004,

¹⁹ Barry Smith. Why Polish philosophy does not exist. In: J. J. Jadacki, and J. Pasniczek (eds.) *The Lvov-Warsaw School: The New Generation* (Poznan, *Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities*, vol. 89), 2006, p. 19-39.

²⁰ Christer Kiselman. The cultural significance of mathematics. Engl. Translation from an article in Swedish, which appeared in *Annales Academia Regia Scientiarum Upsalienesis* 1995–1996, 31, 1997, p. 41–50.

²¹ David H. Bailey and Jonathan M. Borwein. Why mathematics Is Beautiful and Why It Matters. *The Huffington Post. Science*. February 18, 2014.

²² Edward Rothstein. Emblems of Mind. The Inner Life of Music and Mathematics. *The University of Chicago Press*, 2006.

²³ Nathalie Sinclair. *Mathematics and Beauty: Aesthetic Approaches to Teaching Children*. Teachers College Press, 2006.

²⁴ S. Zeki et al. The experience of mathematical beauty and its neural correlates. *Frontiers in Human Neuroscience*, Feb. 13, 2014. <http://journal.frontiersin.org/Journal/10.3389/fnhum.2014.00068/full>.

²⁵ Viktorija Daujotytė, op. cit., p. 29.

²⁶ Jonas Kubilius. Kaip mokslų akademijoje atsirado matematika. Matematika Lietuvoje po 1945 metų. MII, 2006.

²⁷ Arūnas Sverdiolas, op. cit.

²⁸ Algirdas Matulis. Pasakojimai apie aukštąją matematiką, Vilnius, *Knygų kelias*, 2012.

²⁹ Juozas Al. Krikštopaitis. Išmintis, atsiverianti pažinimo kelyje, Vilnius, *Mintis*, 2013.

³⁰ Zigmąs Žemaitis. Matematikos programa aukštesniosiose mokyklose. Pirmosios matematikos ir fizikos mokytojų konferencijos darbai (1928 m. sausio mėn. 3–5 d.). *Akc. „Ryto“ b-vė Klaipėdoje*, 1928.

PERŽENGUS NUOSMUKIO SLENKSTĮ

*Su ekonomikos analitiku Richardu HEINBERGU
kalbasi Almantas SAMALAVIČIUS*

Post Carbon instituto Kalifornijoje vyresnysis mokslo darbuotojas Richardas Heinbergas yra žinomas klimato kaitos, energetikos, ekonomikos ir žemės ūkio analitikas, paskelbęs keliolika pasaulyje plačiai skaitomų knygų: „Naujoji sutartis su gamta: pastabos apie civilizacijos pabaigą ir kultūros atsinaujinimą“ (1996), „Budos klonavimas: moralinis biotechnologijų poveikis“ (1999), „Pokylis baigtas: nafta, karas ir industrinių visuomenių likimas“ (2003), „Visko kulminacija: atbudimas po nuosmukių šimtmečio“ (2007), „Išsijungimas: anglis, klimatas ir energijos krizė“ (2009), „Augimo pabaiga“ (2011), „Gyvačių aliejus“ (2013) ir kt. Daugelis išverstos į portugalų, ispanų, italų, prancūzų, vokiečių, kinų, japonų kalbas. Mokslininko straipsnius skelbia žurnalai *The American Prospect*, *Public Policy Research*, *The Futurist*, *The Ecologist*, *European Business Review*, *Nature*.

Heinbergas per pastaruosius du dešimtmečius perskaitė daugiau kaip penkis šimtus viešų paskaitų įvairioms auditorijoms – nuo aktyvistų ir savanorių iki politikų – keturiolikoje pasaulio šalių. Filmuojasi televizijoje ir kine (pavyzdžiui, Leonardo DiCaprio filme „11 valanda“). Prieš dvejus metus Butano karalius pakvietė analitiką tapti jo įsteigtos tarptautinės grupės, kūrusios Naująją plėtros paradigmą, nariu. Už edukacinę veiklą energijos srityje Heinbergas pelnė prestižinę M. Kingo Hubberto premiją. Kelis jo parengtus videosiužetus *YouTube* jau peržiūrėjo daugiau kaip pusantro milijono žmonių. Įdomu, kad viena iš analitiko knygų gulėjo ant JAV prezidento Billo Clintono darbo stalo ir buvo, pasak jo padėjėjų, išmarginta pastabomis taip tirštai, kaip jokia kita...

Su Richardu Heinbergu kalbėjomės apie ekonomikos alternatyvas, baigiantis naftos epochai.

Almantas Samalavičius. Tiek šalių vyriausybės, tiek didysis verslas, tiek dauguma individų visame pasaulyje yra tarsi užhipnotizuoti minties apie nesibaigiantį nepertraukiamą ekonomikos augimą. Rytų Europoje tiek kairieji, tiek dešinieji vienodai ištikimi ekonomikos augimo ideologijai – esą tai vienintelis kelias į gerovę. Ši mąstymo paradigma tokia stipri ir nekintama, kad labiau primena karštą, besą-

lygišku atsidavimu grindžiamą religinį jausmą negu racionalų protavimą.

Richard Heinberg. Puikiai įvardijote problemą. Augimo ideologija yra tokia pat „religija“ kaip ir ekonomika (jeigu „religiją“ apibrėšime kaip save įtvirtinančią tikėjimo sistemą, paremtą racionalia falsifikacija). Iš tikrųjų ekonomika toli gražu nėra mokslas, ji grindžiama daugybe nepatvirtintų prie-

laidų – viena iš tokių yra įsitikinimas, esą gyventojų skaičius ir vartojimo mastas ribotoje planetoje gali augti per amžius. Tai mąstymas, paremtas geidžiamybe. Euforiška sąmonės būseną paprastai apima per visus pakilimus – nesvarbu, ar tai būtų biržos akcijų kurso, ar nekilnojamojo turto kainų, ar gamtos resursų gavybos pakilimas, ar dar kas nors. Žmonės, kurie pelnosi iš tokio pakilimo, perima būtent tokį požiūrį: „Tai gali tęstis ir tęstis! Praturtės visi!“ Suprantama, ši viltis niekada neišsipildo. Racionalūs argumentai daro įtaką kai kuriems žmonėms, tačiau pakilimo skatintojams jie nėra motais.

Už augimą pasisakantys ekonomistai ir politikai įsivaizduoja, esą jų požiūris teisingas vien todėl, kad pakilimas, kurį jie skatina – iškastiniu kuru grįsta industrinė plėtra, – vyksta jau ilgus dešimtmečius. Tačiau skirtinga laiko trukmė anaipatol nereiškia, kad pakilimo dinamika iš esmės nėra tokia pati.

Žavėtis ekonomikos augimu verčia idėjos apie pažangą ir mokslo galias, įsitvirtinusios kartu su Apšvieta ir jos iškelta modernybe. Daugelis tvirtai tiki, kad dabar patiriamas problemas (vis komplikuočiau klimato kaita, dažnėjantys ir gilėjantys ekonomikos nuosmukiai) pavyks išspręsti, pasitelkiant mokslą. Esą žmonija anksčiau susidorodavo su visais aplinkos iššūkiais, tad juo labiau susidoros dabar, apsiginklavusi mokslu ir pažangiomis technologijomis. Kas galėtų prablaivyti karštas ekonomikos augimo entuziastų galvas?

Mokslas ir technologijos per pastaruosius du šimtmečius iš tikrųjų sukūrė nemažai stebuklų. Be abejonės, bus ir daugiau atradimų, išradimų. Vis dėlto yra bent dvi priežastys, raginančios skeptiškai žvelgti į nevaldomą ekonomikos augimą.

Pirmoji susijusi su būtinybe teisingai nustatyti ekonominės plėtros šaltinius nuo pat pramonės revoliucijos. Visuotinai tikima, kad tą pakilimą lėmė mokslas, technologijos ir laisvoji rinka. Visų jų vaidmuo, be abejo, svarbus, tačiau pakilimo nebūtų buvę be iškastinio kuro. Ekonominės veiklos kaip ir paties gyvenimo neįmanoma įsivaizduoti be energijos. Iš-

kastinis kuras suteikė energijos, kuri buvo pigesnė, o jos išteklių nepalyginamai gausesnė negu visa tai, kuo disponuota anksčiau. Dabar, kai visi „žemiau kabėję vaisiai“ jau nuskabyti, lengvai prieinamos anglies, naftos ir dujų atsargos išseko. Klimato kaita ima kelti žudantį pavojų ekonomikai, taigi reikia ieškoti kitų energijos šaltinių, kuriais pakeistume anksčiau. Esama įvairių alternatyvų, bet nė viena iš jų nėra tokia pigi, taip lengvai tiekiami ir tokia koncentruota kaip iškastinis kuras. Technologijos pačios savaime neveikia – joms reikia energijos. Ir nors kai kurios technologijos padeda surasti naujus energijos šaltinius, negalima pažeisti termodinamikos dėsnų. Nemokamų priešpiečių nebūna!

Antroji priežastis ta, kad mokslas ir technologijos yra pavaldžios mažėjančios grąžos dėsnui. Anksčiau mokslinių tyrimų laikais visi esminiai atradimai buvo padaryti, išsiverčiant su nedidelėmis investicijomis. Šiandien, kad būtų galima bent šiek tiek patobulinti technologijas, naudojamas jau kelis dešimtmečius, reikia didžiulės mokslininkų komandos, aprūpintos labai brangia įranga. Daugelis mokslo ir technologijų istorijos tyrinėtojų priėjo prie tos pačios išvados – pasiekėme stadiją, kai investicijos į atradimus ir išradimus nuolat auga, bet praktinė jų svarba mažėja.

XX a. sukūrė galingą ideologiją, kurią galima vadinti scientizmu. Ši ideologija, apsimitusi, neva „moksliškai“ aiškina pasaulio reiškinius, nuteikė žmones tikėti, kad viskas, kas modernu, yra moksliškai pagrįsta, todėl nekvestionuotina. Ar tokio pobūdžio mitologijos neužkerta kelio realistiškai vertinti ateities galimybes?

Kaltas, suprantama, ne pats mokslinis metodas. Tai tik būdas patikrinti ir išsiaiškinti, ar teisingas mūsų požiūris į pasaulį. Kritiško mąstymo mums reikia ne mažiau, o daugiau. Tačiau mokslas dažnai tarnauja tiems, kurie apmoka tyrimo projektus. Pavyzdžiui, chemijos pramonės kompanijos apmoka tyrimus, skirtus „įrodyti“, kad genetiškai modifikuotas maistas yra neprikaištingai saugus, o naftos kompanijos apmoka tyrimus, parodančius, kad

gręžiniai nekelia jokio pavojaus nei aplinkai, nei žmonių sveikatai. Kadangi tai sakoma mokslo vardu, esame linkę tuo tikėti. Tačiau turėtume klausti, kokie motyvai slypi už tyrimo projektų ir už prielaidų, kuriomis jie remiasi.

Knygoje „Augimo pabaiga“ nurodėte veiksnius, dėl kurių ekonomika nustos augusi. Tai lems klimato kaita, energijos, vandens ir mineralų trūkumas, bankų žlugimo bangos, kompanijų bankrotai ir t. t. Bet ar visuomenės sąmoningumas šių grėsmių akivaizdoje bent kiek didėja? Kas galėtų padėti politikams ir visuomenei suvokti, kad su religiniu įkarščiu toliau skelbdami augimo „evangeliją“, tikrai nerasime tinkamo kelio iš aklavietės? Gal žmonių švietimas padėtų keisti mąstymo kryptį?

Tikrai nematau, kad tokia knyga kaip manoji galėtų pakeisti daugumos politikų ir ekonomistų mąstyseną arba didžiosios visuomenės dalies nusiteikimą. Tačiau jeigu faktai, kuriuos pateikiu, yra teisingi ir esmingi, jei mano logika yra pagrįsta ir jei kompetentingai dėstau tai, ką noriu pasakyti, nors ir mažas visuomenės procentas vis dėlto ims mąstyti kitaip. Tie žmonės darys geresnius asmeninius sprendimus ir padės tęsti viešą diskusiją. Ar to pakaks, kad užkirstume kelią klimato kaitai, bankų žlugimui ir kitokio pobūdžio sukrėtimams? Žinoma, ne. Tačiau net ir tam nedaugeliui žmonių, kurie išgirdo perspėjimą, o gal ir kitiems, ateitis klostysis šiek tiek geriau negu tuo atveju, jei nebūčiau parašęs „Augimo pabaigos“. Manau, svarbu, kad darytume tai, ką galime padaryti, bandydami atremti gausybę mums tenkančių nelengvų iššūkių.

Daugelis žmonių, regis, netiki, kad naftos gavyba yra pasiekusi kulminaciją, nepaisydami duomenų, liudijančių, kad įprastiniai gamtos resursai sparčiai senka (tą aptarėte ir dokumentavote knygoje „Augimo pabaiga“). Panašiai reaguota ir tada, kai pasirodė garsioji studija „Augimo ribos“ (buvo skleidžiami net pramanai, esą tyrimo, duomenų atrankos metodika abejotina ir pan.). Tai rodo, kad vis dar kliaujamasi mokslo ir technologijų galiomis padaryti „stebuklą“... Jūs tiesiai

sakote, kad „pokylis baigėsi“ (toks yra vienos Jūsų knygos pavadinimas). Kodėl esate tuo toks tikras?

Duomenys šiuo klausimu tvirti kaip uola. Jei „naftą“ apibrėšime kaip dalyką, kuris perkamas ir parduodamas būtent kaip nafta (t. y. jei nelaikysime ja biokuro, natūralių suskystintų dujų), tada teks pripažinti, kad pasaulinė naftos gavyba nustojo augusi jau 2005 m. Taip atsitiko ne todėl, kad naftos pramonė mažiau investuoja į tyrimus ir naujas technologijas. Priešingai – laikotarpiu nuo 1998 iki 2005 m. naftos pramonė išleido pusantro trilijono dolerių tyrimams ir eksploatacijai, be įprastinės pasaulinės naftos produkcijos tada buvo išgaunama papildomai 8.6 milijono barelių per dieną. Laikotarpiu tarp 2005 ir 2013 m. pramonė investavo keturis trilijonus dolerių į tyrimus ir gavybą, tačiau šios kone dvigubai didesnės išlaidos nepadėjo gauti naujo papildomo naftos kiekio, jei „naftą“ apibrėšime siaurai ir (mano nuomone) teisingai, kalbėdami tik apie tai, kas parduodama kaip medžiaga, iš kurios gaminamas benzinas. Tuo pat metu nustatyta ir nauja naftos kaina – 100 dolerių už barelį. Vienintelis svarbus naujas naftos telkinys (kuris kompensuoja sumažėjusias gavybos apimtis pasaulyje) aptiktas Jungtinėse Valstijose, bet šis šaltinis irgi ribotas, nes kiekis, išgaunamas iš vieno gręžinio, sparčiai mažėja, – tai dokumentuota tyrime, kurį atliko *Post Carbon* institutas (žiūr. www.shalebubble.org). Taigi pakilimas labai laikinas ir jo nepavyks tokiu mastu pakartoti niekur pasaulyje.

Neabejoju, kad naftos pramonės viešųjų ryšių atstovai, tokie kaip Danielis Yerginas, ir toliau aiškins, esą „kalbos apie tai, kad naftos epocha baigiasi, yra gryniausi niekai“, nekreipdami dėmesio į totalų naftos gavybos mažėjimą per pastarąjį dešimtmetį ar net nuo dar anksčiau. Suprantama, kol jie seks tokias pasakas, ekonomika pasieks dugną, o žmonėms teks gerokai pasukti galvas, kaip ir kur susirasti maisto, kad galėtų išgyventi.

Kokie, Jūsų manymu, bus sunkiausi globalios energijos krizės padariniai? Kokios strategijos reikėtų laikytis, kad su jais susidorotume?

Akivaizdu, kad išvengti globalios energijos krizės nepavyks. Tačiau galėtume išgyventi ją sėkmingiau, jeigu imtumės dviejų dalykų: kol dar turime galimybę, investuokime į alternatyvius (atsinaujinančius) energijos šaltinius ir mokykimės gyventi gerai, turėdami mažiau. Ieškokime būdų, kaip patenkinti pagrindinius poreikius – kad visi turėtų maisto, šilto vandens, šiltus namus žiemą, bet sunaudotų daug mažiau energijos negu iki šiol. Dažnai galima visa tai padaryti gana pigiai, tačiau tam reikia pastangų, be to, teks atsikratyti kai kurių įpročių. Kuo anksčiau pradėsime, tuo šis perėjimas bus lengvesnis.

Ekonominės minties mokykla, susijusi su tokiais mąstytojais kaip Hermanas E. Daly's, jau keletą dešimtmečių ragina siekti, kad ekonomikos būklė būtų stabili, o augimas nulinis, sklandžiai pereinant prie augimo mažinimo (de-growth), kurį skelbia Serge'as Latouche'as ir jo bendraminčiai. Nors tokio požiūrio šalininkų gausėja, neoklasikinė ekonomikos paradigma laikosi tvirtai, nes už jos mūru stovi akademiniai sluoksniai, didysis verslas, valdžia... Kas darytina, kad ekonomikos suvokimas pradėtų keistis?

Atvirai kalbant, manau, kad vyraujančią ekonominę mąstymą galėtų pakeisti nebent koks nors didžiulis sukrėtimas. Tiesa, kai kurie ekonomistai 2008-ųjų ir 2009-ųjų sandūroje ėmė kvestionuoti savo požiūrį. Bet po to, kai padėtis sąlygiškai pagerėjo, visi lengviau atsiduso, nusiramino ir vėl užsnūdo, nepaisant to, kad esminės problemos taip ir nebuvo išspręstos, o „sprendimai“, kurių imtasi, akivaizdžiai yra laikino pobūdžio. Reikės didesnio sukrėtimo, kad pagaliau pabustumė iš apgaulingo snaudulio.

Daly'o, Latouche'o, kitų ekologiškos ekonomikos teoretikų idėjos sklinda vis plačiau, bet labai svarbu, kad jos įsitvirtintų akademijoje ir išstumtų pragaištingai klaidingas doktrinas, stumiančias pasaulį pražūtin.

Dėkoju už pokalbį. ■

Almantas Samalavičius. *Knygoje „Postmodernus Anuotykis“ teigiate, kad šiuolaikinė visuomenė vis mažiau paiso etikos ir ekologijos, todėl gausėja su tuo susijusių problemų, gilėja krizės. Vis dėlto jau pradeda suvokti: kapitalistinės modernybės ekscesus būtina suvaldyti, kad išsaugotume gyvybę Žemėje. Ar praėjus keliolikai metų nuo šio veikalo pasirodymo pastebite kokių nors teigiamų pokyčių? Ar turite daugiau vilčių, kad pavyks sukurti humaniškesnę ir ekologiškesnę aplinką, keičiant institucijų elgseną? Gal išvelgiate kokias nors socialines jėgas, sąjūdžius, įstengsiančius pakeisti visuomenės raidos kursą, vedantį žlugimo link?*

Dougl Kellner. Klausimas apie viltis, siejamas su ateitimi, paspendžia dichotomijos – optimizmas versus pesimizmas – spąstus, o aš, dialektiškai mąstantis kritiškas teoretikas, išvelgiu tiek pozityvius, tiek negatyvius dabartinės situacijos bruožus, darysiančius įtaką žmonijos ateičiai. Savo knygoje „Medijų reginys ir sukilimas...“^{*} teigiu, kad paskui Šiaurės Afrikos arabų sukilimus 2011-ųjų pavasarį Tunise, Egipte ir Libijoje, virtusius medijų reginiais, sekė maištai, nusiritę per visus Vidurio Rytus. Tai transformacinio pobūdžio įvykiai su esmingais padariniais. Dohoje įsikūręs globalus arabų kabelinės televizijos kanalas ir interneto svetainė *Al-Jazeera* šiuos įvykius pavadino „arabų prabudimu“, istoriniu įvykiu, kuris leidžia kalbėti apie naują politinės kovos ir pasipriešinimo etapą tose pasaulio vietose, kur

^{*} *Media Spectacle and Insurrection, 2011: From the Arab Uprisings to Occupy Everywhere*, London and New York: Continuum/Bloomsbury, 2012.

KAS GALANDA IŠLAISVINIMO, O KAS SLOPINIMO ĮRANKIUS?

*Su šiuolaikinių medijų analitiku Douglu KELLNERIU
kalbasi Almantas SAMALAVIČIUS*

Kalifornijos universiteto Los Andžele Edukacijos ir informacijos fakulteto Edukacijos filosofijos katedros vedėjas profesorius Douglas Kellneris – tarptautiniu mastu pripažintas šiuolaikinių medijų teoretikas, priskiriamas trečiajai kultūros ir visuomenės analitikų kartai, tęsiančiai Frankfurto mokyklos tradiciją. Niujorko Kolumbijos universitete baigęs filosofijos studijas, dalyvavo protesto akcijose prieš karą Vietname. Kritinės teorijos (*critical theory*) studijas tęsė Vokietijos Tiubingeno universitete, vėliau Prancūzijoje, kur lankė Michelio Foucault, Jeano Baudrillard'o, Gilles'io Deleuze'o paskaitas. Dėstydamas Teksaso universitete Ostine ėmė kryptingai domėtis technologijų ir medijų analize, parašė keletą veikalų, skirtų televizijos produkcijos politinei ekonomijai („Televizija ir demokratijos krizė“, „Televizijos karas Persų įlankoje“), inicijavo ir kūrė didžiulės sėkmės sulaukusią TV pokalbių laidą „Alternatyvūs požiūriai“.

Be jau minėtų veikalų, plačiai nuskambėjo Kellnerio knygos „Kritinė teorija, marksizmas ir modernybė“ (1989), „Camera politica“ (1990), „Postmodernioji teorija“ (1991, bendraautoris – filosofas Stevenas Bestas), „Medijų kultūra“ (1995), „Postmodernus posūkis“ (1997), „Postmodernus nuotykis“ (2001) (abi parašytos, bendradarbiaujant su Stevenu Bestu), „Didžioji 2000-ųjų vagystė“ (2001), „Medijų reginys ir sukilimas. 2011-ieji: nuo arabų maištų iki okupuok viską visur“ (2012) ir kt.

Su profesorium Kellneriu kalbėjomės apie tai, kokį poveikį medijos daro globalizacijai, ekonomikai, pasipriešinimo sąjūdžiams ir kaip jos padeda įsitvirtinti vartotojų ideologijai.

dešimtmečius viešpatavo diktatoriai, dažnai remiami vakarietiškų neokolonijinių ir imperialistinių jėgų. Diktatoriškų režimų žlugimas Tunise ir Egipte 2011-ųjų pavasarį iš tikrųjų paskatino maištus Libijoje, Jemene, Bahreine ir Sirijoje. Jie tęsiasi iki šiol, įgaudami vis dramatiškesnes ir visiškai nuspėjamas formas.

Neoliberalizmo krizė sukėlė bruzdėjimus Italijoje, Ispanijoje, Graikijoje ir kitur Europoje. Tie sąjūdžiai, taikydami arabų sukilimų strategijas, aprūpino globalias medijas masinių neramumų ir sukilimų reginiais. 2011-ųjų rudenį sąjūdis „Okupuok Volstritą“ šia taktika pasinaudojo, simboliškai atakuodamas neoliberalizmo citadelę Volstrite. Tai buvo atsakas į kapitalizmo ir neoliberalizmo krizes, kurios

nuo 2008-ųjų peraugo į globalią ekonominę krizę. Sąjūdis „Okupuok Volstritą“ savo ruožtu paskatino panašaus pobūdžio sąjūdžius visame pasaulyje, iškelusius šūkį „Okupuok viską visur!“

Medijų spektakliai, paremti arabų sukilimais ir maištais kitose pasaulio vietose, sukūrė chaotiškas globalias politinių kovų matricas. Vidurio Rytuose ir kitur plėtėsi, buvo remiami, įvairiausias formas įgavo politiniai perversmai ir revoliucijos. Jau seniai tvirtinau, kad masinių politinių maištų, sukilimų vaizdiniai yra svarbus globalizacijos sandas. Suprantama, ji ir toliau reprodukuoja neoliberalią rinkos ekonomiką, todėl globali ekonominė krizė siautėja dar intensyviau. Vis dėlto globalizacija turi ir kitą reikšmingą tiek politinį,

ties kultūrinį matmenį – viena vertus, tai susiję su diskursu apie žmogaus teises, tarptautinę teisę, demokratinį pasipriešinimą, antra vertus, – su terorizmu, kitais tamsiais reiškiniais. Taigi globalizacija, būdama labai prieštaringa ir dviprasmiška, vis dažniau tampa našia dirva politinėms ir socialinėms kovoms.

Nuo to laiko, kai pasirodė mano kartu su Stevenu Bestu parašyta knyga „Postmodernus nuotykis“ (2001), matau aiškią tendenciją – visame pasaulyje dramatiškai kyla socialiniai sąjūdžiai ir gilėja kapitalizmo krizė, lydima kasmet vis spartesnio ekologinio nuosmukio. Puikiai suvokiu, kad arabų sukilimai yra labai sudėtingi, įgavę kruvinas formas, ypač Egipte ir Libijoje, o Sirijoje tebevyksta baisus karas. Tačiau tie socialiniai sąjūdžiai ir sukilimai, visame pasaulyje kylantys kaip atsakas į kapitalizmo ir ekologinę krizę, į valdžios represijas ir socialinę atskirtį, duoda bent šiokių tokį pagrindą rasti vilčiai.

Globalizacijos poveikį kritiškai analizuoja daugybė socialinių mąstytojų, jai priešinasi ir individai, ir socialiniai (net tarptautinio masto) sąjūdžiai. Imtis rimtos kapitalizmo reformos ragina vis daugiau įtakingų veikėjų (prisiminkime ne per seniausiai nuskambėjusį Pasaulio ekonomikos forumo Davose steigėjo Klausio Schwabo kreipimąsi į pasaulio galinguosius). Tačiau ekonomikos kursas vis tiek nesikeičia, o jeigu ir keičiasi, tai labai menkai. Ar globali ekonominė politika kada nors apskritai imsis to, kas neišvengiama, – ar bandys subalansuoti ekonomiką, mažinti taršą, užtikrinti darną ir tvarumą, paisyti bendražmogiškų poreikių, užuot tenkinusi vien globalių verslo korporacijų interesus?

Kapitalizmo ir ekologijos krizės išprovokavo karingus atsakus į jas, ypač 2011-aisiais, – galima išvesti net paralelę su 1968-ųjų įvykiais. Per pasaulį besiritantys maištai paskatino kritiškai vertinti kapitalistinę globalizaciją, jos adresu iš visų pusių sklinda karingi šūkių. Tačiau įtvirtinti socialinę sistemą, kurios variklis būtų tokie tikslai kaip tvėrmė, balansas, tikrųjų žmonijos poreikių tenkinimas, o ne globalaus verslo korporacijų pelnas, greitai nepavyks – reikės ilgų metų, kad įveiktume užsitęsusią krizę,

o visa tai lydės grumtynės, sukilimai ir kiti įvykiai, kurių dar negalime net numatyti.

Be kitų dalykų, gilinatės į medijų studijas, kurios darosi itin svarbios, nes komunikacija labai sparčiai intensyvėja, tobulėja informacijos ir virtualių pramogų technologijos. Kai kas džiūgauja, esą įsitvirtina „medijų demokratija“, nes socialiniai tinklai darosi vis galingesni. Visa tai politinės veiklos formas įgauna įvairiose pasaulio vietose, netgi ten, kur medijos dar visai neseniai buvo itin gležnos (jau minėjome arabų pavasarį, galima prisiminti ir nesenus įvykius Stambule, kai lokalią ekologinę akciją medijos pavertė masiniu socialiniu protestu). Kaip manote, ar socialiniai tinklai, kuriais vis dažniau naudojasi masiniai sąjūdžiai, daro įtaką globaliai žiniasklaidai, remiančiai dabartinių politinių ir ekonominių galių status quo?

Knygoje „Medijų reginiai ir sukilimas...“ rašau, kad globalus arabų televizijos kanalas, interneto svetainė Al-Jazeera, kiti pasaulinio masto televizijos tinklai, internetas ir vietinė žiniasklaida tapo instrumentu, skatinančiu kritikuoti, susitelkti ir pasipriešinti. Tinklaraščiai, vikisvetainės, veidaknygė, MySpace ir kitos naujosios medijos kartu su socialiniais tinklais, tokiais kaip YouTube, Twitter, dar labiau išstobulino paveiklį ir galingą medijų matricą, o politinei opozicijai ir kovai suteikė platformą, kuri leidžia kiekvienam (jei tik jis turi galimybę ir žino, kaip naudotis šia technologija) tapti šiuolaikinių medijų „landšafto“ dalimi. Tad šiandien visi – ir Holivudo, ir politikos įžymybės, ir interneto aktyvistai Egipte ar Tunise, ir Al Qaeda teroristai gali patys kurti medijinius savo laikmečio reginius arba juose dalyvauti, – tokie sąjūdžiai kaip „Okupuok“ ir kitos grupės pastaraisiais metais tą kuo puikiau išrodė. Tačiau valdžia, korporacijos, dešiniojo sparno ir reakcingos politinės grupės irgi gali naudotis naujosiomis technologijomis, socialiniais tinklais, šiuolaikinę politiką paversdamos ginčytina teritorija. Manau, socialinės medijos, kuriomis masiniai sąjūdžiai naudojasi visame pasaulyje, meta rimtą iššūkį didžiąjai žiniasklaidai, remiančiai dabartines politines ir ekonomines galias.

Tačiau ji irgi pasitelkia naująsias technologijas ir socialinius tinklus, kurdama sau naudingas grumtynių, perversmų *slopinimo* matricas.

„Postmoderniame nuotykyje“ raginate plėtoti „kritišką technologijų teoriją“. Ar sulaukėte atgarsio? Ar jau atlikta teorinė technologijų ir naujųjų medijų analizė?

Andrew Feenbergas, Stevenas Bestas, aš pats ir kiti daugelį metų plėtojame kritišką teoriją, kuri leistų įvertinti technologijų privalumus, trūkumus ir prieštaringumus, atskirti jų naudą nuo šalutinių tokios plėtros padarinių. Tačiau iki šiol dominuoja arba technofilijos paradigma, nepaliaujamai ir nekritiškai liaupsinanti naująsias technologijas ir socialinius tinklus, arba technofobija, smerkianti bet kokią technologinę pažangą. Tačiau technologijos, kaip galios įtvirtinimo ir konkurencinės kovos instrumentas, darosi vis s(k)varbesnės, o tai turėtų skatinti individus, socialinius sąjūdžius suvokti medijų reikšmę radikaliems tiek socialinės kritikos, tiek demokratinės politikos pokyčiams. Atsiranda vis daugiau teoretikų, plėtojančių kritiškus ir politiškai perspektyvius požiūrius į technologijas, gausėja ir aktyvistų, kurie sėkmingai jomis naudojami.

Prieš gerą dešimtmetį, kai skaičiau Jūsų pateiktas Holivudo veiksmo filmų (ypač „Rembo“ stiliaus) interpretacijas, buvau beveik tikras, kad ši produkcija bus tik laikina laiko dvasios (zeitgeist) išraiška. Tačiau matydamas, kaip į ekranus plūste plūsta tokio pobūdžio filmai, pritariu Jums, kad egzaltacija karingos (vyriškos) galios atžvilgiu, karo superherojų šlovinimas kino industrijoje ne tik nemažėja, bet tolydžio plečiasi. Ar manote, kad tai grynai amerikietiškas reiškinys, kurį tiesiog bando mėgdžioti kitos šalys (tokias pačias schemas eksploatuoja, pavyzdžiui, Rusijos kinas), ar toks yra bendras kultūrinis dabarties klimatas? Kokias vertybes skiepija tokia kino vaizdinija? Kokį poveikį ji daro masinei sąmonei?

Tiek *macho* jėgą adoruojantys, tiek militaristiniai filmai, tokie kaip „Rembo“ ir kiti, tuo pat metu yra ir *zeitgeist* išraiška, ir atskleidžia specifinio momento socialinę situaciją („Rembo“ atveju – tai reiganizmas), byloja, kaip giliai

visame pasaulyje išsisknijęs militarizmas ir vyriškosios galios kultas. Vis plačiau sklindantys veiksmo, nuotykių ir militaristiniai filmai jau sudaro didžiulę globalios populiariosios kultūros dalį. Militarizmą ir maskulinizmą jie pateikia kaip globalias jėgas, diegdami specifinę militarizmo ir maskulinizmo konjunkturą, kuri reiškiasi visur – nuo JAV ir Rusijos iki Tailando ar Japonijos. Reakcingo jų poveikio masinei sąmonei iš esmės neįmanoma išmatuoti, bet manieji „Rembo“ padarinių tyrimai, kuriuos išdėsciau knygoje „Medijų kultūra“ (1995), rodo, kad tokie filmai yra globalios populiariosios kultūros, kuri visame pasaulyje sėja militarizmo ir maskulinizmo sėklas, dalis.

Esate analizavęs, kaip karo vaizdinių reprezentuoja šiuolaikinės medijos. Vienas iš ypatumų yra tai, kad be paliovos skiepijamas troškimas kino, televizijos, kompiuterių ekranuose regėti kuo daugiau kraują stingdančių vaizdų. Ar nuolatinis tokios produkcijos vartojimas nepaverčia žmonių nejautriais karo padariniams, žiaurumui apskritai? Gal nestabilus pasaulio kontekste medijos atlieka anestezijos funkciją – slopina jautrumą?

Be abejonės, nuolat intensyvėjantys ir technologiškai įmantrėjantys vizualiniai efektai su kraują stingdančiais vaizdais, matomi kino, televizijos, o dabar kompiuterių, I-Pado ir kitų naujųjų technologijų ekranuose, sukelia tam tikrą anestezijos efektą. Tai patiria vis daugiau individų, nes masinius žiaurumus medijos pateikia reginio forma. Prisiminę Walterį Benjaminą, galėtume kalbėti apie nuskausminamuosius vizualinių efektų padarinius ir pripažinti, kad naujosios technologijos didina medijų galią, teikdamos jų industrijai iki šiol neregėtas galimybes valdyti individų protus. Kita vertus, naująsias technologijas, socialinius tinklus galima panaudoti ir politiniam pasipriešinimui. Taigi, nors turime būti budrūs, susidūrę su vizualinių medijų padariniiais, ir kritiškai žvelgti į jų siūlomas reginio formas, tačiau tuo pat metu turėtume vengti technofobijos, – juk vaizdiniai gali būti ir išstisus šimtmečius buvo (kalbu, pavyzdžiui, apie Apšvietos formas) naudojami remti pilietiniam pasipriešinimui, protestui prieš socialinę neteisybę.

Dėkoju už pokalbį.

TARPULAIKIO PARALELIZMAI

Kad nupieštum bambuką, reikia tapti bambuku.

Sumi-jo meistras

Imunitetas XX a. *krvinosioms pagundoms* (Naumas „Koržavinas) pasirodo neveiksmingas, kai susiduria su naujomis XXI a. pagundomis – kosmetine morale ir higieniniu komfortu“, – tvirtina filosofas Aleksandras Piatigorskis. Šie žodžiai tinka apibūdinti ir paradigmų sankirtai, šįkart turbūt geopolitikoje.

Pascalis Bruckneris, prancūzų rašytojas, filosofas, palygino du intelektualų forumus, kuriuose dalyvavo pats. Kolokviume „Kaip galvoti apie ateitį“ astrofizikai, fizikai, ekonomistai, socialinių mokslų atstovai rytojaus vizijas piešė beveik vien tamsiomis spalvomis: nauja finansinė krizė, vandens ir grūdinių kultūrų stygius, nesibaigiantys karai, ekosistemų irimas... O prieš tai vykusioje diskusijoje, kurią San Franciske surengė aplinkosaugininkų analitinis centras *Breakthrough*, nors debatai tarp skalūnų dujų, branduolinės energijos šalininkų ir tų, kurie agituoja už atsinaujinančius energijos šaltinius, gina nykstančias rūšis, truko tris dienas, nė vienas iš dalyvių nesuabejojo, kad žmonija vis dar turi ateitį, net jeigu jos kontūrai labai migloti.

Šių dviejų priešingų naratyvų kontekste prancūzų filosofas svarsto apie savo tėvynę, o jo išvados nėra optimistiškos. Kone du milijonai Prancūzijos piliečių yra išvykę svetur, 70 proc. emigrantų jaunesni negu keturiasdešimties metų, dauguma puikiai išsilavinę. Londonas šiuo metu jau laikytinas šeštu pagal dydį Prancūzijos miestu, nes jame gyvena apie 400 tūkstančių prancūzų emigrantų, nemažai jų ten susikrovė turtus. Išvyksta ne tik jaunimas, bet ir šimtai tūkstančių pasiturinčių pensininkų, išvargintų pernelyg brangaus pragyvenimo šalyje.

Brucknerio manymu, vienas iš dviejų tokio balsavimo kojomis paaiškinimų yra eskaluojama neapykanta pinigams – Prancūzijoje priimtini tik tokie socialiniai ar ekonominiai argumentai, kurie rūsčiai smerkia rinką ir finansines jėgas. Filosofas apibendrina: dorybingi atsišaukimai, deja, negali pakeisti dabartinės politikos, prancūzams šiandien ypač trūksta būtent pinigų („Rūškanoji Prancūzija“, *bernardinai.lt*, pagal *City Journal* parengė Rosita Garškaitė, 2014-03-20).

Dramatiškų svarstymų, krypstančių sutrikimo ar vilties pusėn, netrūksta, pagal nerašytą tradiciją abejonės, skepsis ypač būdingas tiems, kurie vadina save visuomenės kritikais. Nieko nauja, kad radikalių naujovių fone vis dažniau klausama, ar teisinga kryptimi judame... Vis dėlto lyginant dabartį kad ir su praeitu amžiumi, esama, pavadinkime, papildomų prasminių niuansų.

Lenkų publicistė, rašytoja, leidėja Barbara Torunczyk įdomiai interpretavo savo tautiečio Kazimiro Malevičiaus tapybos simbolizmą: „Atrodytų, vien pirštų galiukais, teptuko prisilietimu Malevičius jautė tai, ką atneša naujasis [XX – A. S.] amžius – individualių bruožų nykimą, žmonių tarpusavio santykių sklėjimą, matė, kaip masių somnambulizmas ir valios stoka įtraukia į nebūties akivarą“ („Malevičiaus mįslė“, *Kultūros barai*, 2014, nr. 1, p. 81).

Ir susiejo abu šimtmečius: „Simbolistinei operai „Saulės nugalėjimas“ XX a. pradžioje dailininko Malevičiaus sukurti kostiumų ir scenografijos kubai reinkarnavosi per 2002-ųjų pasaulio futbolo čempionato Seule atidarymą. Televizorių ekranuose graškiais nusilenkimais

lingavo plastikiniai televizijos imtuvai, tapę šokėjų kostiumais [...] Spektaklį išvydo pusė milijardo žmonių. Žvelgiant į futbolo pirmenybių atidarymo reginį, susidaro įspūdis, kad XX amžius jau užvertas kaip šiuolaikinio meno epocha“ (Ten pat, p. 84–85).

Apie individualių bruožų, kaip jie buvo suprantami iki XXI a., nykimą byloja ir kasdienybė. Šiomet balandžio pradžioje Sidnėjaus teismas išaiškino, kad teisiniu požiūriu žmogus negali būti apibrėžiamas vien kaip vyras ar moteris, toks sprendimas priimtas, tenkinant Norri Mey-Welby ieškinį. Tai asmuo, gimęs vyru, tačiau 1983-iaisiais po operacijos pakeitęs lytį ir nutaręs, kad toliau gyvens, nebūdamas nei vien vyras, nei vien moteris. Australijoje nuo šiol teisiniu požiūriu egzistuoja trys lytys – moterys, vyrai ir neapibrėžtieji. Ar šį žodį rašyti su kabutėmis, ar be jų – filosofinis (tiek, kiek filosofijos kaip mokslo apie bendriausius, universaliausius principus ir dėsningumus dar yra likę) ir griežtai asmeninis reikalas. *Sydney Morning Herald* minėtą sprendimą pavadino istoriniu, turėsiančiu ilgalaikių pasekmių šaliai. Tiesa, genderinė klasifikacija irgi neatmetama, ji kvalifikuojama kaip galimà. Kiek anksčiau interneto socialinis tinklas *Facebook* vartotojus amerikiečius gundė atrakcija – galimybe identifikuotis su vienu iš 50 siūlomų tapatybės variantų, kaip antai *neapibrėžtas, be-lytis, dvilytis, permainingas* ir t. t.

Pragmatiškai laikai racionaliai aptaria ir dalykus, kurie amžių amžius buvo tabu. 2011-aisiais Jonas Underwoodas anglakalbiam pasauliui pasiūlė mirties kavinės, kokia Šveicarijoje veikia jau seniai, idėją, aiškindamas, esą vengdami kalbėti apie mirtį, žmonės praranda palaikymo galimybę, kai ateina viena lemtingiausių akimirų, su kuria teks susidurti kiekvienam. Iš pradžių Underwoodas kreipėsi į Rytų Londono kavinių savininkus, klausdamas, ar šie priimtų klientus, kurie kalbės apie mirtį. Vieniems idėja pasirodė keista, kitiems net nesveika. Tada iniciatorius pirmą susitikimą surengė savo namų svetainėje, padedamas mamos. Amerikoje ir Jungtinėje Karalystėje jau įvyko daugiau kaip šimtas tokio pobūdžio susitikimų. Tai nėra vieta, kur skleidžiamas religinis prozelitizmas, – kviečiami tiek įvairių religinių pakraipų, tiek netikintys žmonės.

Susitikimai nebūtinai skirti tiems, kurie neseniai patyrė netektį. Daugiausia svarstoma apie mirties realumą, mintimis dalijasi ir jauni sveiki žmonės, kuriems tai dar lyg ir neturėtų būti ypač aktualus klausimas.

Australų gydytojas Philippas Nitshke, pravardžiuojamas *Daktaru mirtimi*, 2009-ųjų gegužę Didžiojoje Britanijoje surengė ciklą seminarų, per kuriuos aiškino, kad nepagydomai sergantis žmogus atsiduria prieš dilemą, ar mirti ligoninėje tarp svetimų žmonių, ar pasitraukti amžinybėn jaukiomis namų sąlygomis. Pats Nitshke jau keturiems asmenims pagelbėjo atsisveikinti su šiuo pasauliu. 2009-aisiais gana plačiai nuskambėjo dar viena istorija: 85-erių metų britas, žinomas dirigentas Edvardas Daunsas ir jo žmona 74-erių Yoana savo noru baigė gyvenimą eutanazijos paslaugą teikiančioje Šveicarijos klinikoje „Dignitas“, į kurią juos atlydėjo sūnūs. Sutuočtiniai nusprendė kartu žengti šį žingsnį, kai sužinojo, kad Yoana – paskutinė vėžio stadija.

Pernai Europos žiniasklaida daug rašė apie belgą Natana Ferchelstą, kuris pasirinko eutanaziją, nusivylęs gyvenimu, esą kentėjo nuo pat gimimo, kai buvo vadinamas Nancy ir gyveno merginos, moters gyvenimą. Pasidarygėjimo savimi nepavyko atsikratyti net po daugybės operacijų, kai pakeitė lytį ir tapo vyru. Todėl 44-erių Natanas-Nancy pasirinko mirtiną injekciją. Likus 24 valandoms iki mirties, duodamas interviu vienam flamandų dienraščiui, jis guodėsi nuo pat vaikystės namuose buvęs nekenčiamas, nes motina labai norėjusi turėti sūnų. Natano istorija sukrėtė Belgiją, kur eutanazija yra legali nuo 2002-ųjų, kasmet tokiu būdu palieka šį pasaulį maždaug pusantro tūkstančio žmonių (tai sudaro apie du procentus visų mirčių šalyje).

Asmeninis apsisprendimas išeiti tampa kaip ir gyvenimo pasirinkimu. Pagrįstai kyla klausimas, ar apskritai dar yra egzistencinis riboženklis, ties kuriuo „saldžios mirties“ žygis būtų sustabdytas ar bent pristabdytas? Juo labiau kad Belgijoje ką tik pasibaigusi vieno įstatymo priėmimo istorija privertė suklusti net libertariškiausiai nusiteikusius protus. Šios šalies parlamentas socialistų, žaliųjų ir liberalų balsais priėmė įstatymą, kuris leidžia iš gyvenimo savo noru pasitraukti vaikams, sergantiems nepagydomomis ligomis ir patiriantiems nepakeliamas

kančias. Iki tol eutanazija nuo 12 metų buvo leidžiama tik Nyderlanduose. Belgijos įstatyme minimalus amžiaus cenzas nenurodytas, iškelta tik sąlyga, kad mirtina liga būtų pasiekusi galutinę stadiją, vaiko, apsisprendusio pasitraukti iš gyvųjų, būklę diagnozuotų psichologas, nepriklausantis gydančių gydytojų grupei, o mirtinai jo išvadai pritartų ligonio tėvai. Tokio sprendimo šalininkų teigimu, norėta apginti gydymo įstaigas, kurios iš gailėsčio kai kada padeda mažiesiems pacientams išsivaduoti iš kančių, bet ši procedūra anksčiau nebuvo teisiškai apibrėžta. Eutanazijos priešinkai tikėjosi, kad veto paskelbs Belgijos karalius Philippas, bet šis, nekreipdamas dėmesio į 200 tūkstančių Europos Sąjungos piliečių protesto peticijas, įstatymą pasirašė.

Konstruktivūs laikai, tarkime, legalizuoja ir nuskausmina (arba nudrenuoja) vis didesnes depresijos teritorijas, nors Pasaulinė sveikatos apsaugos organizacija pateikia šiurpius duomenis – planetoje kasmet nusižudo beveik milijonas žmonių. Per pastaruosius 45 metus savižudybių skaičius išaugo 60 proc. Pasak švedų psichiatro dr. Bengto Safsteno iš Upsalos universitetinės ligoninės, 50–90 proc. savižudybių įvyksta dėl psichinių depresinio pobūdžio sutrikimų.

Bet žmonija visada tikėjo (istorija pateikia daugybę tokio tikėjimo patvirtinimų), esą reikia tik išsiaiškinti ir klasifikuoti problemą, o tada tikrai pavyks su ja susidoroti. Be to, gyvenimas darosi vis labiau kompleksiškas, struktūriškai segmentuotas, todėl viską klasifikuoti gana netinai patogu. Taigi be didelio vargo nustatoma chroniška, atipinė, bipoliarinė, maniakinė, sezoninė, psichozinė, pogimdyvinė ar dar kokia nors depresija ir taip toliau. Kam nors atrodytų, kad tai – lėkštas ir neskoningas pozityvizmas, egzistenciją redukuojantis vien į žinojimą. Kodėl, velniai griebtų, ignoruojama metafizika? Kita vertus, taip manančių nepalijaujami mažėja.

Viena iš įtakingiausių dabartinę reikalų padėti lemiančių (bet dar galutinai jos nenulėmusių) aplinkybių yra gyvenimo technologizavimas. Tai ne vien savęs gražinimas *fotoshopu*, prieš prisistatant interneto pažinčių svetainėse (nors šis šiuolaikinio gyvenimo aspektas irgi labai išraiškingas, socialiai įtakingas). Nemenką triukšmą tarptautiniu mastu sukėlęs tyrimas atskleidė, kad dėl

technologinių pokyčių JAV ekonomika per artimiausią laikotarpį praras 47 proc. darbo vietų. Beje, tyrimo autoriai – Michaelas Fraseris ir Michaelas Osbornas – nėra ekonomistai, jie dirba Oksfordo universiteto Inžinerijos katedroje. Suprantama, šio tyrimo duomenys veikiausiai tiktų bet kuriai išsivysčiusiai šaliai.

Tyrėjų nuomone, labiausiai pažeidžiami taps tie, kurie teikia paslaugas, užsiima mažmenine prekyba, administracine veikla, biurų nuoma. Nemažai darbo vietų praras įvairūs gamybos, transportavimo, sandėliavimo sektoriai. Beje, dėl kompiuterizacijos veikiausiai sumažės darbo ekonomistams, finansų analitikams, verslo konsultantams. Žodžiu, *kreatyvas* irgi pavojuje. Sporto ir akcijų biržos naujienas JAV rašo jau ne žmonės, bet programinė įranga. Redaktorius, jei pageidauja, geriausiu atveju gali įterpti kokį sąmojų, bet ir tai neprivaloma.

Swedbank vyriausiasis ekonomistas Nerijus Mačiulis žurnalo *Valstybė* surengtos konferencijos, skirtos ekonomikai, diskusijoje pabrėžė: kad darbo rinka keisis iš pagrindų, gali atrodyti abejotina, bet, įvertinus anksčiau pramonės revoliucijas (tarkime, garo mašinos išradimą XIX a. ar gamybos elektrifikaciją XX a. pradžioje), tokia galimybė tikėtina. Juo labiau kad maždaug po Antrojo pasaulinio karo prasidėjęs virsmas skaitmenizacijos link dabar auga jau geometrine progresija ir technologškai yra nepalyginamai galingesnis už minėtas pramonės revoliucijas. Priminsiu: žurnalas *Time* tradicinės „Metų žmogaus“ nominacijos laureatu 1982-aisiais išrinko kompiuterį, taigi įžvalgiausieji jau prieš gerus tris dešimtmečius numatė, kad kompiuterizacija pakeis pasaulį iš esmės.

Keletas *Google* automobilių jau nuvažiavo pusę milijono mylių ir patyrė dvi avarijas – pirmą, kai vairavimą buvo perėmęs žmogus, antrą, kai į *Google* mašiną sankryžoje atsitrenkė kitas automobilis. Technologijos, kurios užtikrina, kad galima važiuoti be vairuotojo, išrastos maždaug prieš trisdešimt metų – tai kamera, skenuojanti aplinką, automobilio vietą nustatantis GPS įrenginys ir kompiuteris, apskaičiuojantis, kaip reaguoti į aplinkos pokyčius ir įvykius kelyje. Kyla klausimas, kodėl tokių mašinų dar palyginti mažai? Atsakymas: toks važiavimas kol kas legalus tik trijose JAV valstijose – Nevadoje, Flori-

doje ir Kalifornijoje. Kitur jis nelegalus, nes dar neišsiaiškinta, kas bus atsakingas, jei nutiks avarija. Tik teisiniai barjerai neleidžia, kad visi, tarkime, vilkikai Amerikoje būtų valdomi kompiuterių. *Google* automobiliuose žmogus prie vairo privalomas vien dėl psichologinių priežasčių – išvydę be vairuotojo lekiančią mašiną, aplinkiniai kol kas taip sutrinka, kad ima elgtis neprognozuojamai.

Dabartiniai kompiuteriai milijoną kartų greitesni už pirmuosius, išrastus prieš tris dešimtmečius ir pelniusius *Time* „Metų žmogaus“ titulą. Sakoma, kad jau sukurti kvantiniai kompiuteriai (kol kas kainuojantys 10 milijonų dolerių), jų procesorius veikia, esant minus 273° Celsijaus, o skaičiavimo galia stulbinanti – tai, ką tradicinis kompiuteris sprendžia ištisus metus, šis atlieka per keliolika minučių. Tik laiko klausimas, kada kvantinis kompiuteris taps tokia pat kasdienybės dalimi, kaip, tarkime, su kiekviena nauja karta pingančios skaityklės.

Prie interneto prijungtų daiktų (buitinė technika, televizoriai, šildymo sistemos ir pan.) skaičius Žemėje 2008 m. viršijo planetos gyventojų skaičių. Kompanija CISCO prognozuoja, kad 2020-aisiais tokių daiktų bus 50 milijardų. Prie kompiuterio jungiamas ir žmogus – pavyzdžiui, jau sukurtos kontaktinės linzės, kurios matuoja cukraus kiekį kraujyje ir siunčia signalą į „paciento“ mobilųjį, jei cukraus aptikta per daug. 2012-aisiais sukurta daugiau duomenų negu per pastaruosius penkis tūkstančius metų. Nyderlanduose gyvulininkystės sektorius jau visiškai kompiuterizuotas – į galvijus įmontuoti „davikliai“ informuoja, kada melžti karves, praneša jų veršiamosi laiką ir pan.

Mašinos įstengia mokytis pačios. Tarkime, kompiuteriu valdomi termostatai. Žmogus iš pradžių nustato, kokios temperatūros kuriame kambaryje pageidauja, po kurio laiko termostatas jau žino „šeimininko“ įpročius (kada ryte keliiasi, išvyksta į darbą, kada grįžta ir pan.), todėl viską sutvarko pats. Sakoma, kad taip sutaupoma 20 proc. energijos. Be abejo, tą gali ne vien jos (semantiškai, net metaforiškai įdomus įvardžio *jos* vartojimas, kai kalbama apie mašinas). Automobilių gamyklose naujos kartos robotai, atliekantys daugiau operacijų negu žmonės, jau programuojami ne vienai siaurai funkcijai, – jie stebi aplinką, reaguoja į po-

kyčius ir priima sprendimus. Beje, pagal šešias spalvas galima spręsti, ką robotas jaučia. Jau sukurti 3D spausdintuvai, namą pastatantys per 24 valandas. Pernai atlikta pirmoji operacija, kai motociklininkui, patyrusiam avariją, 3D atkūrė visiškai sudarkytą veidą.

Tik laiko klausimas, kada mūsų (jei ne mūsų – tai mūsų vaikų) žvilgsnio nebetrikdys saugiai lekiantys įvairaus dydžio automobiliai be vairuotojų. Vargu ar esama racionalių argumentų, įrodančių, kad sparti technologijų raida lėtės – kognityvinis šokas XXI a. gatvėje jau išiktų ne tik karieta pripratusį keliauti džen-telmeną iš oraus XIX a., bet ir palaimingo (kai kam) XX a. vidurio kairįjį maištininką.

Ar galima tikėtis, kad XXI a. mašinų laužytojais luditais taps intelektualai? Na, pavyzdžiui, Slavojus Žižekas? Tada jo knygos „Iš pradžių kaip tragedija, po to kaip farsas“ pavadinimą tektų taikyti ir dabartinei tikrovei – kas Anglijoje dėl sparčios industrializacijos XVIII ir XIX a. sandūroje virsdavo tikromis samdinių tragedijomis, dabar iš tikrųjų gali įgauti farso pavidalą. Apie „maištauti bandančias mašinas“ dar nekalbama (kol kas), tačiau mėginimas užsimoti prieš biblioteką skaityklėje ar indiferentišką kompiuterį, valdančią kokią nors (nebūtinai technologinį) procesą, būtų don Kichoto gestas, ne daugiau.

Karlo Marxo „farsu“ papildyta Georgo Hegelio idėja apie neišvengiamą istorijos kartojimąsi skamba taip pat gražiai, kaip aistringai Žižekas gina ideologiją apskritai ir XXI a. globalizacijos realijoms adaptuotą komunizmą konkrečiai, kalbėdamas apie jo reinkarnaciją, padėsiančią palaikyti globalaus, pirmiausia ekonominio, stabilumo simetriją. Bet pats Žižekas išmoningai manipuliuoja visais privalomais globalizacijos ir laisvosios rinkos atributais – reklama, *public relations*, rinkodara, skandalu ir pan., padedančiais „išsukti“ bet ką (nesvarbu, ar tai būtų turinys, ar technologinis faktas). Nieko asmeniška, net neaišku, kas – turinys ar technologinis instrumentarijus – čia „pirmesnis“. Beje, tokią reikalų padėtį išraiškingsiai iliustruoja ir lietuviškos realijos – kiek viešųjų asmenų, intelektualų, visuomenininkų „kreipimusi“ per pastaruosius keletą metų indiferentiškai „nuskandino“ ar tiesiog nepastebėjo „savo reikalais“ užsiėmusi įtakingiausia interneto

žiniasklaida, o kartu su ja ir visi kiti, tarp jų asmenys, kuriems tie kreipimaisi – tiek simboliškai, tiek viliantis normatyvinių pasekmių – buvo adresuoti?

Be abejo, maištas kaip ilgesys ir kiti stilingi gyvenimo atributai tebeturi konstantos statusą. Orsonas Wellesas, 1975-aisiais atsiimdamas Amerikos kino instituto apdovanojimą už viso gyvenimo nuopelnus, pasakė: „Vienoje pusėje jūs, teikiantieji man apdovanojimą šeiminkai, kitoje – aš, benamis. Nenoriu tuo pasakyti, kad esu vienintelis toks pasaulyje. Nieko panašaus. Mūsų nedaug, bet mes vis dar esame.“

Konstantos statusą tikriausiai yra išlaikiusi ir laimė. Tačiau Umberto Eco lakoniškoje esė „Teisė į laimę“ (*L'Espresso*, 2014-03-28) teigia manantis, kad dauguma mūsų problemų sietinos su Jungtinių Valstijų 1776 m. liepos 4 d. Nepriklausomybės deklaracijos nevykusia formuluote, kuri, sklidina masoniško tikėjimo progresu, skelbia visuotinę teisę į gyvenimą, laisvę ir galimybę siekti laimės. Iš pirmo žvilgsnio – tai revoliucinė deklaracija, tačiau blaivi nuovoka kužda, kad niekas iš tikrųjų nežino, kas toji laimė yra. Ypač kai norima užsitikrinti *nuolatinį* laimės būvį, nes abejonių, skausmo ar krizių nepatiriantis žmogus yra arba idiotas, arba atskirtas nuo pasaulio ir neturintis troškimų. Laimės akimirkos trumpos ir nutinka epizodiškai, po jų užslenka periodai, kai (vėl) jaučiame skausmą, nerimą, susirūpinimą. Be to, kalbėdami apie laimę, visada turime galvoje save, bet labai retai – visą žmoniją.

Užtat laimės idėją imperatyviai eksploatuoja reklamos ir vartojimo industrija, – kiekvienas pasiūlymas čia skamba kaip laimingo gyvenimo garantas (kremas jaunina, skalbimo milteliai šalina bet kokias dėmes, aplinkinės mėsos konservų dėžutę susirenka visa šeima, pardavdamas nuostabus ir pigus automobilis, įdėklai, leidžiantys be baimės su draugais žengti į liftą, ir t. t., ir pan...). Tiesa, Eco manymu, nesame beširdžiai, išgirdę per žinias apie vargstančius, kai kada paaukojame jų labai pinigų, skiriame pusę procento mokesčių...

Na, bet kol kas vis tiek – ne filosofas Piatigorskis ar semiotikas Eco, bet trečios kartos kapitalistas Billas Gatesas siūlo, kaip ištraukti pasaulį iš skurdo. Šiemet sausio 22-ąją jis paskelbė, kad 35 skurdžiausiose,

kaip nustatė Pasaulio bankas, valstybėse iki 2035 m. bus smarkiai pakeltas socialinės gerovės lygis. Gateso manymu, tų šalių pajamos vienam gyventojui perkops dabartinius Kinijos rodiklius, o ten bendrojo vidaus produkto dalis vienam asmeniui 2012 m. siekė 9040 JAV dolerių. *Microsoft* įkūrėjo manymu, deramai investuojant į sveikatos reformas, kiekviena iš tų vargo prislėgtų šalių galėtų iki 2035 m. pasiekti bent jau tokių vaikų mirštamumo lygį, koks XX a. 9-ajame dešimtmetyje buvo JAV ir Didžiojoje Britanijoje.

Išeitų, beveik du dešimtmečius – simbolinis atskaitos taškas būtų *Bill&Melinda Gates Foundation* veikimo pradžia 1997-aisiais (dar syki priminsiu, kad labdaros fondo steigėjas yra skaitmeninių technologijų, gerokai pakoregavusių ir tebekoreguojančių semantinę raišką, kompanijos savininkas vadybininkas) – su nepritekliais visame pasaulyje sėkmingiausiai kovojama būtent rinkodaros metodais! Gatesas neabejotinai yra racionalus pragmatikas, tikriausiai stokoja dvasingumo, o jo svarstymai apie maištą arba ilgėsį vargū ar pasižymėtų išskirtiniu stiliumi. Vadybininko žvilgsnis į ateitį, kur bus mažiau skurdo, susikryžiuoja su subtiliu filosofo apmaudu dėl „higieninio komforto“. Gal dėl to ir kyla apmaudas, kad Piatigorskis yra filosofas? Būtent.

Beje, filosofija irgi segmentuojama (sunku pasakyti, kiek „savanoriškai“), specializuojama (yra teigiančių, esą išpuoselėtas ko nors sisteminimas yra to „ko nors“ pabaigos pradžia). Surinkę žodžius „verslo filosofai“ lietuviškame *Google* rasite daugiau kaip pusę milijono nuorodų. Prieš gerus aštuonerius metus *Melcrum* atliktas globalus tyrimas parodė, kad tų įmonių, kurių darbuotojai aiškiai suvokia savo organizacijos strategiją ir filosofiją, rezultatai geresni 43 proc. Tačiau ištyrus daugiau kaip 500 pasaulio kompanijų paaiškėjo: vos 33 proc. jų darbuotojų yra tikri, kad aiškiai suvokia savo organizacijos strategiją ir filosofiją. Paprastas, atseit statistiniais duomenimis grindžiamas mokslas – jokių asmeniškumų, šiuo atveju tinka ir banalybė, atseit dirbti yra kur.

Prof. Peteris Duckeris verslo filosofiją supaprastino iki 5 žodžių, perskirtų brūkšniu: „Pagrindinis verslo tikslas – patenkinti klientus.“ Štai viena iš šiuolaikinio pasaulio realijų: kartą didelės įmonės vadovas apgailės-

taudamas prisipažino, kad net prikeltas naktį galėtų išberti viską apie kompanijos aktyvus ir pasyvus, realiu laiku bet kada išsiaiškintų padėtį sandėliuose ir pelno prognozes, tačiau neįsivaizduoja, apie ką jo kompanijos žmonės kalbasi per pietų pertrauką. Tai filosofinė ar nefilosofinė bėda, kad hierarchijos viršuje esantieji nesuvokia, į kurią pusę linksta jų vadovaujamos organizacijos filosofija, nėra susipažinę su darbuotojų ugdymo galimybėmis ir tikslais? Rinkodaros teorija, viešieji ryšiai rekomenduoja vadovybei pasitelkti psichologijos, filosofijos, sociologijos ir pedagogikos žinių turintį personalo vadovą, kuris būtų organizacijos filosofas, universalus pagalbininkas, galintis išsiaiškinti ir suderinti akcininkų, vadovų ir darbuotojų poreikius.

Palyginkime: Immanuelio Kanto teigimu, filosofija turi atsakyti į keturis esminius klausimus: 1. Ką galiu žinoti? 2. Ką turiu daryti? 3. Ko galiu tikėtis? 4. Kas yra žmogus? Šiuolaikinė jos versija versle: „Ką aš, kaip kompanijos narys, galiu sužinoti?“, „Kokios mano teisės ir pareigos?“, „Ko galiu tikėtis šioje kompanijoje?“ ir „Koks mano vaidmuo joje?“

Vadybos teorija skelbia, kad organizacinė filosofija privalo aiškiai suformuluoti vertybes, kitaip sakant, apibrėžti moralę, kuria remdamiesi kompanijos nariai bendrauja su klientais, partneriais, tiekėjais ir tarpusavyje. Filosofija nurodo ir tos organizacijos santykį su visuomene, misiją, galų gale ateities viziją. Pasirodo, yra kompanijų, kurios iš gryno idealizmo investuoja į savo darbuotojų gerovę. Sakoma, kad idealizmu savo filosofiją grindžia daugiausia JAV ir Skandinavijos šalių įmonės. Švedijos verslo filosofas Fredrikas Härenas „Idėjų knygoje“ pabrėžia: „Įkvėpti darbuotojus privalo misija, vizija ir vertybės.“

Knygos „Dora lyderystė“ autorius, Doros lyderystės instituto įkūrėjas, mokytoju prisistatantis Alexandras Havardas teigia, kad politikoje didis žmogus yra tas, kuris turi naujų idėjų, nebijo pokyčių, visada sako tiesą ir pan., o verslininko didybė – tai troškimas dalytis savo sėkme su kitais. Lyderystė – tai buvimas savimi. Reikia gerai pažinti savo temperamentą, biologiją, savo trūkumus ir stiprybes. Lyderystės galima išmokti namuose, jei tėvai yra pavyzdys ir padeda sūnui ar du-

krai atskleisti savo talentą, suvokti misiją. Lyderystė reiškia, kad siekdamas gerovės sau, padedi jos siekti ir kitiems. Jei vedi žmones į pragarą, nesi lyderis. Žmogus kuo anksčiau turi suvokti, kad reikia būti didžiadvasiškam ir nuolankiam. Kas neturi šaunių tėvų, turėtų dairytis į mokytojus, draugus, herojus, skaityti knygas (*bernardinai.lt*, 2014-03-21).

O juk tai pašėlusiai teisinga! Sunku pasakyti, kaip atrodo visas permainingos tikrovės paveikslas (tiesą sakant, gal tokio jau ir nebėra – pamėginkite etimologinę visumą, kurią reprezentuoja žodis *trukmė*, suvaikyti ir sudėlioti iš visų 792 tūkstančių, na, gerai, iš reprezentatyvios daugumos, nuorodų į šį žodį *Google* paieškoje), bet vis dėlto egzistuoja ir toks viešasis diskursas. Galbūt ideologijų apologetai-romantikai pražiūri ar dėl psichologiškai suprantamų priežasčių linkę nematyti tos aplinkybės, kad tarpulaikis (nuo *Time* 1982-ųjų „Metų žmogaus“ rinkimų praėjo daugiau kaip trisdešimtmetis) jau atlaikė privalomą trukmės išbandymą ir pagal apibrėžimą turėtų artėti prie pabaigos, kuri iš šiandieninės perspektyvos atrodo gal net dilginamai atvira. Kaip ten buvo su tuo vizionierišku Malevičiaus „teptuko prisilietimu“?

Beje, apie atviras pabaigas: Mike'o Leigho filmo „Ap-sinuoginusieji“ (puiki metafora) finale gerokai aplamdytas Davido Teweliso herojus, iš pažiūros cinikas Džonis, vis dėlto šiaip ne taip išeina. Bet atvirą pabaigą tas išėjimas reiškia nebent statistiškai neverifikuojamam „kažkam“, kai kuriuose įtakinguose kontekstuose laikomam „netikslinė grupė“. O ir filmas susuktas 1993-iaisiais, pačiame tarpulaikio įkarštyje.

Apibendrinami tarpulaikio reikšmę/nereikšmingumą, grįžkime prie moto. Tarkime: kažin ar reikia tapti bambuku, jei norime turėti bambuko piešinį. Gali būti, kad kažkas, kol kas dar neįvardytas (tiesą pasakius, ir nebūtinai įvardytinas) visais atvejais turės jei ne piešinį, tai bent jau jo „koverį“. Todėl visi neapibrėžti epitetai, įterpiniai, daleytyės (tokie kaip „turbūt“, „veikiausiai“, „juk“, „tikriausiai“, „gali būti“, „jau“, „tikėtina“, „gal“ ir t. t.), literatūriniam tekstams tradiciškai suteikdavę stilistinio turiningumo, yra neabejotinas šio teksto trūkumas. ■

IŠTRAUKOS IŠ POEMOS „MAŽOJI DIEVIŠKOJI CO-2. METAI“

Tadas GINDRĖNAS. Pasakiau. 2009. Drobė, linoraižinis; 120x120

Kurganas

Mamajaus kurgane gulėjo galindas
vytis kitados o laikas vietoje stovėjo
tarytum saulė po laidos mamajų valdė
paukštis rokas belaisviai kasė jo
kiaušius ir roką šoko undarokas
rokuodamas kad šitaip bus per amžius
bet stovėjo laikas o keitėsi panorama ir
iš kiaušinio gimė vaikas ir stepė buvo

jo mama užaugo didelis galingas su
skitais bastėsi stepė tačiau nukovė jį
galindas ir užkasė bendram kape
galindas jotvingis gal indas galicijos
galvažudys kiekvienas vytis
pavojingas tačiau mumbajuj guli jis
tenai mamajuj ant kurgano kurs tapo
karžygio kapu ten lietuva tėvynė mano
tarp suvalkijos lygumų

Paprasti rėmeliai

Ir šiugždesys akacijų ir bumų
buldozerių avarijos metu užpildytas
bus nuotraukų albumas ant stalo iš
rėmelių paprastų tu žvelgsi fotografijoje
spalvotoj kaip keičiasi per amžius
kambarys už lango kaminai ir ešafotai
ir echolotas plaukia prieš akis su
marodierių armijom saliutais raketų
pokšint atlaisdais vynu ant stalo bus
desertas po minutės manęs nebus bet
neliūdėsi tu tik žvelgsi iš rėmelių
paprastų

Širdis su kulkom

Jei būtum tu vienspalvė kaip kamėja
kaip kamufliažas mano tiktų tau
brangioji tu esi man epopėja kaip
išprotėjęs be tavęs lakstau landynėm
tyrų išdraskytas kulkų su plyšusia iš
meilės širdimi priimki atsiprašymą šį
smulkų arba atsižegnok su manimi
dykynių kupstai ir vasario vėjas vėl
kelia vėliavas lig pat dangaus taikos
ne karo aš įsimylėjęs širdis su tavimi
tik atsigaus širdis su kulkom ir kinžalų
raštais kaip išėsta kinivarpų žievė
beržinė ant kurios šis mano paštas
atneš jį išsiilgus kirmėlė

Pelėda

Ir būna prašviesėjimo minučių ir
randas aptemimo valandų kada
jaučiuos kaip zombis už pynučių o kas
aš būčiau jei neliktų jų šviesėjimo
ugny sudegčiau visas kaip feniksui
pakilt iš pelenų kamža neleistų tunika

abitas tad nelinkėki man šviesių dienų
palik dar naktį vėsią ir malonią rašiklį
cigaretę degtukus panirt dar kartą leisk
į purvo vonią kedenti plunksnas ir
augint nagus akis man niaukias ir
užtraukia bėdą dar vienas slaptas
priešas viduje ak šviesiaplauke nerege
pelėda ko ūbauji taip graudžiai naktyje

Lenktynės

Aš pavargau nuo pustonių ir tonų nuo
tonų smėlio pustomo dykai lig
paskutinio sąžinės atomo o dieve kam
mane tu palikai liūdėt kažkuriame rate
lenktynių su nedraugų šutve su savimi
man peilis styro nugaroj lenktinis
suaugau jau su jo geležimi regiu aš
vien tik išdaviko ranką rately tarp tikrų
ir netikrų draugų tų netikrų tikrai
pakanka pakelk man vokus viešpatie
baubiu kaip baubas viensėdijoje
dikankos ar kitame įkaitusiam taške
tačiau norėdamas ištiest man ranką tik
gogolis apsverčia karste

Anarchijos vaikai

Anarchijos vaikai jie blykstėm blyksi
jie kaupia šaudmenis taikos metu
žudyt vaikams indigo greit neliks jų su
saujomis lazdynų riešutų kraupu
žiūrėti kaip jie plėšikauja vilkais
pavirtę vaiko aveles o numylėtine o
dulkių sauja nėra net krematoriume
tavęs anarchijos vaikai kiek jų priviso
plantacijose siaučia jų šimtai jie dergia
drasko tyčiojasi iš visko o tu apsimiti
kad nematai

Entropija

Entropija yra tirpiau nei vaškas utopija
yra mažiau nei nulis ko vėliavų
raudonos liepsnos blaškos
apskriedamos keturiskart mėnulį kaip
vietinė poetė apskaičiavo ir skruostu
liūdno ašaros riedėjo tačiau mirtis taip
pat ją pabučiavo ir ėjo visas reikalas
ant vėjo ant troleibuso stogo įsitaisęs
sėdėjo zuikis vienišas o lapė iš
vynuogyno vogė saldų vaisių ir nieks
ezopui ačiū nepasakė prieš kalėdas dar
pridera kalėti po sąžinės kapstytiš
sąšlavyną ir nuoskaudas gražiai
kaimynei lieti kai jos kaimynė kirkina
kaimyną

Anomalija

Ir laikrodys ir kompasas sugedo ir pats
aš anomalija tikra platumose valstijos
kolorado kaip šokolado fabriko dešra
dešniųjų pažiūrų žiūrovas salėj kur
vyksta montekristo premjera dantesas
šauna puškinan pro šalį ir sosto
įpėdinio nebėra taip tikra viskas scenoj
marselietę paryžius traukia gęsta
lampada į kompasą ir laikrodį žiūrėti
beprasmiška kada kanonada su
komunizmo šmėkla po europą karštų
kairiųjų bisų prikelta klajoja o
madonai širdį sopa prie trečio
pasaulinio planeta

Rožinis

Iš pašalės pasiūlymai nešvankūs
pašvaistė po pirties su angelais
neatsigniauzia perlų pilnos rankos jai

vėrinį žadėtąjį kadais kaip rožinį veriu
ant drobės siūlo kuriuo vaikystėj
auksines žuvis žvejojau tvenkiny
šviesoj mėnulio regėdamas tik motinos
akis iškilnūs šlama topoliai prie dvaro
ir menueto muzika lėta karoliai perlų
patys pasidaro be nešvankių pasiūlymų
greta

Sapnas sapne

Ne dvasios buria į akis manąsias o
prakilnių kompiuterių langai
užmūrijantys formas esamąsias silicy
silikoniniai plaukai bei kareivinių
muštras pučia vėją atspėju koks
naktibalda atklys varvekliai ledo ant
stogų lieknėja ir atskrenda pirmasis
vytury su uniforma kovarnio o snapas
taip išgaląstas kad žiūrėt baugu su
perviršiumi išsipildė sapnas kad
kitame sapne aš nemiegu

Pritča

Nei dujų kamerų nei holokausto šis
gailėstingas laikas nežudys kada aklas
minias mefistas mausto esu nei
karvedys nei žydšaudys jei netikit
paklauskite pono fausto margarita jo
pragaras yra už vivisekciją ne sykį
baustas dabar jis hienu duona ir dešra
o buvo juk neblogas pašlemėkas narys
studentų dvikovų aršus tačiau
parsidavė pigiau nei niekas už tris
raudono lacrima lašus kažkam
nedidelis tai kriminalas tik pamanyk
kolaboravo su dvasia piktąja bet
koksai finalas jisai yra o aš turbūt
nesu

ATMINTIES VEIDAI TYLOJE

1

Žmogus yra kalbanti būtybė, todėl gali papasakoti savo ir kieno nors kito istoriją. Tačiau istorija nėra vien faktų ir artefaktų sąrašas, aprašas, kartu su vaizdine medžiaga nugulęs kokiam nors archyve. Istorija „išsipildo“, kai atsiranda santykis – „istorija“ tampa istorija tik tada, kai ją kas nors išgirsta. Istorijos mediumas yra pasakojimas plačiąja prasme: klausau žodžių, reikšmių, minčių, keliu klausimus. Klausimai yra būtina istorijos sąlyga, nes be jų mums visiškai pakaktų dabarties, praeitis niekam nerūpėtų. Taigi istorija yra pasakojimas, o kad jis įvyktų, būtini du dalykai: kalba, perteikianti reikšmes, ir empatija, leidžianti tas reikšmes suprasti ir savaip išgyventi. Galima sakyti, kad empatija ir „sukuria“ pasakojimą, o kartu istoriją. Be empatiško klausytojo istorija yra tik simuliakras, kuris vartojamas, kuriuo manipuluojama, tenkinant politinės galios poreikius.

Civilizacijos istorija prasideda nuo akmens amžiaus piešinių olose. Spėliojama, kodėl žmonės pradėjo piešti ir ką norėjo tuo „pasakyti“. Tai neįmintos mįslės. Vėliau atsirado piramidės, hieroglifai, bet ir jie, nors mokslininkų beveik iššifruoti, mums tebėra paslaptingi, neaiškūs. Tačiau dalykai, kurių nesuprantame, skatina paslaptį išsiaiškinti, o tai jau empatijos erdvė – būtina sąlyga, leidžianti įsiklausyti, išgirsti. Pamatiniai Vakarų kultūros pasakojimai – Biblija ir senieji graikų raštai. Klausydamiesi šių pasakojimų, atrandame save: kartais tai susiję dar tik su galimybėmis, kartais su jau įvykusiais faktais arba su egzis-

tencine duotybe. O kartais – su svetimybe, kai kažkas lieka nesuprasta. Pritardami mintims, reikšmėms ir prasmėms arba jas atmesdami, dalyvaujame istorijoje. Šis dalyvavimas leidžia tiek pačiam pasijusti „žmogumi“, tiek kitame pamatyti žmogų. Būtent atsiradus tokiam santykiui, kai klausomės, girdime, suprantame, susitapatiname arba „išsitapatiname“, žodis „žmogus“ tampa savęs ir kito supratimo arba atmetimo pagrindu. Taigi, be pasakojimo nėra istorijos, o be istorijos nėra žmogaus. Būti žmogumi reiškia mokėti kalbėti ir mokėti klausytis. Per kalbą mes „įsikuriame“ pasaulyje, plėtojame santykius su kitais, nustatome ribas – atveriamo arba uždarome duris, palikdami už jų tai, kas neįvardyta. Kalba yra mūsų namai, teikiantys prieglobstį bevardėje šaltoje Visatoje.

Žmonėms lemta gyventi ne vien dabartyje. Mūsų sąmonė, kartais dar vadinama siela, yra laikiška, turinti atmintį, todėl dabartis atsiveria per praeitį ir ateitį. Dabartis be atminties – tai tik ateities ir praeities susikryžavimo taškas be jokio turinio. Be atminties visi dabarties pavidalai būtų nebylūs, nesvarbu, ar tai puodelis kavos, ar jaunystėje išgyventa revoliucija, ar siekiamas nušvitimas Himalajų kalnuose. Pasakojimas, atskleidantis iš praeities ir susiliejančias su ateities lūkesčiais, svajonėmis, suteikia dabarčiai gyvybingumo, o gyvenimui – kryptį. Kai praeitis paneigiama arba abejojama ateitimi, dabartis tampa neįgali, net nepakeliama.

Taigi sielai būtina atmintis, atminčiai – pasakojimai (nesvarbu, „tikri“ ar „fiktyvūs“), o šiemis – kalbėjimas. Kalbos išmokstame ne iš savęs, bet iš kitų, o šie, savo

ruožtu ją perėmė iš dar kitų. Taigi mano siela yra buveinė to „kito“, kuris per kalbą tampa man artimas. Manasis „Aš“ be kalbos būtų kalėjimas, o kalba paverčia jį svetingais namais, kurių erdvę praplečia kiekvienas *Kito* apsilankymas. Tokiu būdu *Kitas* yra neatsiejamas mano sielos substratas, steigiantis žmogiškumą. Tai reiškia, kad aš visada esu ir *Kitas*, tiek kitam, tiek sau pačiam.

Todėl galima sakyti: kiekvienas iš mūsų yra žmogus tiek, kiek „sutalpina“ savyje *Kito*. Pasak Emanuelio Levino, mintis ar ištartas žodis įgyja prasmę tik tada, kai esant santykiui su *Kitu*. Tai giliausia žmogiškumo esmė.

Galbūt akmens amžiaus piešiniai ant uolų irgi yra buvimo *Kitu* ženklas ir pėdsakai. Piešdamas šokančią stirną, išleidžiu ją į save: pats tampa šiek tiek stirna. Žmogus geba persikūnyti, tuo jis ir skiriasi nuo stirnos. Ši savybė paverčia jį kultūrine, o kartu istorine būtybe.

2

Iš pageltusios nuotraukos žvelgia nepažįstamas senyvas vyras. Už jo nugaros į visas puses lyg povo uodega išsiskleidę bananmedžio lapai. Vyras nusiteikęs ramiai, jo lūpos matuojasi šypsena, kurių dažnai užsiprašo fotografai.

Bet jis nepersistengia – žvilgsnis kiek skeptiškas, vos pastebimas šypsnyš atrodo karstelėjęs. Gal kalta saulė, primerktas akis slepianti šešėlyje ir neleidžianti atspėti, ką tas nepažįstamasis galvoja... Nuotraukos viduryje baltame fone užrašyta: *Keep me in Mind*. Ką tai reiškia? Paprasta sena nuotrauka, spalvos, kurios, spėjant iš pietietiško peizažo, kadaise buvo ryškios ir sodrios, dabar išblukusios, atrodo, dar kiek ir vaizdas visai pranyks, liks tik tos juodos raidės baltame fone.

Šį vaizdą reklaminėje afišoje pamačiau vienoje iš Vilniaus senamiesčio stotelių. „Kas bendro tarp manęs ir to vyro, žvelgiančio iš nuotraukos?“ – dingtelėjo mintis.

Vilniuje jis gyveno tada, kai dauguma praeivių, dabar skubančių pro šalį, dar nebuvo gimę. Čia prabėgo jo jaunystė. Beveik kas vakarą, pasirišęs raudoną kaklaraištį, jis eidavo į teatrą ar operą, ne visada buvo lengva apsispręsti, ką rinktis – tiek tada Vilniuje veikė teatrų. Draugavo su mergina, kurią kartais išdrįsdavo pabučiuoti po gatvių žibintais. Jo tėvai Užupyje turėjo kepyklėlę, pamėgtą vilniečių, ten vakarais pianinu skambindavo gražuolė juodais plaukais, mėlynomis akimis – viena iš keturių jo seserų. Savaitgaliais visa šeima iškylaudavo Panerių miškuose, vasaromis ten rinkdavo uogas. Nenujautė, kad

ateis diena, kai juos atvarys į Panerių mišką, pastatys prie iškasto griovio ir sušaudys. Benjaminas – toks vyro iš nuotraukos vardas – kulka nepavijo, nes jis buvo išvykęs į Šveicariją studijuoti fizikos.

Apie Benjaminą Ginzburgą sužinome daugiau: kaip jis klapojo po įvairius Europos miestus su padirbtu pasu, kaskart lipdamas būtent į tą vagoną, kuriuo važiuodavo vokiečių kareiviai, su jais rūkė cigaretes, dalijosi šokoladu; kaip susidraugavo su sanitaru, kuris gydė jo nudegimą ir mėgo girtis žydą užuodžiantis už trijų kilometrų prieš vėją. Šiandien pasakodamas šį epizodą, Benjaminas kvatojasi iki ašarų...

Ši ir dar šešios istorijos tapo pasakojimų performanso *Keep me in Mind* pagrindu – tai vokiečių rašytojos, režisierės Christinos Friedrich ir šveicarų dizainerio Michaelio Brauchli'o projektas, pernai spalį pristatytas Vilniuje, ŠMC skaitykloje. Septynių vienas kito nepažinojusių žmonių istorijas sieja tai, kad mirtinos grėsmės akivaizdoje jiems pavyko likti gyviems – tai Benjaminas Ginzburgas, Estera Lieber, Miriama Kremin, Siegfriedas Telleris, Sara Zamir, Josefas Kuentlichas, Leakadia Szlak. Apie išskirtinius likimus pasakoja jų pačių piešiniai, fotografijos, asmeniniai daiktai.

Šešiametė Estera kartu su motina ir seserimis daugiau kaip dvejus metus slapstėsi miške ir mokėsi gyventi iš paukščių. Jos mama ir jauniausia sesutė lauže kepė bulves, kai staiga jas abi pervėrė ta pati vokiečių kareivio paleista kulka. Esterą iki šiol persekioja toks sapnas – nuo vaikų namų stogo ji tiesia šiltas šlepetes basai mamai, stovinčiai danguje, bet mama jos neatpažįsta. Užaugusi Estera tapo visų mylima medicinos sesele, sklido kalbos, kad jos slaugomas niekas nemiršta... Šešiolikmetė Miriama, prie geto vartų tėvo pastūmėta ir paliepta „bėk“, apsimetusi kurčnebyle ir tapusi „nematoma“, trejus metus be perstojo bėgo per miškus, sienas, upes ir šalis. Dėl nuolatinio badavimo iškrito dantys, todėl kalbėdama ji iš gėdos prisidengdavo burną... Ją kamuoja vienintelis klausimas – „kodėl“.

Septynios istorijos pasakojamos septyniuose Europos miestuose – Berlyne, Vilniuje, Briuselyje, Marselyje, Venecijoje, Londone. Pasakojimų herojai ten gimė ir augo arba ten susidūrė su lemtingais įvykiais. Simboliškai sugrįžtama į tas vietas, kuriose kadaise gyventa, o miestui sugrąžinama dalis jo istorijos. Tokiu būdu į Vilnių sugrįžo ir Benjaminas Ginzburgas, šiuo metu gyvenantis Haifoje. Vis dėlto tai daugiau negu vien simbolinis sugrįžimas į gimtąsias ar likimiškai svarbias vietas.

3

Keep me in Mind priešistorė – atsitiktinai perskaitytas pasakojimas. Christina keliauja traukiniu, ją apėmęs nuobodulys. Šalimais guli laikraštis, kuriame aprašytas Miriamos gyvenimas. Miriamai liūdna ir baugu, kad su ja dings ir jos istorija, tarsi niekada to nė nebūtų buvę. Christina porai savaitių nuvyko į Haifą, susirado Miriamą ir pasakė norinti jai padėti. Prisidėjo dar šešios istorijos, subrendo performanso su pasakojimais ir piešiniais idėja, o dvi savaitės virto dvejais įtempto darbo metais. Ne viskas paprasta, ne viską lengva prisiminti, juo labiau apie tai papasakoti. Tačiau kalbantis, piešiant, kartu jaučiant, praeitis po truputį, sluoksniu po sluoksniu atveriamas, išsakyta kančia šiek tiek atleidžia savo gniaužtus ir darosi lengviau kvėpuoti. O tie pasakojimai, įgavę pavidalą, pradėjo savarankišką gyvenimą...

Vilniaus ŠMC skaitykloje prie stalų įsitaisė po vieną kiekvienos istorijos pasakotoją. Lankytojai, prisėdę prie pasirinkto stalo, klausosi konkrečios istorijos, kuri atskleidžiama ne vien žodžiais, bet ir piešiniais, nuotraukomis, daiktais. Piešiniai iš didelio voko traukiami po vieną ir dedami ant stalo lyg gyvenimo išklotinė ar paveikslas-dėlionė. Voką su likimo žinia – laišku reikia siųsti toliau, todėl performanso pabaigoje jį gauna kiekvienas klausytojas, kad šią istoriją papasakotų savo draugams, artimiesiems. Išklausius vienos istorijos, galima pereiti prie kito stalo ir pasiklausyti kitos – kas nori, išgirsta visas septynias.

Palyginti su dabartinėmis medijų išraiškos galimybėmis, performansui pasirinkta pati „silpniausia“, kokia tik įmanoma, estetiškoje forma: istorijas pasakoja ne aktoriai ir ne literatai, gebantys perteikti emocijas, įtaigiai formuluoti mintis, bet eiliniai jauni žmonės „iš gatvės“, nebūtinai lietuviai. Į projektą jie pakviesti atsitiktinai, tiesiog autoriai pasibeldė į duris, pristatė projekto idėją ir paklausė, ar sutiktų be atlygio dalyvauti performanse. Tų, apie kuriuos kalbės, nė vienas nepažįsta, žino apie juos tik iš Christinos pasakojimų.

Senyvių žmonių, su daile neturinčių nieko bendra, piešiniai atrodė naivūs ir neinformatyvūs. Juodu flo-masteriu išvedžiotos kreivos, „drebančios“ linijos, užrašytas vienas kitas žodis, paaiškinantis, kas pavaizduota, nebuvo labai įtaigūs. Senos, daugiausia nespaltotos arba gerokai pablukusios nuotraukos, įamžinusios vėlesnius tų žmonių gyvenimo epizodus, – tai banalūs vaizdeliai iš šeimyninio albumo, paprastai įdomūs tik „saviems“. Asmeniniai daiktai, išdėstyti ant stalų, visiškai kasdieniški, tokius paprastai išmetame: nuo laiko pajuodęs arbatinis šaukštelis, sulūžusi segė, senas nebeveikiantis kalkuliatorius, tuščia degtukų dėžutė...

Galbūt lemiamas „silpnumo“ estetikos elementas – atstumas tarp pasakojimo ir pasakotojų, nuotolis, kurį tenka įveikti istorijai, perduodamai iš lūpų į lūpas: iš pradžių jos klausosi Christina, vėliau, padedami vertėjų, – pasakotojai ir tik tada ją išgirsta performanso dalyviai. Pasakojimas tampa tarsi *pa-davimu*, perduodamu kitam.

Kas lemia, kad ši „silpnumo“ estetika, toks neprofesionalumas ir didžiulis atotrūkis, kurį įveikdama istorija neišvengiamai įgyja naujų, gal jau net neautentiš-

kų atspalvių, galiausiai yra tokia stulbinamai paveiki? Kokiū būdu šie *pa-davimai* tampa kiekvienam artimi, „atpažįstami“, lyg visa tai būtume išgyvenę mes patys arba mums artimi žmonės?

Performansas netikėtai virsta paradoksalia patirtimi – tai artimo *versus* tolumo dialektika ir nesančiojo buvimas šalia. Paprastas, ne itin iškalbingas pasakojimas, mėgėjiškai nupiešti vaizdai, šeimyninės nuotraukos, kasdieniški daiktai sukuria neapsimestino artumo, asmeninės pažinties įspūdį. Tačiau asmens, apie kurį kalbama, čia nėra, pasakotojas ir klausytojas neturi su juo jokio fizinio ryšio. Nuo konkretaus žmogaus atsietas asmeniškumas neverčia reaguoti į pasakojimą, griebiantis privalomų klišių, – demonstruoti pagarbą, užuojautą, gal net kalbę. Šis privatumas-asmeniškumas, nesusijęs su kūnišku asmens dalyvavimu, nuteikia klausytojus reaguoti visiškai laisvai ir nuoširdžiai. Tai, kas intymiausia, privačiausia, skausmingiausia, čia atiduodama į nepažįstamųjų „rankas“, ir būtent šis silpnumas, pažeidžiamumas sužadina jausmus kito atžvilgiu. Pasakotojas tampa *Kito* atstovu, pasiuntiniu, savotišku angelu, pažadinančiu *Kitą* ir manyje. Nesančiojo buvimas tampa apčiuopiamai juntamas.

4

Nietzsche yra sakęs: kuo geriau žinome savo istoriją, tuo mažiau ji mums rūpi. Filosofas Algis Mickūnas savaip apverčia šią mintį: „Patys rimčiausi aprašymai ir yra labiausiai nerimą keliančių dalykų vengimas ir pastangos juos paslėpti.“ Tiek instituciškai aprobuotos istorijos „skiepijimas“ per pamokas, tiek meno kūriniai, profesionaliai eksploatuojantys istorines traumas, sukuria „objektyvaus“ žinojimo iliuziją, o ši – neabejotinai teisuoliškus vertinimus: viskas jau aišku, išvados padarytos. Įvardyta, kas ir kodėl įvyko, kas kaltas, o kas nukentėjo. Institucija atminimo kultūrai skiria aiškiai apibrėžtą vaidmenį pagal formulę „tai neturi pasikartoti“. Istorinė tiesa tampa įslaptinta metaideologija, kurios galutinis, neabejotinai kilnus tikslas – atverti „istorinį teisingumą“ – paradoksaliai uždengia tai, ko esame nelinkę matyti savyje, t. y. mūsų pačių tamsiąją bedugnę, tai, kam neturime vardo arba ką dangstome kokiomis

nors išorinėmis tiesomis. Šios „tiesos“ išstumia baimę, kuri apima, netikėtai suvokus, kad mums neduota žinoti, kuo taptume, jei kultų šurpi būtinybė spręsti gyvybės ar mirties klausimą, t. y. kokia yra tamsioji mūsų pusė, nesiaiškinsime, kol likimas neprivers į ją pasižiūrėti. Instituciškai kontroliuojama atmintis tuo ir yra patogi, kad visiškai „nepakaltinama“ – užmarštis oficialiai tarsi jau ir įveikta, vadinasi, mūsų visa tai nebeliečia...

Silpnumo estetika veikia kitaip negu institucine galia paremta oficialioji atminimo kultūros sklaida. Šie pasakojimai skirti ne karo baisumams ar ideologinėms beprotybėms atskleisti, čia nekalbama ir apie išgyventos kančios suvokimą ar juo labiau pajautimą, nors ne vienas performanso klausytojas verkė, kartais ir juokėsi. Ašaros nėra svetimo skausmo išraiška, kaip ir džiaugsmas nėra mūsų kūdikis. Kentėti arba džiaugtis, klausantis svetimos istorijos, įmanoma tik todėl, kad mumyse gyvena *Kitas*, kuris kenčia ir džiaugiasi už mus. Čia atsiskleidžia keistas dalykas – pasirodo, kito žmogaus ir mano *Kitas* yra vienas ir tas pats. Būtent ši netikėta patirtis, atverianti mums visiems bendrą *Kitą*, yra nematoma, bet jaučiama performanso ašis. Tai iš esmės keičia santykį su tuo, apie ką kalbama: nebelieka jokios oficialiai privalomos patetikos, jokio peršamo kaltės jausmo dėl to, kad priklausai kuriai nors tautai ar valstybei. Apima nebent suvokimas kaltės dėl to, kad esi žmogus, o žmonėmis vadinosi ir žudikai, įsukę kruviną istorijos mėsmalę, efektyviai sisteminę savo demonų isterijas, gal netgi tikėję, kad tarnauja aukštesnei tiesai negu pavienio žmogaus gyvybės tiesa. Blogis ir gėris neturi tautybės. Todėl čia kalbama ne apie žydus ar vokiečius, ne apie lietuvius, rusus ar lenkus – nors ir pasakotojai, ir tie, apie kuriuos pasakojama, priklauso vieniems ar kitiems, – o apie žmones, jų likimus, apie tai, kaip vieni žmonės ima laikyti kitus nežmonėmis, ir apie tai, kokiais žmonėmis tampa išgyvenusieji nežmoniškumą. Ir, žinoma, apie tuos, kurie neišgyveno... Galiausiai apie kiekvieno iš mūsų *Kitą*.

Tyla gali būti įvairi: akla užmarštis tyla, kai niekas nieko nenori žinoti; ideologizuota vadovėlinė atmintis, nugramzdinanti į tylą tai, ko nenorime girdėti, ir tyla, į kurią įsiklausę išgirstame *Kito* balsą – tai, ką jis sako apie save ir apie mus. ■

SKYLĖ DANGUJE

1.

„Katalikų namus perdarė į „Auroros“ kino teatrą!“ – iš šitų Tadeuszo Ślobodzianeko pjesės „Mūsų klasė“ žodžių, kuriuos su siaubu ištaria Heniekas, vėliau tapsiąs kunigu, atsirado vilnietiškojo Yanos Ross spektaklio tuo pačiu pavadinimu erdvės idėja. Tarytum kritęs, tačiau nematomais lynais sustabdytas, virš scenos pakibo puošnus klasikinis plafonas su apskrita ertme skliti šviesai. Nukritęs sufitas suskaldė šventyklą, o drauge perskėlė perpus ir visą pasaulį. Dramos veiksmas vyksta bažnyčioje, gal net sugriautoje katedroje, į kurią sunėštos kino teatro kėdės. Čia vyksta nesibaigiantis remontas, visur mėtosi čiužiniai, sustatytos kopėčios ir kibirai lietaus vandeniui rinkti. Scenos gilumoje į krūvą suverstos kėdės atrodo tarsi aukojimo laužas, parengtas padegti. Ross spektaklyje nėra nebaudžiamų asociacijų. Lietuviškosios „Mūsų klasės“ veiksmas vyksta šventovėje, paverstoje simboliu.

O juk praeitą sezoną Oskaras Koršunovas toje pačioje scenoje pastatė legendinę Justino Marcinkevičiaus dramą „Katedra“, pasakojančią, kaip lietuviai, Pirmosios Respublikos laikams besibaigiant, statė šventovę – gyvenimo simbolį. Praradę laisvę, jie jau turėjo Arką. O vėliau kitame, su Koršunovo vizija polemizuojančiame „Bakchančių“ spektaklyje Gintaras Varnas ironizavo, kad šiandieninė vilnietiškoji katedra jau nėra toji istorinė šventykla – iš jos liko tik milžiniškas prekybos centras, pavadintas „Akropoliu“.

Ross tą simbolį dar kartą sugrąžina. Bet ši vieta jau desakralizuota. Kalbant apie Ślobodzianeko dramą, tai

reiškia viena: „mūsų klasės“ bendruomenė ėmė irti ne tada, kai prasidėjo karas, kai prasiveržė tiek tautiniai, tiek rasiniai prietarai. Pasaulis skilo pusiau ir žlugo kur kas anksčiau, o pjesės veikėjai tiesiog apsigyveno griuvėsiuose. Buvusi šventovė virsta kino sale, kurioje kinas nerodomas, nes teatriniu filmu tampa viskas, kas toje erdvėje dedasi. Personažai sėdi prisiekusiųjų salėje, stebi save praetyje ir ateityje, juokiasi, laido replikas, komentuoja. Net nepastebime, kaip įvyksta šventvagiška katedros degradacija – čia rengiami šokiai, vestuvės, čia atsiranda kalėjimai ir kankinimų kameros. Galiausiai šventykla tampa Jedvabno miestelio klojimu, kuriame sudeginami žydai. Ugnies sinagoga.

2.

Ślobodzianeko pjesėje „mūsų klasės“ likimus pasakoja tik dešimt veikėjų. O lietuvių spektaklyje į sceną išeina minia. Kino salėje susėda penki muzikantai iš kažkokio provincijos pučiamųjų orkestro, keturi aktoriai senjorai (jie atlieka vaidmenis tų herojų, kurie gyveno ilgiausiai), na ir, savaime aišku, dramaturgo aprašyti personažai. Ross demonstratyviai nepaiso šio kūrinio kameriškumo, jos nedomina intymus ir graudulingas pasakojimo tonas. Tai nebus *kadišas* – atminimo malda už mirusiuosius. Jokio scenografinio ir aktorinio minimalizmo, kurį numatė ir kuriam pirmenybę teikė autorius. Spektaklyje nuo pat pirmosios akimirkos dominuoja *perteklius*. Judesių, garsų, žodžių. Režisierė pasitelkia visą pastatyminę mašiną, pasaulyje siejamą su lietuvių teatru. Ji skaido atskiras scenas ir ištraukia

iš jų bent po dvi naujas. Ieško tekste esminių įvaizdžių, kuriuos materializuoja scenoje, net jeigu jie yra tokie, kokių tiesiogiai rodyti negalima. Užtuot konstatavusi, ji pasitelkia metaforas. Nuojautas keičia veiksmas, ritmą – rekvizitas. Kartais gali net pasirodyti, kad tai ne vienas, o dešimt skirtingomis konvencijomis pagrįstų spektaklių ta pačia tema. Tačiau kakofonijos grėsmė išnyksta, nes Ross išgauna neeilinę estetinę darną, remdamasi citatomis, nuorodomis, polemika, gerai prastu lietuviškų spektaklių, sukurtų daugiau kaip prieš dešimtmetį, tonu ir atmosfera. Neatsitiktinai plastinis spektaklio apipavidalinimas patikėtas Marijui Jacovskiiui, kuris yra pirmojo Eimunto Nekrošiaus scenografo, Rimo Tumino nuolatinio bendradarbio sūnus.

Lietuviškoji „Mūsų klasė“ sulaukė daugybės kaltinimų, esą taip kūniškai, triukšmingai, jaunatviškai, remiantis populiariąja kultūra pasakoti apie Holokaustą tiesiog negalima. Patoso atsisakymas įvertintas kaip pagarbos stygius. Pasakodami apie tai, kaip miestelio žydai buvo suvaryti į klotimą ir sudeginti, spektaklio kūrėjai naudoja triukus, tarytum atkeliavusius iš Fellinio filmų: katiliukai, balionai, triukšminga muzika. Budeliai ir suanglėjusius kūnus bendrame kape vokiečių paliepimu užkasanti minia užsimaukšlina raudonai nudažytas dujokaukes su asilo ausimis. Vien ši rekvizito detalė aprėpia ir graikišką kaukę, ir Goyos paveikslų, komiksų *Maus*, net serialo „Vaikščiojantys numirėliai“ personažus. Sunaikintą visuomenę simbolizuoja Nekrošiaus teatrui būdingi objektai – iš skardinių kibirų išpilami šaukštai. Viena vertus, tai žydų pasigaminti daiktai, tarp kurių Rachelka/Marianka atpažįsta ir savo nuosavybę. Antra vertus, tai – nesuskaičiuojamų aukų kūnai, mindomi, išmėtomi ir vėl surenkami nebylūs objektai.

Nusikaltimas, krikščynos, sužadėtuovės, vestuvių linksmybės ir pačioje dramoje sudaro organišką ritualinę visumą. Slobodzianekas ne šiaip sau nurodo, kad visa tai vyksta kone kasdien ir kasnakt. Tačiau Yanai Ross to negana. Ji eina dar toliau ir smogia dar stipriau – prieš žudynes ir po vestuvių vyksta seksualinė orgija. Visi poruojasi su visais – vėlės su gyvaisiais, aukos su žmogžudžiais. Nusikaltimas netenka grėsmingumo ir išskirtinumo aureolės, o juokas ir linksmos išdaigos, kurias

scenoje krečia aktoriai, sumaišomos su oneirine simbolika, kai sapnas nebeskiriamas nuo tikrovės. Žiūrovai nepaliaujamai bombarduojami vienas kitą paneigiančiais ženklais. Režisierė visiškai atitrūksta nuo autoriaus intencijų – peržengusi pasakojimo konvencijas, ji neleidžia aktoriams vaidinti istorijos.

Kokiame tad vyksme dalyvauja publika? Dramos epizodus vieną po kito papildoma užrašai ant sienų, scenų pavadinimai, kontekstinė informacija, komentarai. Ross praplečia kai kurias personažų mintis, paaiškina jų reakciją ir motyvaciją, lyg rašytų pastabas paraštėse, negalėdama tylėti, kai scenoje vyksta tai, kas vyksta. Spektaklyje nuolatos skamba dainos, iš kurių kiekviena tampa užuomina apie kitą realybę, besikeičiančias epochas reprezentuoja vis nauja melodija: kai ateina eilė kalbėti Abraomui Piekarzui, – ji amerikietiška, kai miestelyje valdžią paima komunistai – sovietinė, vėliau liejasi lietuviškos estradinės, serialinės... Publika į šiuos muzikinius komentarus reaguoja šypsodamasi arba piktindamasi. Tokie sugretinimai šokiruoja lietuvių žiūrovus, pažadina jų širdyse kažką gero, bet kartu negero.

Ir pamažu susivokiame, kad Ross savo spektakliu nesiekia papasakoti apie Holokaustą ar pateikti reportažo apie pamirštą pogromą, jos nedomina ir šalutinis pasakojimas apie karą, sugriovusį žmonių gyvenimus. Ji nekalba nei apie dramatišką kadaise vieningos bendruomenės skilimą, nei apie kaltės simetriškumą ar deramą likimo atpildą už nusikalstamus veiksmus. Bet jei ne apie tai, tada apie ką byloja šitas spektaklis? Kam režisieriui reikalingas Slobodzianekas ir jo drama?

3.

Žiūrintiems šį spektaklį sunku susijaudinti, bet lygiai taip pat nelengva išlikti abejingiems ir išlaikyti distanciją. Ross ieško tokios teatrinės kalbos, kuri leistų papasakoti apie sunaikinimą, išvengiant sentimentalumo, kartėlio, užuojautos, melodramos, ašarų... Sukrėtimas čia nieko neduoda. Ir šaltakraujiškų struktūrų tragedijoje paieškos, regis, veda į aklavietę. Režisierė renkasi kitą strategiją. Jai patinka kolizijos, ji derina vieną su kitu nesutampančius elementus – faktus ir konvencijas, teks-

tą ir vaizdą. Čia tuo pat metu pademonstruojama ir simbolių kapituliacija, ir jų triumfas. Audra, griaunanti stereotipą, kad menas nepajėgus papasakoti apie pražūtį. Svarbu ne tai, kaip viskas bus nustatyta, išmąstyta ar apibrėžta, o tik tai, kam, kada ir kokiomis priemonėmis pasakota.

Todėl keturi seni aktoriai, lig tol buvę statistai, besidairantys po šventovę, paverstą kino sale, kurioje rodomas filmas apie jų gyvenimą, pradeda patys pasakoti, kaip viskas buvo. Jaunieji atlikėjai drauge su kokia nors kostiumo detale (skarele ar švarkeliu) perleidžia jiems ir savo vaidmenis. Regėjimo kampas iš karto pasikeičia. Įvykių ir konvencijų sukurs virsta revizija to, ką patyrėme ir ką prisimename. Pasirodo, istorija ir atmintis iš tikrųjų kažkoku nesuvokiamu būdu skilo, pasikeitė. Senas matė visai kitką ir kitaip negu jaunas. Akcentuojamas patosas ir pyktis, rezignacijos kupinas tonas – nežinome, kodėl nutiko tai, kas nutiko. Marianka, Zocha, Heniekas ir Vlodekas žino, kad ištiko tragedija, kad praeityje jie atliko kažkokį esminį gestą, nulėmusį jų būtį. Tačiau koks tas gestas buvo iš tikrųjų? Pirmojoje spektaklio dalyje jų pirmtakams, jauniems aktoriams, ir mums, žiūrovams, dar atrodė, kad žinome. O dabar viskas visai kitaip: mes jau nebedalyvaujame provokatyvioje, pagoniškoje fejferijoje, nes tai, ką regėjome, yra greta mūsų, už mūsų, nuošalėje – sutelkta tų senų žmonių kūnuose ir balsuose. Dabar visa tai priklauso tik jiems. Ir niekam daugiau.

Abraomas Piekarzas, prieš karą išvykęs į Ameriką ir todėl likęs gyvas, scenoje užima ypatingą vietą. Nuo tam tikro momento jis visą laiką sėdi prie stalo, apkrauto instrumentais, buteliais, popiergaliais. Už jo nugaros stovi senas televizorius ir archajiškas radijo imtuvas. Būtent nuo jo stalo kitus personažus pasiekia

Tadeusz Słobodzianek. „Mūsų klasė“. Režisierė Yana ROSS.

Mikko Waltari'o nuotr.

laiškai, savotiškas *Amerikos balsas* – Amerikos, kuri visiškai nesigauja, kas dedasi toje Europoje. Abraomas scenoje yra ir *didžėjus*, ir liudytojas, kartais net dramaturgas (jo vaidmenį atlieka vienas iš gabiausių jaunosios kartos aktorių Marius Repšys). Abraomas nesensta ir nemiršta. Ištikus dešimtmečius jis išlieka toks pats nekaltas, vaikiškas, naivus. Todėl darau prielaidą, kad Ross juo netiki. Abraomas nėra gyvas asmuo, jis – viso labo mitas, kuriuo nori tikėti jo klasės draugai ir draugės, personifikuotas ilgesys, viltis, kad galima pabėgti nuo lemties, atkurti išžudytą giminę, kad nukirstas gyvenimo medis vėl ataugtų, išsikeros, apgaubtų visas pasaulio šalis ir rases. Abraomas – kitaip tariant, patriarchas – rašo klasiokams iš rojus ir iš kapo. Vos perskaitęs Słobodzianeko pjesę pajutau, kad kažkas su šiuo personažu yra ne taip, kad jam priskiriama kažkokia kaltė. Juk simboliniu lygmeniu būtent jo išvažiavimas sutrikdo pusiausvyrą, sugriauna klasės brolybę. Taip interpretuodama šį personažą, Ross parodo apgaulingą žmogžudystės neįtikimumą ir abejotiną išsigelbėjimo tikimybę. Spektaklio finale Repšys stovi scenos viduryje ir tyliu balsu kalba apie savo palikuonis, neįstengdamas sustoti, bandydamas

užkalbėti mums, žiūrovams, danti, meluoja, kuria savąjį mitą... Nutraukia tą monologą tik audringi plojimai.

4.

Yaną Ross prieš kokį dešimtmetį Niujorke atrado Oskaras Koršunovas, įkalbėjo atvažiuoti į Lietuvą ir imtis darbo OKT. Dar prieš tris sezonus, kai Vilniuje statė spektaklį „Chaosas“, režisierė kalbėjo universalia, europietiška teatro kalba, tarytum būtų norėjusi lietuvių publikai pristatyti kitokias konvencijas. Dabar, jau perpratusi vietos teatrą, ji pastatė kone geriausią lietuvišką spektaklį nuo Koršunovo „Mirandos“, o gal ir nuo Nekrošiaus Shakespeare'o trilogijos laikų. Jos rankose atgijo, reikšmėmis ir emocijomis ėmė trykšti lietuviškas režisūros stilius. O iš jo lyg nauja srovė išteka didelė, neišsemta, lietuvių teatro apleista tema.

Juk iki „Mūsų klasės“ Lietuvos teatre apie Holokaustą buvo kalbama tik Joshua Sobolo „Gete“ (rež. Jonas Vaitkus) ir Grigorijaus Kanovičiaus „Nusišypsok mums, Viešpatie!“ (rež. Rimas Tuminas). Būtent todėl Ross spektaklis sujudino tiek daug konservatyvių žiūrovų. Pasirodo, apie žydų ir lietuvių problemą Vilniuje gali kalbėti lenkišką pjesę pasitelkusi amerikietė, „kosmopolitų-rusų-žydų emigrantų duktė“, kaip po premjeros ją imta vadinti interneto portaluose. Ross nekaltina lietuvių antisemitizmu ar žydų žudymu karo metais, nors visai nebando nuslėpti, kad spektaklį grindžia vietiniu kontekstu. „Mūsų klasės“ veiksmas vyksta ne Lenkijoje, Jedvabno įvykiai šiame spektaklyje nelyginami nei su 1941 m. pogromais Kaune, nei su žudynėmis prie Vilniaus esančiuose Paneriuose. Ross žino, kad toks sugretinimas niekur neuves. Tad kurgi tada slypi šio spektaklio „lietuviškumas“? Manychiau, režisierėi svarbu pavaizduoti tai, kas nepavaizduota. Teatras gali siekti skirtingų tikslų, bet pirmiausia jis suteikia galimybę parodyti tai, kas paslėpta, išstumta į pašalį, nutylėta. Spektaklyje juntamas režisierės priekaištas lietuvių teatro menininkams, kad kelti tam tikrų klausimų jie nedrįso, kad rezignavo ir

pasitraukė iš tokio nepatogaus esamojo laiko. „Ar apie tai kalbėti nenorėjote, ponai? – kone visą laiką šaukiama „Mūsų klasėje“. – Ieškojote tono, teksto, pritarimo? Kodėl tylėjote? Juk turite teatrinę kalbą, kurią šiuo tikslu galima panaudoti. Reikia tik pasitraukti nuo privačių istorijų ir teatrinės klasikos.“

Net neabejoju, kad šis Yanos Ross riksmas prikėlė lietuvių teatrą iš numirusiųjų.

5.

Vienoje iš pirmųjų antrosios spektaklio dalies scenų, jau po skerdynių, vestuvių ir orgijų, Rachelė, perkrikštyta Marianka, įsikibusi balto veleno kariai į puošnaus sufito centre esančią ertmę. Ir labai primena Mergelę Mariją, naktį kylančią į dangų garsiajame Chagallo paveiksle. Vis dėlto tai tėra metafora, minties apie savižudybę vizualizacija, paremta veikėjos monologu. Ross vaizduoja tai kaip sapną, aiškinantį, kad bet koks pabėgimas, pasitraukimas yra beprasmiškas. Nuo ko ji bėga? Nuo Vladeko? Nuo lemties? Nes ten, tame žydiškame danguje, jau irgi įsitaisęs budelis gojus (pro skylę danguje išlenda galva su raudonai nudažyta dujokauke ir asilo ausimis). Rachelė pakimba pusiaukelėje – žemėn grįžti nenori, kilti aukštyn negali, nes iš jos atėmė net ir dangų. O tada Ross sukuria neįprastą videoefektą, ant plafono rodydama tikslios jo kopijos projekciją. Vaizdas dengia objektą, tikrąją jo struktūrą maskuoja fantomas. Rachelė kybo ir nežino, ar ji dar gyva, ar sapnuoja, o gal jau mirė? Staiga scenos kadras suvirpa. Fantomas ir objektas akimirksniu atitrūksta vienas nuo kito, apnuoginamas apgaulingos pasaulio išorės principas. Šiame virpėjime, klejonėje tarp sapno ir tikrovės, neatitinkančių vienas kito, išvelgiu pirminę Yanos Ross spektaklio prielaidą, svarbiausią jo temą. Holokaustas yra objektas, o kiekvienos meno rūšies – teatro, kino, prozos – kalba tampa jo fantomu, mėginančiu jį persekioti ir uždengti. Didžiausias sunkumas – ieškoti jame įtrūkimų. Yana Ross jų rado. ■

Teatr, 2014, nr. 5

Iš lenkų kalbos vertė Andrius JEVSEJEVAS

„Kosmosas+“

Didysis sprogimas šeimai – spektaklis apie Visatos stebuklus

Režisierė: Kirsten Dehlholm

Koncepcijos autoriai: Kirsten Dehlholm, Anne Mette Fisker Langkjer, Jesper Grimstrup, Magnus Pind Bjerre
Scenarijaus autoriai: Kirsten Dehlholm, Laura Mortensen, Morten Søndergaard, Anne Mette Fisker Langkjer, Mindaugas Nastaravičius, Tomas Lagermand Lundme

Muzikos autoriai ir atlikėjai: Ernestas Kaušylas, Michail Skalskis

Vaizdo projekcijų autoriai: Magnus Pind Bjerre, Birk Marcus Hansen

Šviesų dailininkas: Jesper Kongshaug

Kostiumų dailininkė: Sandra Straukaitė

Kostiumų raštų dailininkė: Anne Mette Fisker Langkjer

Scenografai: Anne Mette Fisker Langkjer, Mar Vicens Fuster, Maxime Robillard, Jesper Kongshaug, Kirsten Dehlholm

Vaidina: Remigijus Bučius, Jolanta Dapkūnaitė, Vaiva Mainelytė, Elzė Gudavičiūtė, Ramutis Rimeikis, Rasa Rapalytė, Vytautas Rumšas, Paulius Tamolė, Jurgis Benys, Alanas Janavičius, Liepa Petronytė, Leta Štopaitė

Premjera – 2014 m. kovo 21 d.

Nacionalinis dramos teatras

Andrius JEVSEJEVAS

FANTAZIJŲ PLANETARIUMAS TEATRO SCENOJE

Žmogaus pasaulėjautai, o kartu ir estetinei pajautai vis didesnę įtaką daro mokslas ir technologijos. Prisiminkime: Gutenbergo spausdinimo mašinos iš esmės pakeitė dalijimosi žiniomis tvarką ir jų hierarchiją, mikroskopų, teleskopų, net akinių išradimas gerokai pakoregavo erdvinį pasaulio suvokimą, o prasidėjus masinei automobilių gamybai, pakito pati laiko samprata. Ką jau ir kalbėti apie televiziją, internetą, socialines medijas ar virtualią realybę, nusitaikiusias į žmogaus emocijas ir intelektą.

Natūralu, kad tam tikras metamorfozes, susijusias su laiko ir erdvės suvokimu, su scenine jų reprezentacija, patiria ir scenos menas.

„Kosmosas+“ Režisierė Kirsten DEHLHOLM. Spektaklio scena

Manychiau, kovo pabaigoje Lietuvos Nacionalinio dramos teatro Didžiojoje scenoje įvykusi spektaklio vaikams „Kosmosas+“ premjera yra svarbus įvykis bent keletu aspektų. Pirma, su lietuvių aktoriais savo patirtimi ir sceninės kūrybos technika dalijosi pasaulinio lygio šiuolaikinio teatro kūrėjai. Aišku, taip jau yra buvę, tačiau bene pirmą kartą taip atsakingai, sistemiskai ir profesionaliai mąstyta apie teatrinės erdvės ir laiko struktūras, jų poveikį publikos sąmonei. Antra, ypač įdomu, kad tokie svarbūs klausimai sprendžiami spektaklyje, skirtame vaikams. Trečia, LNDR spektaklis „Kosmosas+“ atskleidė lietuviškos aktorių mokyklos specifiką, savotišką jos ribotumą, susidūrus su dar, galima sakyti, neperprastais, neišbandytais sceninės reprezentacijos būdais. Į tai derėtų atsižvelgti, nes ateityje neabejotinai susidursime su tokiomis vaizdo ir garso technologijomis, kurios reikalaus vis konceptualesnių sprendimų.

Spektaklio „Kosmosas+“ autoriai – danų ir lietuvių menininkų komanda su kompanijos *Hotel pro forma*, įsikūrusios Kopenhagoje, vadove Kirsten Dehlholm priešakyje – pamėgino susieti Nacionalinio dramos teatro vaidybos ir žiūrovų erdves, sukurdami savotišką teatrinį planetariumą, kuriame smalsus mažas berniukas Tomas7 (Jurgis Benys) dalijasi su bendraamžiais savo fantazijomis apie Visatą.

Bet kokia teatrinės erdvės transformacija vienaip ar kitaip veikia publikos santykį su tuo, kas vyksta scenoje. NDR Didžiosios salės architektūrinė specifiška, tam tikri erdviniai ir dramaturginiai spektaklio „Kosmosas+“ kūrėjų sprendimai lemia, kad žiūrovai atsiduria ypač toli nuo atlikėjų, tarytum žiūrėtų vaizdus, projektuojamus ant šonu paversto planetariumo kupolo, arba tarsi jų krėsiai būtų pakreipti devyniasdešimties laipsnių kampu. Teatrališkai žvaigždynų, kitokių mirgančių objektų vaizdai užlieja kone visą erdvę – videoprojekcijos mirga net ant žiūrovų salės sienų, lubų. Viską gaubia vizualinis pasakojimas, į dvi erdvines ir dramaturgines sistemas sceną dalija dvi guba uždanga (juoda galinė ir permatoma priekinė). „Kosmosas+“, kaip ir planetariume, kur kas svarbiau ne tai, ar išgaubtame žvaigždžių kupole projektoriumi

kuriami vaizdai tiksliai atspindi mokslo patvirtintus faktus, o poetinė teksto įtaiga, nauja erdvinė patirtis ir akustinis tos erdvės apipavidalinimas.

Tačiau tokia erdvinio pasakojimo forma tarytum nepalieka žiūrovams/klausytojams galimybės empatiškai susitapatinti su scenoje veikiančiais aktoriais, kurių sceninės esaties tiesioginis referentas, perfrazuojant Walterį Benjaminą, yra ne publika, sėdinti salėje, – jie vaidina „mašinas“ (kamerai, projekcijai, vizualinėms/akustinėms figūroms ir pan.). Todėl toks sceninis pasakojimas aktorių kūrybiškumą, tam tikru atžvilgiu net jų „žmogiškumą“ savaip auškoja dėl hipermedialaus spektaklio bendrojo artistiškumo.¹

Bet spektaklyje „Kosmosas+“ nutinka keistas dalykas: aktoriai, įpratę palaikyti tradicinį tiesioginį ryšį su žiūrovais, ir, matyt, neturintys pakankamai sceninės patirties, kaip elgtis, kai dominuoja audiovizualinis planas, tarsi būtų apversta *erdvės-laiko-kūno* hierarchija, poetizuotuose moksliniuose ir publicistiniuose tekstuose nejučiomis ieško linijiniam draminiam pasakojimui įprastos sceninės logikos ir aktyviai, deja, tuščiai siūlo publikai galimybę susitapatinti.

Spektaklyje „Kosmosas+“ išskirčiau tris atlikėjų grupes, tris skirtingus sceninės reprezentacijos intensyvumo lygmenis. Pirmajam atstovauja Tomas7 ir Mėnulio mergaitė, savo vaizduotės visatą kurianti kažkokioje kitoje erdvėje, o draugo „visatoje“ pasirodanti su astronautu kostiumu ir bandža. Tomas7 yra šio poetinio metapasakojimo apie dangaus kūnus ir Visatos sandarą heterodiegetinis naratorius (pagal Gérard'o Genette'o naratyvumo teoriją – tai pasakotojas, esantis už pasakojamojo pasaulio ribų) ir vienintelis „tiesiogiai“ jį patiriantis spektaklio veikėjas. Pasaulio neaprepiamumą pradedantis suvokti vaikas, užuot mėgavęsis kompiuteriniais žaidimais ar lakstęs gatvėmis, domisi kosmosu, iš medinių lentelių konstruoja objektus, primenančius raketas, o tiesioginių žinių apie pasaulį stoką kompensuoja vaizduote, gebančia išpūdingą „kosmosą“ sukurti iš paprasčiausių buitinių daiktų. Tomo7 vaidmenį atlikęs jaunas aktorius ne vaidina nuostabas, netrykšta apsimestiniu atradimo džiaugsmu ar egzaltuotu susižavėjimu. Danų kūrėjų

komandos ir dramaturgo Mindaugo Nastaravičiaus parašytą „kosminę poemą“ skaito aiškiai, raiškiai, dalykiškai, be teatrališko patoso. Jis valdo situaciją, jaučiasi esąs demiurgas, supažindinantis žiūrovus su savo kuriamu teatro planetariumu.

Antroji grupė – fizikai, astronomai, matematikai ir filosofai. Juos vaidinantys Nacionalinio dramos teatro aktoriai Remigijus Bučius, Jolanta Dapkūnaitė, Vaiva Mainelytė,

Rasa Rapalytė, Ramutis Rimeikis ir Vytautas Rumšas susiduria su tokiais profesiniais iššūkiais, su kokiais jiems vargu ar buvo tekę kada nors susidurti. Kūniškoji jų esatis čia tarytum eliminuojama kartu su visu draminiu potencialu, savotiškai paslepama tarp dviejų uždangų. Ant jų veidų ir kūnų atsispindinti skaitmeninė informacija verčia manyti, kad matome ne gyvus žmones, o dvimates formas arba figūras. Toks režisūrinis sprendimas aktoriams anaipol nepalengvina darbo. Veikiau priešingai – tenka vaidinti neįprastu „režimu“, nes publiką, kaip tiesioginį referentą, pakeitė audiovizualinis spektaklio planas. Jie tampa savotiškais avatarais, skaitmeninėmis žmonių, gyvuojančių tik Tomo7 sąmonėje, reprezentacijomis (apie tai byloja ir Sandros Straukaitės kostiumai, kone tobulai atliepiantys skaitmeninio plano spalvų gamą, reprodukcijose šmėžuojančių objektų medžiagas ir faktūras).

Trečioji aktorių grupė – Pauliaus Tamolės ir Elzės Gudavičiūtės vaidinami Inžinieriai – scenoje yra pasinėrę į „dvigubą“ gyvenimą. Viena vertus, jie kūniški, aktyvūs teatrinio veiksmo dalyviai, bendraujantys tarpusavyje, komentuojantys berniuko teorines išvalgas, savaip jas

„Kosmosas+“. Inžinierius – Paulius TAMOLĖ

„įžeminantys“. Antra vertus, intensyvėjant, tirštėjant ir plečiantis projekcijose vaizduojamų spalvų ir figūrų žaismui, jiedu dalyvauja berniuko sufantazuotame kosminiame spektaklyje su šviesų, formų ir skaičių vektoriais. Šiems jauniems aktoriams, manyčiau, irgi ne iki galo pavyko suvokti (o spektaklio autoriams – pakankamai tiksliai „surežisuoti“) kuriamų personažų dvilypumą, koks būdingas sceninei būčiai, balansuojančiai tarp skirtingos prigimties medijų. Tarpmedijinis patyrimas „leidžia įkūnyti skirtingas, viena kitai prieštaraujančias realybes, kai įsitraukiama į suvokiamą pasaulį ir pasitraukiama iš jo, padeda į prasmingą vientisą darinį, kad ir koks nestabilus, efemeriškas jis būtų, susieti skirtingas impresijas ir ženklus, painius ir trikdančius jausmus“.²

Skaitmeninių technologijų naudojimas scenoje gerokai komplikuoja gyvą kūrybinį veiksmą ir bendravimą su publika. Čia svarbus ne tiek pats „gyvas“ aktorius ir publikos ryšys (antai amerikiečių teatrologas Philipas Auslanderis apskritai nepaiso, regis, esminės ontologinės takoskyros tarp to, kas teatre yra „gyva“, o kas – medijuota), kiek erdvinis ir laikinis reginio artumas, ekspansyvus sodrumas. Aktorius su savo *ego* čia tarsi išnyksta ir

„Kosmosas+“. Režisierė Kirsten DEHLHOLM. Spektaklio scena

Dmitrijaus Matvejevo nuotr.

ima reprezentuoti kažką kitą – vaizdą, muziką ar judesius (kaip, pavyzdžiui, garsiajame Philipo Glasso ir Roberto Wilsono spektaklyje „Einšteinas paplūdimyje“).

Naratyvo transformacijas skaitmeninių technologijų epochoje tiriantys Jay’us Davidas Bolteris ir Richardas Grusinas išskiria dvi strategijas, kurios sumažina atstumą tarp subjekto ir jo reprezentuojamų objektų, sustiprina komunikacinį betarpiškumą, „išlaisvina“ sceninį medijų reginį, atkuria žiūrovų salės ir scenos ryšį: „arba žiūrovai gali per tą (scenos) langą pereiti į reprezentuojamą pasaulį, arba reprezentuojami objektai gali priartėti prie to lango, pro jį netgi prasibrauti ir apsupti žiūrovus“.³

Spektaklyje „Kosmosas+“ bandoma realizuoti antrąją strategiją: teatrinė patirtis čia kuriama ne tiek užmezgant kūnišką, „gyvą“ komunikaciją tarp aktorių ir publikos, kiek kliaujamasi pačia teatro, kaip planetariumo, fiktyvaus žvaigždyno kupolu apgaubiančio visą auditoriją, situacija, kosminės erdvės su dangaus kūnais, kuriama, atrodo, iš buities daiktų ir medžiagų, vaizdine ir garsine reprezentacija. Aptardamas kitą *Hotel pro forma* ir Kirsten Dehlholm spektaklį, australų teatrologas Davidas

Fentonas pavadino tai *skaitmeniniu mimetiškumu*, t. y. „procesu, kai intermedialiam šiuolaikiniame spektaklyje erdvė, laikas ir atlikėjo tapatybė vienu metu išskaidoma ir suliejama – taip keičiasi pats originalo ir kopijos suvokimas“.⁴

Efektui pasiekti reikia nepriekaištingos dviejų planų – medijuoto ir gyvojo – darnos, o šiame spektaklyje jos labai trūko. Net dingteli mintis, gal būtų buvę geriau, jei „Kosmosas+“ vaidintų senų aktorystės tradicijų nepaveikti neprofesionalai. Aišku, tai grynų grynusia spekuliacija.

Kad ir kaip būtų, Lietuvos Nacionalinio dramos teatro naujusias spektaklius vaikams neabejotinai vertas ne tik vaikų ar juos lydinčių suaugusiųjų dėmesio. Perfrazuojant vieno personažo žodžius, jis gyvybiškai reikalingas ir mums, „matematikams“, gavusiems reikšmingą postūmį kur kas drąsiau nerti į akademinis medijų tyrimus, nes jos neišvengiamai veikia ir scenos meną. ■

¹ Walter Benjamin, *The Work of Art in the Age of its Technological Reproducibility and Other Writings on Media*. Cambridge and London: *Harvard University Press*, 2008, p. 29–31.

² Liesbeth Groot Nibbelink, Sigrid Merx, *Presence and Perception: Analysing Intermediality in Performance*, In: *Mapping intermediality in theatre and performance*, ed. Sarah Bay-Cheng, Chiel Kattenbelt, Andy Lavender, Robin Nelson, Amsterdam: *Amsterdam University Press*, 2010, p. 220.

³ Jay David Bolter, Richard Grusin, *Remediation. Understanding New Media*. Cambridge: *The MIT Press*, 2000, p. 235.

⁴ David Fenton. *Hotel Pro Forma's The Algebra of Place; destabilising the original and the copy in intermedial contemporary performance*. In: *International Journal of Performance Arts and Digital Media* 3: 2&3, p. 177.

KAIP SAPNAS TAMPA REALESNIS UŽ BUDĖJIMO VAIZDINIUS

Garsusis Viduramžių mistikas, iškilusis mokytojas Johannas Eckhartas vieną pamokslą pradėjo tokiu sielos virsmo aprašymu: „*Siela turi įvairių galių. Viena iš jų, veikianti žmogaus kūne, rūpinasi virškinimu ir dirba daugiau naktį nei dieną; jos dėka žmogus pilnėja ir auga. Taip pat siela turi kitą galią, veikiančią žmogaus akyje, dėl to akis yra tokia subtili, tikslī ir švelni, kad suvokia daiktus ne tokius grubius, kokie jie yra patys savaime, bet juos iš pradžių atsijoya ir susmulkina ore bei šviesoje.*“¹

Nesunku atspėti, kad kalbama apie pačios sielos augimo ir pilnėjimo kreivę, iliustruojančią kilimą aukštyn. Tačiau kelio pabaiga brėžiama, aišku, ne čia. Dar aukštesnė sielos kelionės pakopa, anot pamokslininko, yra tai, ką būtų galima, šiuolaikiškai tariant, pavadinti *kūrybine vaizduote*. Negalėdamas atitraukti akių nuo intriguojančio teksto, kviečiu ir skaitytojus, kad perskaitytų citatą iki galo, nepraleisdami nė žodžio: „*Kita galia padeda sielai suprasti. Ši galia leidžia įsivaizduoti dabar nesamus daiktus, tad aš juos galiu gerai matyti, lyg regėčiau savo akimis, o gal net ir geriau. Pavyzdžiui, aš galvoju apie rožę vidury žiemos, kai nėra jokių rožių. Būtent šitos galios dėka siela kuria nebūtyje; tai ją sieja su Dievu, kuris taip pat kaip Kūrėjas viešpatauja nebūtyje!*“²

Be kita ko, jei neklystu, cituotame tekste pirmą kartą (chronologine šio žodžio reikšme) pabandyta meninę žmogaus kūrybą gretinti su dieviškuoju kreacionizmu. Renesanso epochoje toks gretinimas, kaip žinome, tapo įprasta menininkų savigyra, žongliravimo žodžiais praktika, tačiau minimumu buvo priimta Kūrėjo (*Creator*) vadinti išskirtinai Dievą. Bažnyčių statytojui, dailidei (asociacija su dailiaisiais menais) arba ikonų tapytojui nenumatytas statusas *creator* net mažąja raišde, kad ir koks spindulingas būtų Biblijos teiginys apie „atvaizdą ir panašumą“. Viduramžių pamokslininkui,

suprantama, rūpi aptarti ne meno kūrinio prigimtį, bet ano meto žmonėms nepalyginamai svarbesnius dalykus, tačiau mums visai netikėtai tampa svarbus mokytojo Eckharto požiūris ir į estetikos problematiką, ypač tada, kai bandome pasipriešinti įsisenėjusiam estetikos, kaip atskiros filosofinės disciplinos, vienpusiškumui. Šiuo atžvilgiu Eckharto svarstymai gali būti siejami su dvigubo paradokso mazgu ir kvietimu tą mazgą išrišti.

Neatskleisiu didelės paslapties, jei priminsiu, kad estetika, kaip atskira disciplina, atsirado moderniaisiais laikais, kai bandyta išsidalyti filosofijos problematiką, įsivyravus matematinei gamtotyrai su laiko dvasią atspindinčia nuostata, esą tikra yra tik tai, ką galima suskaičiuoti. Žvelgiant iš tokios pasaulio apmąstymo perspektyvos, tikroviškam pasaulio aiškinimui grožis netinka, neva jis yra tik laki iliuzija, kuriai sutramdyti ir skirta estetikos disciplina. Taigi pačios estetikos, kaip atskiros disciplinos, atsiradimo aplinkybės yra, jeigu galima taip sakyti, truputėlį gėdingos, nes daugiau ar mažiau susijusios su užduotimi grožio patirtį atskirti nuo būties, esmės ir tiesos versmių, šią problematiką aptariant griežtai izoliuotoje terpėje. Grožis yra tarsi paslepjamas, kad rimtiems vyrams ir moterims nebadytų akių (čia truputėlį šaržuuju), o kasdieninė sąmonė pritaria tokiam atskyrimui, vedama įsitikinimo, esą grožio patirtis, viena vertus, yra pernelyg lengvabūdiškas potyris, kad apie tai būtų galima kalbėti rimtai, antra vertus, menas atitolina nuo tikrovės, nuteikia užsimiršti, – tai tarsi ir yra svarbiausias dalykas, ką menas, daug žadėdamas, iš tikrųjų gali tesėti.

Nesunku pastebėti, kad Eckharto nuorodos byloja apie kitokios patirties galimybę – meninė vaizduotė čia yra suprantama kaip vedlys, būties labirinto vingiais išvedantis į tikrovės centrą ir leidžiantis pasinerti į prasmingą nuotyki. Beje, įdomu dar ir tai, kad poezijai apskritai, o ypač lietuvių

eilėms, būdinga taip susmulkinti daiktus „ore ir šviesoje“, tarsi visi poetai būtų išklause Eckharto pamokslus. O juose, kaip matėme, visų pirma mokoma tikrovę perkošti per vaizduotės sietą, daug sakančius vaizdinius atsisojant kaip savotiškus tikrovės kristalizacijos taškus. Kalbant šiuolaikiniais terminais, ontologinio tikrovės sutirštinimo pažadas čia yra išsakomas kaip estetinio tikrovės išskaidrinimo užduotis.

Kad vyrauja toks, pavadinčiau jį ekstraktiniu, poezijos tipas, išduoda šiandieninėje poezijoje ypač dažni šešėlio, atvaizdo, atspindžio, veidrodžio ir, žinoma, sapno įvaizdžiai. Savo ruožtu, apie SAPNO reikšmę tikrovės kelionėje vertėtų pakalbėti atskirai, juo labiau kad tą daryti įpareigoja pats straipsnelio pavadinimas.

Užsiminiau apie sapno tikroviškumą, tačiau nežadu koketuoti su psichoanalizės įtvirtinta sapno samprata, nekalbėsiu ir apie sapnų dešifravimo technologijas, neva leidžiančias prisibrauti iki sielos paslapčių.

René Descartes'as, aptardamas sąmonės išbandymus abejonės procese, teigė, kad nėra kriterijaus, kuris leistų budėjimo vaizdinius atskirti nuo sapno vaizdinių.

Paklauskime savęs, kodėl beveik instinktyviai pasitikime juslių teikiama informacija kaip tikslia nuoroda į tikrovės objektus? Gal dėl tokios informacijos vaizdumo ir konkretumo? Tačiau sapno vaizdiniai beveik visada yra vaizdesni už budėjimo vaizdinius, nors savo konkretumu, galimas daiktas, kartais atsilieka nuo tikrovės, nes simbolinė sapno signalizacija gali deformuoti dabartyje užstrigusio daikto kontūrus (kažką įgydami, kažką prarandame, o prarasdami – įgyjame).

Vis dėlto pateiksiu šiokį tokį sapno ir budėjimo vaizdinių atskyrimo kriterijų, remdamasis visiems žinomais šv. Augustino pamąstymais laiko tema „Išpažinimų“ 11 knygoje.

Daug necituosiu, tiesiog priminsiu komentatorių ištyrinėtas teksto vietas. Kalbėdamas apie laiko matavimo problemišumą, šv. Augustinas sako, kad neįmanoma išmatuoti nei to, ko jau nėra (praeities), nei to, ko dar nėra (ateities), nei to, kas neturi trukmės (dabarties). Iš tikrųjų net šv. Augustino nuoroda, kad dabartis yra mažiausia nedaloma dalelė, lingvistiniu požiūriu nėra iki galo tiksli, nes suponuoja veržimąsi išmatuoti tą *visų mažiausią*, taigi tiks-

lesnė yra kita teksto nuoroda – „neturi trukmės“. Pagal šv. Augustiną, laikas yra kelionė iš praeities (ko jau nėra) per dabartį (kas neturi trukmės) į ateitį (ko dar nėra). Net galima sakyti, kad šv. Augustino laiko samprata yra tautologiška, nes laikas čia visų pirma suvokiamas kaip laikinumas, kaip kintantis ir nykstantis reiškiny. Tik taip suprantamas laikas turi praeitį, dabartį ir ateitį – tris modusus, lemiančius neįveikiamą atskirtį.

Laikas – tai stichija, viską visur atskirianti, pačią būti malanti į laiko miltus. Kita vertus, sąmonė, į kurią apeliuoja šv. Augustinas, dar šiame pasaulyje ieškodama užuovėjos nuo laiko audrų, šiandieniniu požiūriu yra tokia pat pavaldi laiko srautui kaip ir visi daiktai.

Vis dėlto, kaip atrodo bent jau šių eilučių autoriui, augustiniškosios laiko sampratos negatyvus rezultatas teikia prielaidas sureikšminti sapno duotybę, t. y. gali tapti atspirties tašku, bandant išryškinti sapno kaip būsenos, dabartį suliejančios su praeitimi ir ateitimi, pozityviąją vertę. Taigi sapnas yra tokia organiška laiko jungtis, kad nelieka jokių praeities, dabarties, ateities sujungimo siūlių. Sapne nėra laiko modusus, o kalbėti apie „laiko pilnatvę“ apskritai prasminga tik tada, kai vienas laiko momentas neseka iš kito. Kitaip tariant, sapnas reprezentuoja laiko pilnatvę ne todėl, kad leidžia kažką prisiminti ar išpranašauti, svarbiau čia tai, kad sapno sraute laikas iškyla nesuskaidytu pavidalu, kai prisimenant pranašaujama, o pranašaujant prisimenama. Todėl atsibudusiam sapnas atrodo toks keistas nuotykiš.

Galėtų pasirodyti, kad pirmiausia reikėjo kelti klausimą, *kodėl* sapno vaizdiniai yra realesni už budėjimo vaizdinius. Tačiau tokiu atveju autorių, ko gero, būtų galima apkaltinti loginiu nenuoseklumu, kai bandoma aptarti reiškinių egzistavimo būdus, pirmiau neįrodžius, kad toks reiškiny apskritai egzistuoja ar galėtų egzistuoti iš principo. Tačiau sapnuojant pasaulį atviromis ir užmerktomis akimis, klausimas dėl sapno realumo net negali kilti, čia galima tik liudyti, *kaip* visa tai iš tikrųjų vyksta. ■

¹ Johann Eckhart, Traktatai ir pamokslai, Sudarė Antanas Rybelis, Iš vokiečių k. vertė Ramutė Rybelienė, Zigmantas Ardickas, Linas Rybelis, Vilnius: *Pradai*, 1998, p. 167.

² Ten pat.

ARCHEOLOGIJA SU ANTROPOLOGINIO TYRIMO UŽMAČIA

Paroda „Inversija. Blogos gėrybės“ Jono Meko vizualiųjų menų centre

Prieš parodos „Inversija. Blogos gėrybės“ atidarymą pajuokavau: jei nežinočiau šios parodos konteksto, pamanyčiau, kad pakliuvau į eilinę Lietuvos dailininkų sąjungos parodą... Ekspresionistinė, vietomis saldoka tapyba... Kiek nuvalkioti tapybinės plastikos sprendimai... Objektai... Skurdo estetika... Tai vadinamosios „Gerų blogybių“ grupės (Aido Bareikio, Patricijos Jurkšaitytės, Leilos Kasputienės, Žilvino Kempino, Sauliaus Kruopio, Giedrės Lilienės, Juliaus Ludavičiaus, Ievos Martinaitytės-Mediodios, Sauliaus Mažylio, Audriaus Šumsko, Gintauto Vaičio, Raimondo Žilio) kūryba.

Dar kartą pabrėžiu – pajuokavau. Tačiau, kad juokas nebūtų palaikytas įžeidimu, reikėtų tarti keletą žodžių apie kontekstą. 1992 m. VDA tapybos specialybės studentai ėmė ir pasikvietė Prinstono universiteto dėstytoją, tapytoją Kęstutį Zapkų. O šis taip „perlaužė“ jaunų žmonių mąstymą, kad jie staugai visai kitaip perdėliojo kūrybos akcentus – dabar svarbiausia tapo *konceptija*, kuria remiantis iš esmės pakito vidinė paveikslo logika. Ekspresionistinį paviršių pradėta lipdyti ant ideologinio karkaso. Įdomu, kad „Gerų blogybių“ tapyba ir parodos kuratorės Laimos Kreivytės paaiškinimai padėjo kitaip pažvelgti ir į šios grupės įkvėpėjo Kęstučio Zapkaus tapybą.

Lietuvos ekspresionistinė tapybos tradicija (iš dalies suręsta ant *Ars* pagrindo) sovietmečiu buvo intuityvi, jausminė, net jei šį principą bandyta maskuoti struktūra (paviršine) ar logika. Bet kokiu atveju tai būdavo jausmo ir/ar intuicijos spalvinė struktūra.

Šios tradicijos fone Zapkaus tapyba dažnai atrodo dekoratyvi, o plastiniai jo sprendimai paradoksaliai primena panašius kai kurių Lietuvos tapytojų, pavyzdžiui, Igorio Piekuro, Marijos Teresės Rožanskaitės ir kitų kūrybą sovietmečiu. Tačiau Zapkus, pasak Kreivytės, žaidžia dvejoją žaidimą. Atrodo, tarsi dėliotų mozaiką iš realistinių ar simbolistinių klišių (tankų, vaikučių, kitų karo ir taikos atributų). Tačiau jis nekuria simbolinio turinio, tiesiog naudoja jį kad galėtų metodiškai ištrinti literatūrinį pasakojimą. Kuriamas „impresionizmo“ ir „sezanimizmo“ negatyvas, žinoma, perleistas per amerikiečių abstrakčiojo ekspresionizmo filtrą. Zapkus pina abstrakciją iš tam tikrų vizualinių ženklų, kurie susiję ne su logine seka, atvaizdu ar didaktika, bet su tam tikra abstrakčia ritmika – pasikartojimais ir nukrypimais nuo ritmo. Tikrovė tarsi veidrodis sudaužoma į daugybę šukių, iš kurių dėliojama mozaika. Šukės ne tiek atspindi pasaulį, kiek įtraukia jo fragmentus į tapybinės ritmikos struktūrą. Šiuo atveju svarbus vaidmuo skiriamas aiškiai, netgi sausai intencinei logikai.

Ekspresionizmas versus postmodernizmas

Tęsiant kalbą apie „Geras blogybes“, vertėtų prisiminti kelis straipsnius, 1992–1993 m. paskelbtus *Kultūros baruose*, – tai Sandros Skurvidaitės „Šuolis į kitą laiko juostą“ ir „Preparuota advento puokštė“, Stasio Mostauskio „Atsitiktinių derinių ir nevaldomų asociacijų triukšmas“.

Skurvidaitė, pripažindama iki tol vyravusios estetikos ir vietinio konteksto įtaką, vis dėlto akcentuoja iš esmės pasikeitusią (ar besikeičiančią) *intencionalią* ir kartu *formalią* kūrybos plotmę: „Geros blogybės“ – tai „*p a r e i š k i m a s* apie esminę conceptualumo svarbą šiuolaikinei kūrybai. [...] „Gerų blogybių“ autoriai [...] neria į kitą laiko juostą – greta bėgantį postconceptualizmo laiką – kurdami savitą jo viziją. [...] visi sprendžia tą patį uždavinį – kurti turiningą individualų meną, išreikšti save idėjų, o ne ekspresijos lygmeniu, kadangi meninis emocijų apipavidalinimas dažniausiai rodo tik išraiškos troškimą, bet slepia tikrąjį turinį.“¹

Antros „Gerų blogybių“ parodos proga Skurvidaitė rašė: „*Postconceptualizmo menas skirtas ne grožėjimuisi, o suvokimui – jį priimti tegalime pagal savo žinojimą. [...] Įvaizdis prarado savo unikalumą ir išskirtinumą, išsivadavo nuo priklausomybės konkrečiam objektui, daiktui – todėl conceptualioje kūryboje jam vėl turi būti suteiktas naujas pavidalas ir nauja reikšmė. [...] Ribos tarp objekto, skulptūros, tapybos ir naujų technologijų nyksta.*“²

Mostauskio teigimu, „Gerų blogybių“ grupė bando transformuoti savo kūrinių formą, tačiau gilesni semantiniai lygmenys išduoda stiprią lietuviškos ekspresionistinės tradicijos įtaką: „*Gerų blogybių*“ grupės kūriniai – tai *dvimatės plokštumos, virstančios trimačiais objektais, arba kitaip – nuo sienų lipanti tapyba. [...] Tai nėra postarsinė tapyba įprasta prasme, tačiau ją galime vadinti savitu lietuviško ekspresionizmo invariantu. [...] „Gerų blogybių“ specifika – ne naujas meninis mąstymas, bet bandymas tradicinį mąstymą išreikšti netradicinėmis priemonėmis. Kalbu apie ekspresionistinės tapybos logiką, perkeltą į tūrinių objektų kūrybą. [...] Grupės narių meninis mąstymas greičiau vizualus nei conceptualus.*“³

Tiek Skurvidaitė, tiek Mostauskis, į „Geras blogybes“ žvelgdami iš kardinaliai priešingų pozicijų, galima sakyti, kalba apie tą patį – ši grupė atrado netikėtus, netradicinius tradicinių kodų derinius arba tradiciniams deriniams pritaikė netradicines formas. Bet koku atveju grupės mąstysena, santykis su kūriniu ir jo semantika yra pakitęs, taigi reikia naujų perskaitymo, iškodavimo būdų.

Geros blogybės ar blogos gėrybės?

Zapkaus studentų požiūris į meno kūrinių ir kūrybines intencijas pasikeitė. Tai iliustruoja grupės narių „manifesto“ ištraukos: „*Mums prikaishioja, kad išduodame savo praeitį, tradicijas. Atsakome: mes reprezentuojame pasaulį tokį, koks jis yra čia ir dabar [...] Mes nevengiame tikrovės, nors ji dažnai negraži ir nemaloni, mes norime išvengti melo.*“⁴

Nors ir buvo remiamasi tradicine „tyliojo modernizmo“ estetinė sistema, pradėta ja nepasitikėti: „*Lietuvių tapybos mokyklos, susiformavusios stiprioje prancūzų impresionizmo ir vokiečių ekspresionizmo įtakoje, turinys pokario laikotarpiu tapo beveik socrealistinis.*“⁵ Norėta ne tiek sugriauti „tradicijas“, kiek suabejota dėl jų puoselėjimo sovietmečiu.

Svarbus ir kitas aspektas. Anuo metu išryškėjo modernizmo ir postmodernizmo takoskyra dailėje. Tai buvo laikmetis, kai daugelis estetinių kategorijų funkcionavo hierarchinių opozicijų ir su(si)priešinimo režimu.

Šiandien į diskursyvias 10-ojo dešimtmečio praktikas ir kategorijas galėtume žiūrėti ne kaip į hierarchines opozicijas – tai tiesiog horizontalus lokalių prasmų tinklas, kuriam nebūtina taikyti nei progreso, nei regreso kategorijų, o juo labiau moralinių vertinimų. Todėl ir „Geros blogybės“, ko gero, įstrigusios diskursų raizginyje.

Mitas

„Gerų blogybių“ mitas, be abejo, egzistuoja. Kada jis atsirado, sunku atsekti, tačiau tam tikras prielaidas galima probėgšmais įvardyti.

Julius LUDAVIČIUS. *Perspektyvos iliuzija / Iliuzija be perspektyvos*. 1992

Visų pirma, XX a. 9-ojo dešimtmečio pabaiga ir 10-ojo dešimtmečio pradžia Lietuvoje buvo, perfrazuojant Arūną Sverdiolą, *mitų steigties ir saugos*, apokaliptinių, mistinių nuojautų epocha, truku-si vos keletą metų, tačiau sutalpinusi savyje ištisus šimtmečius. Perestroika, Černobylio katastrofa, Są-jūdis, Nepriklausomybės Aktas, Berlyno sienos ir Sovietų Sąjungos griūtis, epochiniai lūžiai ir esm-inės transformacijos. Natūralu, kad bet koks veiks-mas ar mintis anuomet turėjo dvigubą ar net kelia-gubą energetinę ir simbolinę įkrovą.

Kalbant konkrečiai apie „Geras blogybes“, reikia pažymėti, kad būsimi grupės nariai pradėjo stu-dijuoti kaip tik Sąjūdžio priešaušryje ir pakliuvo į garsiojo sukilimo 1988 m. Vilniaus dailės institute sūkurį. Po šio maišto daugelį dėstytojų ir adminis-tracijos aparatą pakeitė „tyliojo modernizmo“ at-stovai, institutas tapo akademija, o vyresnių kursų studentai kurį laiką buvo beveik visateisiai akade-mijos va(l)dovai. Studentų atstovybė turėjo didžiu-

lę sprendžiamąją galią. Tuo metu daugelis studentų kūrybiniu atžvilgiu darė, ką norėjo. VDA naujųjų rūmų holas tapo improvizuotų parodų, akcijų, ins-taliacijų erdve, kurioje reiškėsi ir būsimieji „Gerų blogybių“ grupės nariai. Julius Ludavičius ir Aidas Bareikis dalyvavo avangardinės grupės „Žalias la-pas“ veikloje, taigi garsėjo kaip avangardistai ir kiek platesniame naujojo meno kontekste.

1989 m. retrospektyvinę parodą Vilniuje suren-gė Amerikos lietuvis Kęstutis Zapkus. Studentai jau tada bandė jį pasikviesti, tačiau Zapkus dėstyti sutiko tik nepriklausomoje Lietuvoje... 1992 m. jis iš tikrų-jų atvyko į akademiją. JAV kontekstas, nesovietinis mentalitetas, visiškai kitokia dėstyimo metodika jau savaime buvo sensacija. Be to, Zapkus neįžvelgė skir-tumo tarp oficialios sovietinės ir „tyliojo moderniz-mo“ tapybos versijų, ši požiūrį iš dalies perėmė ir jo studentai, todėl jų negalėjo pakęsti vietiniai tapybos dėstytojai, užtat bendraamžių akyse jie tapo „privile-gijuotais“, „išrinktaisiais“.

Kaip minėjau, aptariamasis laikotarpis buvo ir institucijų *steigties* (ar reorganizacijų) metas. Zapkaus surengta pirmoji jo studentų paroda, pavadinta „Vilniaus dvylika“ arba „Geros blogybės“ (iš čia kilo ir grupės pavadinimas), sutapo su oficialiu Vilniaus šiuolaikinio meno centro debiutu. Augant ŠMC galiai, įtakai, stiprėjo ir „Gerų blogybių“ įvaizdis arba legenda. Juo labiau kad kai kurie „Gerų blogybių“ atstovai kūrė scenografiją pirmiesiems Oskaro Koršunovo spektakliams, aktyviai veikė neformalioje Vilniaus meno terpėje, 1995 m. projektą „Banginio pilvas“ (svečio teisėmis dalyvavo Evaldas Jansas) surengė Šiaurės miestelyje... Nors grupė nebuvo vienalytė, be to, netrukus ėmė irti (1993 m. Julius Ludavičius ir Aidas Bareikis, tarpininkaujant Zapkui gavę Fulbrighto stipendijas, išvyko studijuoti į JAV), mitas jau gyvavo savarankiškai. O tais laikais neregėtas dalykas – studijos JAV – dar labiau jį sustiprino. Vėliau, kai į JAV emigravo Martinaitytė ir Kempinas, paslaptingos grupės įvaizdis paradoksaliai dar labiau sustiprėjo.

Prie mito kūrimo labai prisidėjo Sandra Skurvidaitė (netrukus irgi emigravusi į JAV), neoficiali „Gerų blogybių“ kuratorė, dailėtyrininkė, pozicijos formuotoja ir diskurso kūrėja. Dėstydamą estetinę grupės programą, ji neoficialiai įsitraukė (įtraukdama ir „Geras blogybes“) į garsųjį 1990–1991 m. dailės kritikos „diskursinį posūkį“, kurio epicentre buvo Alfonsas Andriuškevičius, Virginijus Kinčinitis, Saulius Grigoravičius, Erika Grigoravičienė, šioje polemikoje netiesiogiai dalyvavęs Algis Uždavinys.

Taigi „Gerų blogybių“ pavienių narių neoficiali veikla ir grupės kaip visumos oficialus debiutas sutapo tiek su avangardizmo proveržiu, tiek su naujų, ateinančiam dvidešimtmečiui esminių institucijų ir naujo diskurso steigimi.

XX a. 9-ajame dešimtmetyje atsirado nemažai avangardizmo židinių, tačiau jų „mitai“ formavosi kiek sunkiau, nes dažniausiai buvo veikama užribyje, be to, veikla buvo tokia radikali, beveik nieko bendra neturinti su iki tol dominavusiu „tyliuoju modernizmu“, kad kurį laiką net nebuvo laikoma avangardu, greičiau suprantama tiesiog kaip „kažkas“, vykstantis „kažkur“.

„Gerų blogybių“, galima sakyti, nuosaiki avangardinė pozicija atsiskleidė išimtinai sisteminėje „tradicinės“ ekspresionistinės tapybos tradicijos terpėje, dvigubame instituciniame – VDA, o netrukus ir ŠMC – kontekste. Todėl net gana atsargios semantinės inovacijos atrodė radikali, drastiška tapybos transformacija, nes buvo artimai susijusios su sistema, o ji į naujoves reaguoja skaudžiau.

Apibendrinant, galima būtų sakyti, kad „Gerų blogybių“ mitas, iš dalies kurtas sąmoningai, nors kartu, ko gero, spontaniškai, kažkuriuo momentu atsiskyrė ir pradėjo funkcionuoti savarankiškai, atsietai nuo konkrečių grupės narių kūrybos, gyvenimo vingių, likimų.

Paroda

Grupės narių kūryba, bent jau šiai parodai surinkta kolekcija, byloja ne apie progreso *vs* regreso vertikalę, o apie prasmių judėjimo vienu metu pirmyn atgal ir į visas įmanomas puses horizontalę. Net jei turėtume omenyje Nacionalinėje dailės galerijoje surengtą „Šviesą“ – Patricijos Jurkšaitytės, Aido Bareikio ir Žilvino Kempino parodą, turbūt papildančią Kęstučio Zapkaus retrospektyvą, vis tiek išvelgti atotrūkį, radikalią opoziciją tarp ankstyvųjų ir naujausių darbų gilesniame semantiniame lygmenyje būtų sunku.

Be to, parodoje „Inversija. Blogos gėrybės“ eksponuojami kai kurie darbai iš dalies atkurti (tiesiogine šio žodžio prasme) ir papildyti, dalyvaujant kitiems autoriams. Leilos Džeiran Šukiur (Kasputienės) 1992 m. instaliaciją, sukurtą iš tada penkiamečio sūnaus Kipro atvaizdų negatyvų, dabar atkūrė ir papildė jis pats, beje, šiuo metu studijuojantis fotografiją.

Anuomet, kai Leila, instaliuodama savo kūrinių parodoje, kai kurias sūnaus nuotraukas prikalė vinimis, Kipras staiga susirgo reta, sunkia liga, tarsi ją būtų prišaukęs būtent šis kūrinys. Pakvipo raganavimu. Kasputienė sunaikino didžiąją dalį savo instaliacijos ir po kurio laiko sūnaus liga paslaptinai dingo. Dabar Kipras Kasputis instaliaciją rekonstravo, dar kartą tapdamas jos bendraautorium.

Parodos „Inversija. Blogos gėrybės“ bendras vaizdas. Jono Meko vizualiųjų menų centras

Vidmanto Ilčiuko nuotr.

1992 m. Raimondo Žilio sukurtą archajinę „Nuodėmę“ ir 2001 m. „Dvasią“, (su)pjaustytą drobę, sieja kvazireliginis leitmotyvas, tapybos kaip objekto ir objekto kaip tapybos problematika. Jei Žilio kūrybą atsietume nuo ano meto „revoliucingai avangardinio“ konteksto, taptų akivaizdu, kad jo kūrinių semantinė erdvė gana hermetiška.

Audriaus Šumsko 1992 m. objektas „Mudu du“ primena „naujojo materializmo“ aspiracijas – paveikslas kaip materialus objektas (ant stačiakampio medinio porėmio aptemta drobė), o kartu prasmų talpykla, tiesiog išardomas. Įdomu, kad 2010 m. „Atbuliniam skaičiavime“ Šumskas tarsi bando paveikslą ir jo semantinę krūvį sulipdyti iš naujo.

Sauliaus Kruopio kūrybos atvirkštinė perspektyva, ko gero, radikaliausia, nes jis liko užkietėjęs tapyto-

jas, vis radikaliau angažuodamasis ginti tapybos „tradiciją“. Matyt, todėl parodoje Kruopis pristatomas ne kaip tapytojas, o kaip kolekcininkas – eksponuojamos jo surinktos senovinės nuotraukos, daugiausia portretai tapytų užsklandų fone.

Kruopio 1992 m. ekspresionistinis paveikslas „Tautinis lingamo kultas“, kuriame ekspresyvių dėmių ornamente ryškėja stilizuotas falas, prasmiskai dera prie Giedrės Lilienės tais pačiais metais sukurtos „Kaklaraiščio“.

Tai kaklaraiščio formos porėmis, aptemtas drobė, kurioje nutapytos rožės, simbolizuojančios moters lyties organus ir lytinį aktą, su monochrominiais veidais žiedų fone. Šis kūrinys, ko gero, vienas akivaizdžiausių pavyzdžių, kas atsitinka, kai sistemą, grindžiamą spalvine intuicija, pakeičia koncepcija, – transformuojasi

tiek tapybos forma, tiek turinys, beje, išryškinantis anuomet gana netikėtą feministinį požiūrį.

Sauliaus Mažylio trys kūriniai – beveik tiesioginė archeologinė rekonstrukcija. Asamblijažas „Užraktas“ primena Valentino Antanavičiaus ir ankstyvuosius Česlovo Lukensko asamblijažus, tačiau radikaliau juoda spalva. Kartu šis kūrinys laikytinas „priešistoriniu“, nes sukurtas 1989 m., taigi dar prieš Zapkaus „erą“.

Gintautas Vaičys tiek „Prisiminimų prisiminimuose“ (1992), tiek „Poliarizuotoje tapyboje“ (2014) apsimeta esąs tikras tapytojas. Ankstyvajame paveiksle erdvė išardyta į beveik savarankiškas spalvines zonas, tačiau sukabinta siūlėmis. Tai asocijuojasi su Eugenijaus Antano Cukermano persidengiančių dėmių arba sutankėjusios erdvės koncepcija, kai prireikia priklijuoti papildomas drobės skiautes, virvės gabaliukus. Tačiau Vaičys tą erdvę, ko gero, ne sutankina, o dekonstruoja. Siūlės šiuo atveju reiškia ne persidengimą, sujungimą, bet neišvengiamą fragmentavimąsi. Naujaisiame kūrinyje Vaitys irgi kalba apie fragmentaciją, prasminius filtrus, poliarizaciją.

1994 m. nutapyti Mažylio darbai – „*Baltic observer*. Konduktorius nužudė keleivį“ ir „Eva Bosh vis kalbėjo apie ypatingą pietų Ispanijos šviesą, jos trečiasis vyras yra ŽIV nešiotojas“ jau gana aiškiai liudija alternatyvų paveikslo fabulos organizavimo būdą. Svarbiausias tampa kontekstas, be kurio ši „tapyba“ atrodytų beprasmiška.

Aido Bareikio kūrinių sąmoningai chaotiškos, netgi anarchistinės prasmų struktūros užgriebia iškart kelis ikonografinius lygmenis. Bareikis iš įvairių daiktų, tikrovės fragmentų tiesiogine žodžio prasme išaugina daugiaprasmes, daugiasluoksnes instaliacijas, kurios rodo stiprią Zapkaus įtaką, – jo abstrakcionizmo principai išskleidžiami trimatėje erdvėje, suteikiant jiems kokybiškai naują prasmę.

Niujorko galerinė rinka Bareikio instaliacijas vienu metu gana gerai vertino, tačiau jo atstovą gale ristą įveikė tiesmukai suprantamas turginis „grožis“, todėl lietuvių instaliacijų „šiuokšlinumas“ tapo „negrąžus“, nepatogus, pernelyg komplikotas ir ne-

suprantamas. Apskritai kalbant, Bareikio kūryboje giliai išsisknijęs koncepcijos kaip ideologinės kategorijos „nuodas“.

Zapkaus įtaka jaučiama ir Ievos Martinaitytės-Mediodios kūryboje. Beje, to nereikėtų suprasti kaip priekaišto. Ankstyvasis darbų ciklas „Improvizacija su Boscho Ieva“ (1992) atskleidžia, kaip skausmingai, bet kartu nuoširdžiai vaduojamasi iš sovietmečio konteksto ir estetinio mąstymo šarvų. Bandoma išsiveržti į trimatę erdvę, kartu susiejant spalvą su alternatyvia jos semantika, o naują simbolinį turinį – su papildomu kultūrinės tradicijos krūviu. Spalva traktuojama kaip medžiaga, dažai – kaip performatyvus, juslinis, apčiuopiamas aktualios (taip pat ir ideologinės) tikrovės „kūnas“.

Vėliau, jau gyvendama JAV, Martinaitytė iš tikrųjų išsiveržė į trimatę erdvę, atsikratė „ano“, pūliuojančio postsovietinio konteksto liekanų, kūrė erdvines abstrakčias instaliacijas iš sintetinių medžiagų. 2012 m. nutapytos „Plazminės liekanos“ kaip tik ir atstovauja šiai estetinei programai, tiesa, sugrąžintai į dvimatę tapybos erdvę.

Juliaus Ludavičiaus erdviniai ir konceptualūs ankstyvieji estetiškai ir ideologiškai komplikuoti objektai – „Iliuzijos perspektyva. Perspektiva be iliuzijos“, „Meno kurvų buduaras“ (1992) ir „Ūsai arba Lizos monai“ (1992) laikytini mūsų konceptualiojo meno klasika.

2013 m. nutapyti „abstraktūs“ netradicinių formų jo paveikslai (panašiai kaip ir Mažylio kūriniai) yra ir savarankiški objektai, nesusiję su tapybos turiniu. Kartu jie liudija intelektualinio prado, koncepcijos svarbą „grynosios tapybos“ atžvilgiu. Tapybos procese naudojami papildomi tikrovės elementai – dulkės, iškarpos iš laikraščių, pirštų atspaudai...

Patricijos Jurkšaitytės kūryba irgi pristatyta kaip archeologinė rekonstrukcija – eksponuojamas 2002 m. „Fragmentas“. Pasak Laimos Kreivytės, tai kūrinys, reprezentuojantis tarpinį kūrybos periodą, kai nuo „figūrų tapymo“ pamažu pereinama prie „interjerų kopijavimo“. Be to, Jurkšaitytė dažnai iš pradžių nutapo „eskizą“ ant tapeto atraižos, o tada ją kaip galėdama tiksliau perkelia ant drobės. Parodoje eksponuojamas

Giedrė LILIENĖ. Kaklaraištis. 1992

Saulius MAŽYLIS. Baltic Observer. Konduktorius nužudė keleivį. 1994

Ieva MARTINAITYTĖ-MEDIODIA. Improvizacijos su Boscho leva. 1993

*Žilvinas KEMPINAS
Kolonos. 2006
Magnetinė juostelė, fanera;
dydžiai kintantys
Iš parodos „Vartuose“ 2011
Vidmanto Ilčiuko nuotr.*

eskizas ir paveikslas savaip provokuoja klausti, kuris iš jų laikytinas originalu, o kuris – kopija.

2013 m. ciklas „Olandiškos istorijos“ atstovauja dabartiniam periodui – čia pirmu smuiku groja irgi ne spalvos, bet koncepcija, atskleidžianti kitokią prasmę struktūrą. Tiesa, ji paslėpta, panašiai kaip praleistos, nenuotapytos, paslėptos svarbios prasminės interjerų detalės senųjų meistrų paveikslų „kopijose“.

Žilvino Kempino akcija instaliacija „Tapyba iš natūros“, 1994 m. atlikta ŠMC, šioje parodoje atkurta fragmentiškai, tačiau viską kompensuoja originalus jos videoįrašas su kompozitoriaus Gintaro Sodeikos muzika. Šalia eksponuojama naujesnė „Betrija“ iš ciklo „Žvaigždės“ – tai iki kraštutinumo preciziški, andainyktės skurdo estetikos atsikratę (tai natūralu, gyvenant JAV) objektai. Tačiau ir jie liudija tai, kas buvo būdinga jau ankstyvajai Kempino kūrybai – domėjimasi erdvės ir objekto joje santykiu, erdvės sudėkoryvinimu.

Baigiamasis įvadas

Parodos „Inversija. Blogos gėrybės“ kuratorė Laima Kreivytė ėmėsi nelengvo uždavinio – jau nebeegzistuojančią grupę trumpam atgaivinti „archeologinėje“ parodoje. Toks atgaivinimas dar sudėtingesnis dėl to, kad kai kurie grupės nariai jau beveik nieko nekuria. „Darbai surinkti iš įvairiausių vietų – sodo namelio, rūšio, mamos dirbtuvės, sesers namų. Instaliacijos ir kūrinių ciklai pristatomi metonimiškai, kai fragmentas atstovauja visumą. Naujausi darbai pasiskolinti iš Lewben Art Foundation ir pačių menininkų. Ekspoziciją papildė fotografijos, straipsniai ir filmai.“⁶

Kreivytė stengiasi sukurti tarsi atvirkštinės perspektyvos (požiūrio) iliuziją, pateikdama ne tiek klasikinę retrospektyvą, kiek apversdama ją aukštyn kojomis. Kitaip tariant, parodos situacija dvigubai paradoksali – atsiranda „portalas“ į praeitį, į 10-ojo dešimtmečio pradžią ir žiūrovai atsiduria būtent tame kontekste, kartu nepamiršdami viso prabėgusio dvidešimtmečio. Taigi žvelgiama ne linijiniu apibendrinančiu ar hierarchiškai muziejiniu žvilgsniu iš da-

barties į praeitį, bet šiandieninė dabartis gretinama su 10-ojo dešimtmečio pradžios dabartimi.

Žiūrovai tampa tiek aktyviais ano konteksto dalyviais, tiek savo pačių dabarties pasyviais stebėtojais. Prie šios atvirkštinės perspektyvos kūrimo prisideda ne tik seni-nauji kūriniai, bet ir Sandros Skurvidaitės paskolintas straipsnių ir nuotraukų archyvas, kuriame yra minėtas Kempino akcijos įrašas, Gintauto Vaičio filmukas apie „Gerų blogybių“ kurso peržiūras VDA ir pirmąją jų parodą ŠMC. Eksponuojami du iš devynių kūrinių ciklo, nutapyto visų grupės narių kartu, bylojančio apie kolektyvinės kūrybos intencijas (tiesa, šio diplominio darbo jiems nebuvo leista ginti).

Taigi, Kreivytė bandė kelias laike nutolusias „dabartis“ įterpti į nūdieną, o kartu išvengti „Gerų blogybių“ mito. Tačiau būtent todėl taip knietėjo apie jį užsiminti. Remdamasis šios parodos „atvirkštinės perspektyvos“ logika, pacituosiu Alfonso Andriūškevičiaus teksto, rašyto 1992 m., ištrauką, kuri labiau tiktų įžangai: „Kęstutis Zapkus sako nieko nebrukęs studentams, skatinęs juos įsižiūrėti į save ir ten susirasiti savo meninį kelią. Kad tai tiesa, patvirtina jo mokiniai (žodžiais) ir jų kūriniai (vizualine kalba). Tačiau kaip pakryps reikalai mokytojui išvykus, pamatysime tik vėlėliau. Tik po kelerių metų paaiškės, kokion dirvon krito Zapkaus sėkla. Aš asmeniškai manau, kad ne ant uolų.“⁷

¹ Sandra Skurvidaitė, Šuolis į kitą laiko juostą, *Kultūros barai*, 1992, nr. 7–8, p. 29–30.

² Sandra Skurvidaitė, Preparaota advento puokštė, *Kultūros barai*, 1993, nr. 2–3, p. 35–36.

³ Stasys Mostauskis, Atsitiktinių derinių ir nevaldomų asociacijų triukšmas, *Kultūros barai*, 1993, nr. 6, p. 23–24.

⁴ Lina Račiūnienė, Postmodernistai ne savo noru, *Jaunimo gretos*, 1993, nr. 7, p. 30.

⁵ Sandra Skurvidaitė, Šuolis į kitą laiko juostą, p. 28.

⁶ <http://lewbenart.com/naujienos/paroda-inversija-blogos-gerybes/>

⁷ Alfonsas Andriūškevičius, Lietuvių dailė: 1975–1995. Vilnius: *Vilniaus dailės akademijos leidykla*, 1997, p. 138.

Astrida PETRAITYTĖ

MENIŠKA IR MAIŠTINGA SENOJO KURŠIO DVASIA

Eduardui Jonušiui (1932–2014) atminti

Nida, visa Neringa nuo kadų kadės paženklinta tautodailės meistro Eduardo Jonušo kūriniais. Pirmoji radosi medžio skulptūra Martynui Liudvikui Rėzai netoli Pervalkos 1976-aisiais. Metais anksteliau Jonušas atvyko į Nidą, čia ir apsistojo. Jau po lagerių, kur praleido šešerius metus (buvo nuteistas 25-eriems), kurį laiką gyvenęs Klaipėdoje, nuolat jausdamas akylą sovietų saugumo „priežiūrą“.

Jei ne energingasis, talentingasis, meniškos ir maištingos dvasios žemaitis, vargu ar būtų atsiradęs kas nors kitas, suvokiantis būtinybę pažinti šį mažlietuvišką, kuršišką kraštą, perprasti jo dvasią, rankioti būtovės liekanas, saugoti jas, prikelti, atkurti... Jo pastangomis restauruoti senieji Nidos kapinių mediniai paminklėliai – krikštai, atstatytas paminklas Gotliebui Davidui Kuwertui ir jo sūnui Georgui Davidui, Nidos kopų apželdintojui. Jo fantazija ir užsispyrimas lėmė, kad pagal senųjų laivų brėžinius buvo pastatytas žvejų kurėnas, atsirado krašto savitumą liudijančių ženklų, pavyzdžiui, „Vartai į Neringą“ Smiltynėje – stilizuotos medinės būrės su spalvingomis vėtrungėmis... O šalia tarnystės krašto istorinei atminčiai – egzistencinius apmąstymus, kone kosmines vizijas išreiškiantys paveikslai...

2009-aisiais, tradiciškai lankydamsi Thomo Manno festivalyje, šiam vokiečių rašytojui skirto memorialinio muziejaus vadovės Vitalijos Jonušienės paprašiau, kad leistų apsilankyti kone etnografinėje, nors naujai statytoje, šeimos sodyboje. Tąkart su Eduardu kalbėjomės ilgai ir apie daug ką. „Jau esu kuršis“, – juokais pasakė,

nes šiame krašte žemaitis nuo Mažeikių pasijuto *keistai* – nelyg sugrižęs namo... Apgailestavo dėl „gražėjančios“ („nailoniniais rūbais“ besipuošiančios) Nidos, piktinosi, kad senąsias kapinaites darko paminklai, nė iš tolo neprimenantys krikštų subtilumo. Prisiminė draugystę su tikru kuršiu Mikiu, vienu iš nedaugelio čia likusių senųjų krašto gyventojų. Pasidžiaugė, kad Nidoje apsilanko dailininko Ernsto Mollenhauerio (Blode's, kurio viešbutis svetingai priimdavo dailininkus, susibūrusius į garsiąją Nidos koloniją, žento) duktė Maja.

Sąlytį su liuteronišku Rytprūsių kraštu Eduardas pajutęs dar vaikystėje:

„Tėvas dirbo geležinkelyje [Klaipėdos krašte]. Bėgdavome per tiltą į Tilžę – turgavietėj buvo karuselės. Mus, vaikus, pažinojo... Pasakom: karuselė, suptis ir – niekas nieko. O per karą traukėmės per Pomeraniją, buvom sustoję Kulminuose – ten laukėm vizos. Paskui traukėm Berlyno link; ėjo kelias Karaliaučius – Berlynas. Dar Morungėje mokyklą šiek tiek palankiau.

Tėvas jau 1940 m. buvo uždarytas į Kauno kalėjimą kaip šaulių vadas, bijojom Sibiro...“

Deja, kai pokariu grįžo į tėvynę, išvengti tų „kurortų“ nepavyko: „KGB išsiaiškinus jo praeitį ir kilmę, kaip užsi-slaptinęs „špionas“ buvo nuteistas už antitarybinę agitaciją 25-iems metams kalėjimo ir penkeriems metams tremties. 1952 m. buvo išvežtas į Čitos kalėjimą, vėliau į Tolimųjų Rytų lagerius tiesti Amūro geležinkelio, po to sekė Angarsko ir Irkutsko lageriai, iš kur 1956 m. buvo paleistas...“ – rašo Ewaldas Heinas knygelėje „Cymbala“. Vokietijoje išėjusi

dviem kalbomis, ji pristato jokiose akademijose nestudijavusį dailininką Jonušą ir jo kūrinčius.

Mudu tąsyk kalbėjomės, kaip atsirado paminklas Kuwertams: „Originalą sudaužė metalo laužui tuoj po karo, kai atvažiavo gyventi naujakuriai. Gavo už metalą 3 rublius. Paminklas buvo juvelyrškai atlietas – nesunkiai pasidariau brėžinukus, turėjau likusių nuotraukų, žinojau, koks mastelis... Miškininkai išsaugojo, jie man padėjo, kapelius sutvarkė, tvorą aptvėrė.“

Senosios vandens pompos istorija irgi „vandališka“: „Kapinaičių tvarkytojai už pusę litro kažkam tą pompą pardavė; nupirko tarybinę pompelę. Sakiau – kol nebus atstatyta senoji pompa, nepasirašysiu (esu autorius tų kapinaičių).“

O nostalgiška nuotaika dvelkiantys senųjų kapinių krikštai, pasirodo, ne visi restauruoti, yra daug naujų: „Mano suprojektuoti – darė Restauracinės dirbtuvės. Dar toks Putrius buvo surinkęs krikštų, tai pagal juos ir dariau – lentos storis, aukštis...“

Jonušų namuose tarsi muziejuje gausu įvairių senų daiktų, rakandų: „Viską rinkau. Ir dabar turiu visokių lygintuvų, samovarų. Iš ano [Karaliaučiaus] krašto žmonės atsiveždavo. Imsi samovarą, tai gausi ir kitką. Pirkdavom – „za pol litra“. Parduodavo lėkius – patys atnešdavo ir man, ir į muziejų.“

Seną laikrodį Eduardas atidavė Klaipėdos Laikrodžių muziejui...

Kalba sukosi ir apie paveikslus: „Susižavėjęs buvau tuo kraštu – tai ir kopas, ir laivus „darydavau“... Ne tik Nidos – ir Rasytės, Pilkopės; tais laikais visur dviračiu važinėjom. Su gumine valtim marias apiplaukiau piešdamas. Bet čia [namuose] nieko neturiu, tik filosofinis ciklas, šiek tiek lagerinės temos... Domėjaisi indų filosofija, ir Vydūnas man davė peno.“

Kitomis vasaromis lankydamasi Nidoje vis užsukdavau į šiuos namus, šeimininkų rūpesčiu tapusius ne lyg etnografijos muziejumi, dailės galeriją (mansardą) turinčius – čia sukabinti Eduardo tapybos paveikslai, daugiausia nelinksmi vizionieriški.

Laimei, žemaičio, tapusio senuoju kuršiu, nuopelnus spėta pagerbti – jis apdovanotas Gedimino ordino Riterio kryžiumi, pripažintas Neringos garbės piliečiu, pelnė

Eduardas JONUŠAS. Paminklas Liudvikui Rėzai. Pervalka

pirmąją Liudviko Rėzos premiją (įsteigta 2009 m.). Ne tik „Neringos bendruomenė neteko dailininko Eduardo Jonušo“ – visa Lietuva prarado mažlietuviško ir kuršiško paveldo saugotoją ir puoselėtoją. Tikėkimės, kad *senasis kuršis* savo pasišventimu uždegė ne vieną širdį. Nebūtinai per asmeninę bendrystę ir mentorystę, kurios tautodailininkas visai nenorėjo prisiimti. Štai kartą Nidos centre jį sustabdė tarsi nepažįstamas žmogus: „Sako, kaip gerai, mokytojau, kad sutikau... Galvoju – ar aš jau miręs, juk šiame gyvenime tikrai nesu buvęs joks mokytojas, niekad nėjau vaikams dailės dėstyti, kad ir kiek manęs prašė K. Donelaičio mokykla... Pasirodo, jis – vienas iš tų vaikų, kurie ateidavo pas mane į rūšį, dabar visi užaugę. Lankydavosi ir Akvilė [Zavišaitė]. Aš tik ant kelio juos užvedžiau – kad neprarastų to, ką turi. Sakiau – jokio mokymo nereikia, jau esat menininkai, tik dirbkit. Laikiaus nuomonės, kad vaikai turi daugiau fantazijos negu suaugę...“ ■

DYKUMA ANAPUS „GAIDOS“

*Su kompozitoriais Šarūnu NAKU ir Mindaugu URBAIČIU
kalbasi Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ*

Rūta Gaidamavičiūtė. *Trečią dešimtį pradėjusi Rskaičiuoti „Gaida“ šiandien jau gali būti vertinama ne tik kaip laukiamas šiuolaikinės muzikos festivalis, bet ir kaip tam tikras muzikos poreikių indikatorius. Kokie lūkesčiai yra siejami su festivaliu, kokių visuomenės grupių poreikius jis geriausiai tenkina, kokią vietą užima tarp kitų kultūros formų, ką turi unikalaus ir universalus? Aišku, tokie renginiai, ryškiai orientuoti į profesines grupes, pirmiausia turi telkti tos srities profesionalus, tačiau, būdami svarbūs tikslinei auditorijai, jie ir platesnei publikai leidžia įsivaizduoti, kas kokioje srityje šiuo metu yra aktualiausia.*

2013-ųjų „Gaida“ turėjo net dvi sėkmingo festivalio prielaidas – balsą ir teatrališkumą. Tai iškart suteikė „žmogišką“ veidą – ji buvo kaip niekad demokratiška, patraukli platesnei publikai. Bet ar nenusivylė kompozitorių ir muzikologų bendruomenė? Ar jautėte kūrinių rebusų stygių?

Mindaugas Urbaitis. *Ar mūsų bendruomenei „Gaida“ nepatiko? Mieli kolegos taip gerai viską žino, taip puikiai yra informuoti, tiek daug kartų tuos kūrinius girdėję, kad jau spėjo nusibosti? Būtų keista girdėti tokius priekaištus. Chrestomatinius kūrinius reikia groti kasmet. Taip daroma visame pasaulyje, pavyzdžiui, Amerikoje vieną žymiau-*

sių niujorkiečio Feldmano kūrinių San Franciske pirmąkart pagrojo po 40 metų. Lietuvoje tą kūrinių Šarūnas pristatė 1996 m. Žmonės gali įvairių norų turėti, bet ar šis festivalis skirtas tik muzikologams ir kompozitoriams? Kaip tik manau, kad reikia publiką kviesti kuo platesnė. Ir labai gerai, kad yra už ko užsikabinti, kad festivalis nenuvilia klausytojų.

Šarūnas Nakas. *Vilniuje įvyksta vos keliolika šiuolaikinės muzikos koncertų per metus, todėl net neišranki pasiūla beveik užtikrina sąlyginę tų koncertų sėkmę – ką turime, tuo ir džiaugiamės. Festivaliai nekonkuruoja tarpusavyje, todėl programų autoriai neverčiami tobulėti. Šiuo metu lietuvių muzika neturi jai skirtos specializuoto aukštais kriterijais grindžiamo renginio, be jo, ji sparčiai marginalizuojasi ir provincialėja. Mūsų kompozitoriai tampa tarsi skurdžiais imigrantais savo pačių festivaliuose.*

R. Gaidamavičiūtė. *Tai, kad pastarojoje „Gaidoje“ lietuvių kompozitorių premjerų skaičius, jei atmesime kolektyvinį projektą, susitraukė iki šešių, tikrai apmaudu. Įsivaizduoju, kad net ir tie laimingieji, kurie gavo užsakymą, svarsto, kada kitą kartą jų muzika galės skambėti festivalyje. Kiek žinau, vienas iš argumentų, kodėl sumažintas užsakymų skaičius, buvo toks: kūrinys, tarkim, simfonija, rašomas beveik metus lai-*

ko, taigi siekta, kad atlygis būtų kiek įmanoma didesnis, užuot išdalijus po truputį kuo didesniam autorių skaičiui. Ir iš tikrųjų rezultatas geras – visi užsakytieji kūriniai savaip įdomūs, galės tapti repertuariniais.

Š. Nakas. Kultūros gyvenimą Lietuvoje, bent jau pastarąjį dešimtmetį, lemia buhalterija. Žinoma, laimi tie, kas tą buhalteriją valdo. Menininkų vaidmuo šiuose procesuose nereikšmingas, nes viską sprendžia visažiniai viršininkai. Tačiau jų galvosena kone karikatūrinė: kažkodėl manoma, kad kultūros procesai privalo tarnauti kalendorinių sukakčių ir pompastiškų minėjimų sąrašui, o jis vis ilgėja ir vis labiau niveliuoja tuos kultūros įvykius, kurie iš tikrųjų turi vertę. Kita bėda ta, kad kūrybai primetami absurdiški finansinių metų periodizavimo standartai, kai, sakykim, simfoniją žmogus turi sukurti per keletą mėnesių, tarsi plušėtų prie konvejerio, atlikdamas standartines operacijas, antraip „netilps“ į finansinių metų grafiką. Tačiau kūryba, kaip rodo meno istorija, yra gerokai sudėtingesnis ir subtilus procesas, negu gebėjimas stropiai vykdyti biurokratinį nurodymus.

M. Urbaitis. Suprantu, Šarūnai, kad norėtum lietuviško festivalio. „Gaida“ tokia nėra, bet, mano nuomone, ir neturėtų būti. Lietuviškos muzikos man atrodo net per daug, bent jau pakankamai pagal proporciją arba pagal tai, kokią vietą ji užima Europoje, o norisi apžvelgti visumos vaizdą. Tokį jį ir matau – su Lietuva kamputyje, taigi man tas festivalis tinka. Bet ką tu paminėjai, yra tikrai svarbu: kompozitoriai neįaučia jokio akstino tobulėti, nėra idėjų pateikimo platformos. Jeigu ta muzika tinka tik kokiam nors formalios festivalio idėjos (na, pernai buvo stebuklingas balsas) plyšiukui užkišti, jei nepataikei arba kūrinys ne toks, kokio norėjo „Gaidos“ rengėjai, tada jo išvis nėra kur dėti, nes per visus metus nevyksta daugiau nieko.

R. Gaidamavičiūtė. Bet argi nepamenate – „Gaidai“ ilgą laiką buvo priekaištaujama, kad ji neturi jokios temos, yra pernelyg marga, esą tai padrikas plenuminis festivalis, per daug lietuviškos muzikos, kurios niekas nesieja, daug silpnų kūrinių...

Š. Nakas. Tą problemą lengvai išsprendė – išmetė lietuvių kūrinius, o tokį patį „plenumą“ padarė iš

užsienietiškos muzikos. Organizaciškai tai kur kas paprasčiau, nes atvažiuoja kolektyvai, atliekantys jau seniai surepetuotus kūrinius. „Liga pagydyta“ galvos nukirtimu. O juk Lietuvoje yra daugiau kaip 100 profesionalių kompozitorių.

R. Gaidamavičiūtė. Rašančių mažiau, nes kai pradėdi ieškoti, kas galėtų kokybiškai sukurti tam tikro pobūdžio muziką, tai vis suki ratus po adresyną...

Š. Nakas. Prieš 25 metus, kol Lietuvoje nebuvo pardavinėjami jogurtai, niekam jų ir nereikėjo. Kadangi lietuvių kompozitoriai visiškai negauna progos pasirodyti, tai suprantama, kad ir poreikio klausytis jų muzikos nėra. Kur jie turi realizuotis – Lenkijoje, Didžiojoje Britanijoje, Amerikoje?

R. Gaidamavičiūtė. Šiuo klausimu esu toje pačioje barikadų pusėje. Norėčiau, kad lietuviškos muzikos būtų kuo daugiau ir kuo įvairesnės, kad ji skambėtų kuo dažniau.

Š. Nakas. Lietuvos kompozitorių sąjunga turėtų steigti naujus renginius. „Gaidos“ koncepcija, mano manymu, jau yra išsemta. Ji atsirado 1991 m. ir atstovauja būtent tų laikų ideologijai. Tada norėta surengti „savą“ vietinį *Varšuvos rudenį* ir tai buvo realizuota daugybę kartų, bet šis formatas jau atgyveno. Tada siekta parodyti, kad esame tauta, atkūrusi valstybę ir turinti modernios muzikos, mūsų manymu, vertos skambėti daug platesniame pasaulyje. Šiandien to įrodinėti nebereikia. Gyvename visiškai kitoje epochoje. Tačiau standartai ir gabaritai išliko tie patys.

R. Gaidamavičiūtė. Varšuvos ruduo gerokai senesnis, bet jis gyvuoja. Jei balsuotume, ar uždaryti „Gaidą“, manau, tu liktum mažumoje. Ar nemanai, kad pats festivalis galėtų būti modifikuotas? Kokios publikos dalies lūkesčių jis neįstengia patenkinti?

Š. Nakas. Negaliu kalbėti už publiką. Tegu publika ir kalba. Ji turi šimtus nuomonių. Sakyčiau, „Gaida“ visą laiką yra vienas ir tas pats festivalis, patyręs tik nedidelius kosmetinius patobulinimus. Pagal orientaciją ir atranką jis man atrodo gana autsaideriškas, labiau būdingas Rytų Europai, niekaip neatsikratančiai nevisavertiškumo kompleksu ir vis bandančiai kažką vytis. Dėdamasis provakarietišku, festivalis yra ganė-

Tarptautinis aktualios muzikos festivalis GAIDA. Mauricio Kagel REPERTUARAS
© Edvard Volgin. Menų spaustuvė/ Arts Printing House

tinai rytietiškas – jis tradiciškai arogantiškas vietinių autorių atžvilgiu. Be abejo, tai būdinga ne tik „Gaidos“ festivaliui, su tuo susiduria ir kitų sričių menininkai.

R. Gaidamavičiūtė. *Bet negi galima peršokti per save, kad pademonstruotum kitus kontekstus?*

Š. Nakas. Nereikia niekur šokti, reikia keisti struktūras. Kitaip sakant, „Gaida“ yra kolūkis. Pereikime prie privačių iniciatyvų – prie mažų festivalių, klubų, sezonų, ciklų. Esame kompaktiškas kraštas ir turime labai negausią publiką, todėl turime orientuotis į visai kitokias pateikimo formas, negu tos, kurios nusistovėjo daugiau kaip prieš pusšimtį metų turtinguose Vakarų megalopoliuose.

R. Gaidamavičiūtė. *„Jauna muzika“ migravo į elektronikos darželį, dar labiau susiaurindama savo nišą ir reikalingumą. Jau siūlėme į festivalį įtraukti daugiau akustinės muzikos, gerokai padidinti lietuvių kūrybos dalį. Manau, plačiau pristatomo kompozitoriaus idėja irgi gera, ypač jei jis nėra nuobodus technicistas.*

Š. Nakas. Pas mus bijomasi projektą pradėti, o dar labiau – baigti. Pradedant kyla daug triukšmo ir isterijos, kad nieko neišeis, o baigti neleidžia mintis, kad po to jau apskritai viskas sugrius. Man atrodo, tie abu festivaliai seniai baigė savo aukso amžių ir išsikvojo resursus. Reikia naujų dalykų. Perleiskime

iniciatyvą jauniems žmonėms. Kodėl tą turi daryti šito reikalo veteranai? Jie padarė neblogų dalykų, kartais labai vykusių, tačiau visi pavargsta.

R. Gaidamavičiūtė. *O kokia „Gaida“ būtų ideali? Man atrodo, laikantis to paties formato, galima pasiekti labai įvairių rezultatų.*

M. Urbaitis. Manau, nieko naujo nebus, išeis tas pats, ar Šarūnas darytų, ar aš. Net jei ir jaunimui pasakysi, na, padarykit „Gaidą“, jie pasižiūrės, kaip buvo, ir padarys, bet jei sakysi – jūs padarykit ką nors vietoj „Gaidos“, kad būtų įdomu, žiūrėk, jie ims ir sugalvos.

R. Gaidamavičiūtė. *Bet nesuprantu, kodėl reikia daryti vietoj „Gaidos“, juk pilna erdvės – tik darykit? Papildymo principas būtų kur kas efektyvesnis. Tie, kas nori kažko naujo – gautų tą „kažką“, o tie, kurie myli „Gaidą“, neliktų be jos.*

M. Urbaitis. Pasigendu reguliariesnio sezono. Dabar kaip atlydai – vieną kartą per metus susirenkam, susimokam, pabūnam, išeinam ir užmirštam. Šią ydingą praktiką festivalis lyg ir bando griauti, antai padedamas Réseau Varèse asociacijos išvežė Justės Janulytės projektą į kitas šalis. Na, nuvažiavo, na, pagrojo, gal kitą kokį kūrinių nuveš. Slepimasi už vieno žmogaus iniciatyvos – kažkam parodė, parduovė ir tai pateikiama kaip didžiulis kultūrinis įvykis. Viskas gerai, įvykis irgi geras, bet iš esmės net pačiai kompozitoriui tai nesuteikia jokios perspektyvos, nes tai uždaras vieno žmogaus projektas – štai parodžiau netgi Australijoje, Naujojoje Zelandijoje, net Brazilijoje, o kas toliau?

R. Gaidamavičiūtė. *Daug kas išgirdo, kad lietuvi gerą muziką rašo, gal kvies kiti festivaliai, kūrinių užsakys ir pagros ne vien Lietuvoje. Pagaliau tai dividendai ir visai Lietuvos muzikai, jeigu nesakysime kultūrai.*

M. Urbaitis. Nežinau nė vieno lietuvių kompozitoriaus, kuris tokį tęstinumą būtų užsitikrinęs. Ir nėra vadybininkų, kurie tuo rūpintųsi, ta kryptimi dirbtų, vežtų lietuvių muziką į festivalius. Apie tai aš užsiminiau ir per Kompozitorių sąjungos suvažiavi-

mą – reikia ieškoti ryšių, įvairiausių festivalių vyksta, vien Šiaurės šalyse jų daugybė, o jei pasuktume dar ir į Vakarų Europą... Absoliučiai reikėtų teikti pirmenybę šiai kryptčiai. Nes jei tik per tą vieną „turgelį“ pardavei ir viskas, tai nedaug naudos. Lietuvos mažiukas monopolistukas pardavė didesniai monopolistui ir tas paleido per savo tinklus. Tai per menkas žaidimas. Jis nėra blogas pats savaime, bet tai reiškia, kad „Gaida“ netampa vartais, neprisideda prie lietuvių muzikos sklaidos. Arba imkime *Operomaniją*. Sakiau, palaukit, reikia palaikyt, tegu jaunimas dirba. Yra vienas kūrinys, kuriuo kažkas susidomėjo, jis važinėja. Tai labai gerai. Iš pradžių viena autorė, per keletą metų – keturi. Tai daug. Taip mes istoriją užpildysim – per 50 metų oho, kiek bus kūrinių, jeigu leisim tokiems reiškiniams plėtotis.

„Gaidos“ struktūra, teminė ideologija lemia, kad kūrinys, vos atsiradęs, iškart numarinamas. Neaišku, ar jį kas nors dar prikels kokiomis nors aplinkybėmis. Toks festivalis nepadeda išsipildyti amžinoms kompozitorių viltims. Publikos lūkesčius jis puikiai tenkina – klausytojų netrūksta, jiems įdomu. Sutinku, užsienio muzika tinkamai reprezentuojama, atvyksta geri kolektyvai, išgirstame beveik viską, kas geriausia. Patupdai tokį drambliuką spalio antroje pusėje ir gėrėkis juo...

R. Gaidamavičiūtė. *O jeigu tą „drambliuką“ ketvirčiutume, išdalytume po koncertą ar kelis kiekvieną mėnesį, negi būtų rezultatyviau?*

Š. Nakas. Problemiškiausia yra dabartinė skuba, smukdanti kokybę. Daugeliui dalykų trūksta tęstinumo, reguliarumo. Vargu ar kompozitorius, rašantis kamerinius ir elektroninius opusus, ims ir iškart prabils originalia orkestrine kalba – tam reikia praktikos ir ilgalaikio įsijautimo. Kad taip nutiktų, jam nepakaks pusmečio, staiga užklupus pasiūlymui „kažką“ parašyti festivaliui. Net ir kompozitoriui, turinčiam ilgametę simfonijų rašymo praktiką, reikia laiko, kad atgautų formą ir galėtų visavertiškai kurti.

Ar įmanoma tą padaryti Lietuvoje? Kažkodėl manoma, esą į šią sritį nereikia investuoti – viskas pasidarys savaime. Kompozitorius ateis tarsi į šventinę puotą ir skels įspūdingą kalbą. Tačiau dažnai įvyksta

priešingai, nes per nustatytą laikotarpį, kai gauni užsakymą, vos pradedi minčių atranką, bandai susitelkti kūrybai, jau reikia pateikti partitūrą.

R. Gaidamavičiūtė. *Čia svarbūs dalykai, bet mes juk žinom, kad daugiau lėšų niekas neduos, geresnių sąlygų neužtikrins.*

Š. Nakas. Šitas mūsų netikėjimas atsisuka prieš mus pačius. Lietuvių muzika neturi tokių lobistų, kurie pakeistų finansavimo proporcijas ir metodus. Iš esmės didžiąją dalį honoraro kompozitorius atiduoda valdžiai, galima sakyti, už nieką. Valdžia juk nesukuria jam darbo vietos. O festivalių administratoriai nesivargina pasirūpinti parašytos muzikos ateitimi, vos vieną kartą atlikta, ji dažniausiai nugrimzta į nebūtį.

Kolektyvai, kuriems ta muzika rašoma, irgi į viską žiūri pro pirštus. Jie neįsipareigoja, kad tą kūrinį dar kada nors atliks, nesiiima jo įrašyti. Taigi kyla klausimas, ar toks kūrybos subsidijavimas yra efektyvus?

Mudu su Mindaugu jau prieš 15 metų kėlėme mintį apie kompozitorių rezidavimą prie kolektyvų, kad kompozitoriai darytų įtaką repertuarinei tų kolektyvų politikai, rašytų jiems kūrinius. Tai būtų visai kito lygio kūriniai, negu dabar parašomi ir pagrojami po poros repetitijų.

M. Urbaitis. Estai, man atrodo, pritaikė tokį modelį. O jeigu jį įdiegtų ir lietuviai, atsirastų kitoks atlikėjų santykis su kūriniu, nes tai būtų ne proginis, ne vienkartinis baltos dėmės koncerte nuspalvinimas, kaip buvo šiemet – va, yra geras Kagelis, gal įterpsim kokių lietuvių, na, kurių? *Pavaražykim*. Tegu pasistengia, parašo, nesvarbu, kad po to kūrinys iškart pamiršamas, nes atliko tik „užpildo“ funkciją.

R. Gaidamavičiūtė. *Kodėl? Iš kiekvienos „Gaidos“ atsimenu tuos kūrinius, kurių norisi klausyti nuolatos, nes jie yra geri. Muzikos informacijos centras juos reklamuoja, leidžia įrašus, taigi padėtis nėra tokia jau beviltiška.*

M. Urbaitis. Aš pasigendu to, kas įprasta normaliam pasaulyje. Reikalingas visai kitoks požiūris į kūrybą, turi būti nepaliaujamai ieškoma kontaktų, ryšių, kad kūriniui būtų suteikta galimybė skambėti ir kitose erdvėse. Kompozitorius galėtų gauti pinigų

ne iš Lietuvos, bet iš Olandijos, Švedijos, Danijos, iš kitur. Svarbu, kad lietuvių muzika ten patektų, o šitą darbą turi kažkas daryt. Daug kas gal įsivaizduoja, kad viskas labai paprasta – atlikėjai ims ir visur pagros. Jie tol negros, kol jų kas nors nepaprašys, neįtikins. Čia viskas prasideda nuo derybų, susijusių tiek su psichologija, tiek su politika. Užtenka, kad koks nors mano kūrinys patektų į didžiąsias koncertų sales, skambėtų ten, ir aš gausiu tokius honorarus, kurių Lietuvos kultūros ministerija niekaip neįstengtų mokėti. Mums reikia veržtis į tuos kembridžiškus festivalius, į kuriuos pateks gal tik vienas kitas. Gal iš pradžių pakliūsi atsitiktinai, bet paskui būsi jau žinomas. Man atrodo, tai duotų kur kas didesnius dividendus muzikai ir kompozitoriams.

Jeigu kalbame konkrečiai apie „Gaidą“, šio festivalio aš nelaidočiau kaip formato, tegu jis būna toks, bet jeigu kalbame apie lietuviškos muzikos likimą jame, tai matyčiau visai kitus kelius. Lietuvoje pakankamai lėšų tikrai neatsiras. Atlikėjai – būna ir tokių – kartais sako: parašyk man kūrinį, nors pinigų aš neturiu. Gal ir parašyčiau, jeigu jis turės koncertą kokioj nors geroj šaly, kur pagros mano kūrinio premjerą. Už dyką parašyčiau, nes vien už tai, kad jis pagros premjerą, pavyzdžiui, Danijoje, aš gausiu daugiau, negu galėtų sumokėti bet koks Lietuvos festivalis. Ir viskas, klausimas išspręstas. Kaip kompozitorius aš būčiau patenkintas.

R. Gaidamavičiūtė. *Visą laiką šokinėjam nuo kompozitoriaus situacijos iki festivalio. Kaip manot, kokia linkme reikėtų tobulinti „Gaidą“, kad ji patenkintų įvairių klausytojų lūkesčius?*

M. Urbaitis. Visiems, kurie festivaliu rūpinasi ar turi įtakos tam, koks jis yra, pirmiausia reikėtų atsakyti į klausimą, ko iš jo norima. Jeigu pagrindinis tikslas – pristatyti kuo daugiau užsienio muzikos, tai jos išgirstame geros ir įvairios. Jeigu rengėjai nuspręš, kad nuo šiol skambės tik lietuviška muzika, klausysimės vien lietuviškos – irgi bus įdomu. Man visai įdomu, bet reikia apsispręsti, ko norima. Nesakau, padarykim festivalį, parduokim kelis bilietus ir pasikvieskim profesionalus. Bet ar mes norime, kad jis atlieptų Lietuvos muzikinę kultūrą?

R. Gaidamavičiūtė. *Tai apie ką jūs kalbat, yra ilgalaikė kultūros politika, visai kiti dalykai, o festivalis – vienu metų tam tikras išskirtas įvykis. Kiek tas įvykis prisidės prie bendros kultūros politikos, tai vienas klausimas, bet festivalio repertuaras – jau kitas. Atsimenu „Gaidą“ Nepriklausomybės pradžioje – atrodė, kad vargšai lietuvių kompozitoriai su savo eiliniaisiais metiniais kūriniais, ir dar prastai atliktais, įmetami šalia rinktinių pasaulinio garso kūrinų. Kai kurie atlikėjai tuo metu labai skeptiškai žiūrėjo į lietuvių muziką, taigi bendrame fone ji dar labiau pralošdavo. Kad kokybės disproporcija nebūtų tokia didelė, festivalis sumažino lietuviškų kūrinų skaičių, rinkdavosi tuos autorius, iš kurių daugiausia galima tikėtis, kurie galėtų prilygti ir net konkuruoti, o ne trypčiotų šalia tarsi vargšai giminaičiai. Atlikėjai, matydami, kokios stiprios dabar atvyksta komandos, nebepateikia kūrinų, parengtų atmestinais, jiems jau prestižiška pasirodyti „Gaidoje“, nes dabar kviečiamas ne bet kas, bent kiek grojantis šiuolaikinę muziką. Vien Daumanto Kirilausko, kuris skambino Tomo Kutavičiaus koncertą fortepijonui, pasirodymas šiomet iškėlė kartelę taip aukštai, kad atsainiam požiūriui nebelieka vietos. Be abejo, norėčiau, kad lietuvių muzikos proporcijos būtų 60–70 proc. šalia 40–30 proc. užsienio autorių, pristatomų kaip informacinė, edukacinė dalis, antraip nežinotume, kas dedasi pasaulyje, nes filharmonija šito kol kas nepadarys.*

M. Urbaitis. Bijau, niekada taip nebus. Ir labai keista, nes pasaulyje tai regula basis – vyksta ištišus metus. Kūrinius užsako ir koks nors Walt Disney Concert Hall, ir patys orkestrai. Jie tam turi specialų biudžetą. Ir tai nėra prievolė – jiems garbė užsakyti kūrinį savo šalies kompozitoriui. Pas mus visi atlikėjai gali būti nusipelnę, susirinkę visas įmanomas premijas, ir jie puikiai išsivers be lietuviškos muzikos, su Beethovenu, Mahleriu, nors „prie progos“ apsimes dideliais lietuvių muzikos gerbėjais. Tokių žmonių kaip Juozas Domarkas, kurie ištikimi lietuvių muzikai, beveik nebelieko. Jaunimas žiūri utilitariškai – jeigu bus gerai, naudinga man, tai diriguosiu, jeigu ne – teks kviesti latvį.

Š. Nakas. Atlikėjų ir atlikimo klausimas yra daug svarbesnis, negu dažnai atrodo. Lietuvių resursai čia labai kuklūs, bet ir pati „Gaida“ visiškai neskatina atlikėjų suinteresuotumo. Jokių rimtesnių interesų atlikėjai ten negali turėti, nes juos dažniausiai pakviečia atlikti vieną kūrinį, su kuriuo toliau nebėra ką daryti – Lietuvos šiuolaikinės muzikos koncertinis sezonas sutelpa į dvi savaites per metus.

M. Urbaitis. Pavyzdys – valstybinis orkestras, kuriam jau antrus metus diriguoja latvis, matyt, jam įdomu. Vyriausiajam dirigentui lietuvių muzika neegzistuoja išvis. Kiekvienas muzikantas gali turėti savo požiūrį į repertuarą, bet jeigu žvelgtume iš aukščiau, tarkime, iš Kultūros ministerijos varpinės, iš valstybės finansavimo pozicijos, kolektyvai, nieko nedarantys nacionalinio meno labui, vertintini atsargiai, rezervuotai.

Š. Nakas. Jie nėra nacionaliniai. Nepamirškime, kad latviai ir estai jau seniai turi pasaulinės klasės dirigentų, būtent jų pastangomis latvių ir estų muzika gana plačiai skamba pasaulyje. Tačiau čia jau gerokai platesnė kalba apie visuotinį mąstymo stilių, apie tam tikrą psichologinę visuomenės higieną, apie nepasitikėjimą savais menininkais ir pagarbos jiems stoką. Bet taip pat buvo ir tarpukariu, ir caro laikais. Čiurlionis ir Bacevičius kentėjo būtent dėl tokio požiūrio.

M. Urbaitis. Na, Šarūnai, aš suprantu, kad tu akcentuoji lietuviškos muzikos proporcijas, bet įsivaizduokime panašią padėtį dailės srityje, tarkim, užsidarytų visos galerijos, nebūtų jokių iniciatyvų ir vieną kart per metus sakytų: atneškite po kelis kūrinius, mes paeksponuosim porą savaitių ir tai bus metinė apžvalga.

Š. Nakas. Taigi turime Dailininkų sąjungos metinę ekspoziciją!

M. Urbaitis. Bet įsivaizduok, kad tik tą vieną ir turėtume, nebūtų jokių galerijų...

Š. Nakas. Matai, dailininko darbas yra objektas, kurį jis padaro iki galo ir kurį gali parduoti. Nesu girdejęs, kad kas nors pirktų partitūrą arba atlikimą.

M. Urbaitis. Bet užsienyje perka.

Š. Nakas. Nes kai kurios šalys pasiekusios truputį aukštesnę civilizacijos pakopą. Čia nesulyginami dalykai.

M. Urbaitis. Sutinku, ten kokio nors garsesnio kūrinio rankraštis iškart nuperkamas. Visi žino, kad čia gera investicija.

R. Gaidamavičiūtė. Turim tiek mažai resursų, bet ir tuos pačius švaistom, pavyzdžiui, kodėl „Gaida“ negalėtų pasiekti Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, juk produktas jau sukurtas. Ir Kauno festivalyje „Iš arti“ būna įdomių dalykų, ir Klaipėdoje. Dėl tokių mainų išloštų visi – ir klausytojai, ir festivaliai. Nesakau, kad reikėtų perkelti viską šimtu procentų, tačiau bent jau tuos projektus, kurie susiję su lietuviška muzika, tikrai derėtų.

M. Urbaitis. Kai kas persikelia, būna „Permainų muzikoje“, paskui į Kauną pervažiuoja. Na, bet „Gaida“ ambicinga, neima, jai ne lygis su provincijos projektais prasidėt.

R. Gaidamavičiūtė. Tada bent savo galėtų duot, kad tas pats orkestras pervažiuotų per Lietuvą...

M. Urbaitis. Matyt, neišeina orkestrui, be to, netinka salės. Apskritai stebiuosi, kad abu orkestrai groja. Buvo pasiektas toks lygis apie 1993 m., kai grojo abu orkestrai. Tada Domarkas juokėsi, kad greit vienam koncerte diriguos su Rinkevičium. Atrodė tikrai aukštas lygis, kad mūsų orkestrai dalyvauja. Bet tai ir viskas, nieko daugiau nepasiekėm per 20 metų. Orkestrui gal lengviau, orkestras turi groti visokią muziką, o kamerinių ansamblių visai neturime. Yra toks fiktyvus „Gaidos“ ansamblis, Vilniaus festivalio orkestras, kaip žinome, realiai neegzistuojantis, o su tokiais simuliakrais nieko nepadarysi. Žmonės turi dirbti nuolatos.

Š. Nakas. Argi galėtų už Lietuvą žaisti komanda, susibėganti trim dienoms per metus?

M. Urbaitis. Yra atlikėjų, kurie apskritai negroja šiuolaikinės muzikos.

Š. Nakas. Jie groja Rachmaninovą, Mozartą, o stauga jiems pakiša partitūrą, kuri net vizualiai neprimeina klasikos. Taigi jie susiduria su rimtomis problemomis.

M. Urbaitis. Estetikos, stiliaus dalykų jiems beveik niekada nepasiseka įveikti.

Š. Nakas. Jie groja kitokiai publikai, dažniausiai filharmoninei, atlieka ir saloninę muziką, groja per

priėmimus, per vaišes... Žinoma, išimčių būna. Pavienių „karių“ tarsi ir yra, bet iš jų nesudaryta šiuolaikinės muzikos „kariuomenė“.

M. Urbaitis. Jaunimas visokių iniciatyvų imasi, bet jeigu jų nepalaikys profesionalų bendruomenė, turiu minty ekspertinį lygmenį, tai entuziazmas greitai atvės. Akademijoje yra vienas kitas, buriasi orkestrikas, kuris specializuojasi atlikti išimtinai šiuolaikinę muziką. Jeigu jiems nesudarysime sąlygų susicementuoti, suaugti, tada nieko neturėsime dar du dešimtmečius. Atvažiuoja užsieniečiai, toks *Oksimoron*, ir akivaizdžiai nušluosto nosį. Kiekvienas garsas, frazė čia yra maksimumas, ką iš tos muzikos galima padaryti. Daugiau jau nieko iš jos neišpausi, daugiau nieko savy ji neturi, bet atlikta tobulai. Kas galėtų Lietuvoje taip padaryt? Kompozitoriai įstumiami į kvailą padėtį, nes idėjų jie turi, kartais už keistų dalykų kabinasi, o atlikėjai gyvena Mozarto, Strausso epochoje. Rūtos paminėtas Daumantas Kirilauskas yra absoliučiai išskirtinis, unikalus. Puikiai Daumantą pažįstu ir žinau, kad jeigu jam kas patinka, jis viską padarys, – girdėjome rezultatą. Iš to kūrinio jis išspaudė viską ir viskas ant jo laikėsi, nes orkestras atrodė gana vidutiniškai. Lygiai kaip ir atlikdamas puikų Tan Dune kūrinį – orkestrą pirmiau reikėjo išsiųsti kinų operos klausyt kas vakarą kokias dvi savaites, kad žinotų, ką turi grot. Dabar tos kinų dvasios nebuvo. Taigi ir užsienio muzika ne visada sugrojama. Solistė, atvažiavusi žvaigždė, viską padarė, bet orkestras nepatempė.

R. Gaidamavičiūtė. *Aišku, būtų puiku muzikai kaip kinui „išsimušti“ dar vieną, kitą milijoną, kad šiek tiek suintensyvėtų šiuolaikinės muzikos gyvenimas. Bet galvojant apie organizacinę pusę – ar Lietuvoje trūksta vadybininkų, ar tiesiog labai siaura jų veiklos sfera?*

M. Urbaitis. Sunku pasakyti – vadybą studijuojančių labai daug. Jei turėtų drąsos, pasiryžimo rizikuoti be garantijų, nes niekas dar nepramynė tų kelių, viskas dar labai nauja, gal kas nors ir išeitų. Jei paimtų kokio kompozitoriaus kūrinį ir pamėgintų paskleisti plačiau, pažūrėtų, kas bus. Bet niekas to nesiima. Ir studentams atlikėjams sakau: jeigu manot, kad kas nors jus kvies groti Bachą ar Beetho-

veną, labai klystate, tai yra taip mažai tikėtina, kaip nusukti į Marsą. Bet jeigu grosite naują muziką, poreikis visada bus. Deja, jie visiškai to nemoka. Daniujoje, kai nuvažiuoju, paklausau studentų koncertų – 60 proc. muzikos yra XX a. antrosios pusės ir tik 40 proc. tradicinės. Pas mus tokių programų nėra. Jei kokia nors studentė savo iniciatyva azartiškai groja Ligeti'o sonatą altui, tai čia jau įvykis.

R. Gaidamavičiūtė. *Išeity, kad „Gaida“, nors ir ne ledlaužis, bet su savo „kirveliu“ vis tiek ledą šen bei ten prakerta...*

M. Urbaitis. Mes jau kalbėjome, kad „Gaida“ lygį pakėlė, visi su tuo sutinkame, bet renginys, vykstantis viena kartą per metus, negali tinkamai palaikyti visos muzikos gyvybės. Turi vykti reguliari koncertinė veikla, kad atlikėjas vieną mėnesį rengtų vieną programą, po mėnesio ar dviejų – kitą, kad šiuolaikinę muziką grotų bent kokius 5–6 kartus per metus. Ir kai po tokio dviejų metų grojimo ateis „Gaida“, tai bus tas pats, kaip iš NBA atvažiuoja Valančiūnas ir du mėnesius pasitreniravęs žaidžia rinktinėje. Tada bus gerai. Niekas iš nieko neatsiranda. Nes negalima nutraukti finansavimo *Operomanijai*, o paskui tikėtis, kad jauni žmonės ims ir parašys operą. Taip nebūna. Tiesiog reikia visą laiką palaikyti gyvą procesą. Kad atsirastų kokybė, reikia nepaliaujamai dirbti ir turėti bent minimalų pagrindą tam darbu.

Galima būtų padaryti ir kokį nors festivalį, aišku, kainuotų brangiai – realiai Lietuvoje neįmanoma, kad būtų pristatomos vien premjeros. Tokių festivalių turbūt nėra. Aš jau persifantazavau.

R. Gaidamavičiūtė. *Na, jei jis būtų kokių dviejų trijų dienų?*

M. Urbaitis. Jeigu išplėsto savaitgalio pirmi atliktimai Lietuvoje, tada taip.

R. Gaidamavičiūtė. *Užsakytum latviui, estui...*

M. Urbaitis. Galėčiau laisvai pagrot ir austrų, ir prancūzų, ir kokių nors britų. Gal ne pačių didžiausių žvaigždžių. Tų nenusikintume, jos dar nepasitikėtų mūsų atlikimo pajėgomis, bet nelabai garsius pavyktų prisivilioti. Ir žiūrėk, sakytu, ką lietuviai daro, labai įdomus reikalas, pas juos grojamos vien premjeros. Iškart pasidarytume garsūs, o dabar esame gūdžiausia provincija.

R. Gaidamavičiūtė. *O jei kitais metais tu imtum rengti „Gaidą“, ką darytum?*

M. Urbaitis. Reikėtų eiti Šarūno keliu – kokį nors vieną radikalų žingsnį žengti. Labai daug kam nepatiks, 80 proc. bus pasipiktinusių, bet festivalis vis tiek turės veidą, bus visai kitoks, negu buvo.

R. Gaidamavičiūtė. *Siūlai, kad kiekvienais metais vis kažkas kitas organizuotų ir vis į kitą pusę mestųsi?*

M. Urbaitis. Ir niekada nežinotume, ko laukti.

Š. Nakas. Deja, nesurinktume būtino skaičiaus tokio eksperimento dalyvių. Juk kiekvienas dalyvis turėtų radikaliai keisti savo gyvenimo stilių. Vienas dalykas tuo reguliariai užsiimti keliasdešimt metų, bet visai kitas – pradėti staiga. Prarastum visas turėtas pozicijas, jas tiesiog paaukotum. Jokių šansų vėl grįžti atgal. Toks vienkartinis išsišokimas yra kone socialinė savižudybė, vargti ar atsirastų daug entuziastų, kurie savo noru kištų galvas į kilpą.

R. Gaidamavičiūtė. *Kitas variantas – septyni savaitgalio festivaliukai, vieną daro Mindaugas, antrą Šarūnas, trečią Zita, ketvirtą dar kas nors, visi pradeda konkuruoti tarpusavyje, vienas užsako kūrinį vienam kompozitoriui, kitas – kitam... Argi tai būtų blogai?*

Š. Nakas. Man festivalių organizavimo užteko dar aname tūkstantmetyje. Niekada daugiau to nedarysiu, nes manau, kad kultūra gyva ne tik festivaliais. Yra daug didelių problemų, ypač dėl vadybos ir salių. Lietuvoje koncertų salės išvis nestatomos. Ką jau kalbėti apie modernią muziką, kur reikalingas ypač geras įgarsinimas ir t. t. Ne mažesnė problema yra kultūros procesų nušvietimas ir kontekstualizavimas. Pavyzdžiui, „Gaida“ šiemet nė piršto nepajudino, kad pareklamuotų savo renginius. Didžioji visuomenės dalis buvo visiškai neinformuota, į ką eina, kuo išsiskiria puikūs Mauricio Kagelio tea-

Tarptautinis aktualios muzikos festivalis GAIDA. Alva Noto

D. Wuschanski nuotr.

tras. Apie tai, kuo jis unikalus teatro istorijoje, nebuvo net užsiminta.

M. Urbaitis. Šokių muzika irgi buvo puiki, gerai, kad Vilniuje galime pasiklausyti tokios muzikos. Studentams sakau: eikit visur, nes daugiau gali ir nepasitaikyti galimybė išgirsti tai, kas gero pristatoma čia ir ko verta pasiklausyti. Viskas gerai, bet tas galėtų vykti ir „Gaidoj“, ir ne „Gaidoj“. Ir filharmonijos koncertuose tie patys kūriniai galėtų skambėti, ir į Vilniaus festivalį tie patys kolektyvai galėtų atvažiuoti. Galėtų ir kokiose Sirenose Kagelį suvaidinti. Tuo atžvilgiu „Gaida“ nieko fenomenalaus savyje neturi.

Š. Nakas. Ji yra tarsi filharmonijos filialas.

M. Urbaitis. „Gaida“ visiškai neatspindi įdomesnių lietuvių muzikos reiškinių. Sakyčiau, nei „Gaida“, nei „Jauna muzika“ net nesistengia to atspindėti.

R. Gaidamavičiūtė. *O kas atspindi? Kur tuos įdomumus randate?*

M. Urbaitis. Vienetiniai atskiri koncertai, internetas ir tokie kartais atrodantys visai nereikšmingi pasirodymai, kurie pristato ateinančius jaunos žmonės, atskleidžia kažkokius pokyčius. Bet tai visiškai nesiasocijuoja su „Gaida“.

R. Gaidamavičiūtė. *Tai be jokių skrupulų uždarytumėt šį festivalį?*

Š. Nakas. Kalbėkime ne apie uždarymą, o apie tai, kad žmonės, darantys „Gaidą“, ją administruojantys, ir tie, kurie ją čia dabar aptarinėja, skirtingai suvokia kultūros uždavinius. Jai trūksta aktualaus nervo – kalbu ne apie pavadinimą, o apie skambantį turinį.

M. Urbaitis. Nes jis pranyksta. Tokie kaip Hagos mušamieji užgožia. Yra ir vietinių reikšmingų dalykų, bet jie apsupti tokių nereikšmingų, kad klausytojai nebesusigauja.

R. Gaidamavičiūtė. *Šarūnai, ar manai, kad yra renginys Lietuvoje, geriau negu „Gaida“ atititinkantis šių dienų dvasią?*

Š. Nakas. Didelę potenciją turėjo, bet jos neišnaudojo *Naujosios operos akcija*. Ji buvo *neformatas* organizaciniu lietuvių muzikinio gyvenimo požiūriu. Be to, neatlaikė vidinių savo prieštaravimų. Gerai, kad jos liniją tęsia *Operomanija*.

Tačiau kodėl manoma, kad visą muzikinę įvairovę turėtų pateikti tik renginiai? Čia esminis klausimas. Kodėl to negalėtų daryti radijas, televizija, internetas? Kodėl tai negalėtų skleisti per klubinę veiklą? Daug kas stengėsi, bet planai visad suirdavo. O dabar vyrauja standartiniai koncertai. Taip, mes kalbame kritiškai, tačiau tai nereiškia, kad iš principo neigiame galimybę egzistuoti tokiai „Gaidai“, kokia ji yra dabar. Anaip tol, mes formuluojuame platesnę problemą, teigdami, kad vien to festivalio nepakan-ka, nes iš tikrųjų ne taip ir svarbu, geresnė ar pras-tesnė „Gaida“ įvyko, svarbiau tai, kad visas horizon-tas taip ir neatsiskleidžia.

R. Gaidamavičiūtė. *Bet „Gaida“ negali atsakyti už tas problemas, kurių neaprepia. Kalbėkime apie tai, ką ji gali ir ką galėtų, bet nepadaro, arba ką padaro gerai, o ką blogai.*

M. Urbaitis. Viską, ką nori, daro ir padaro. Bet ko-kia jos įtaka Lietuvos muzikiniam gyvenimui, kom-pozitorių kūrybai?

R. Gaidamavičiūtė. *Man atrodo, ypač svarbu, kad „Gaida“ brandina publiką, atveria naujus horizontus, ugdo poreikį naujiems garso fenomenams.*

M. Urbaitis. Aš nuo to ir pradėjau kalbą, tai labai gerai. Publikai sukuriama šventė ir tegul ji švenčia.

Ypač kad po metinės bado dietos visi išalkę ir stačia galva puola.

Š. Nakas. Absoliuti sausra visus metus ir pora die-nų lietaus – viskas čia aišku. Beje, negalėčiau nieko prikišti daugeliui pernai į „Gaidą“ pakviestų atlikėjų. Gal tik Hilliardo ansamblis prastokai pasirodė.

M. Urbaitis. Tokie gabūs žmonės, sukūrę savo mitą, staiga patys jį šaržuoja. Bet čia jau jie turi susi-vokti, „Gaida“ šito klausimo irgi neišspręs.

Š. Nakas. Dešimtys lietuvių kompozitorių sėdi be darbo, turi užsiimti velniai žino kuo, nes negali gy-venti iš muzikos. O pinigai vis tiek dažniausiai ski-riami gastrolieriams vežti. Tokia politika tikrai nėra geriausia. Reikia skubaus ir racionalaus sprendimo, nes ir toliau eksponuoti lietuvius kaip egzotišką na-cionalinį getą prašmatnių užsieniečių apsuptyje la-bai nerimta.

R. Gaidamavičiūtė. *Ar manai, kad „Gaida“ turėtų būti vien lietuviškos muzikos festivalis?*

Š. Nakas. Ne, jokiu būdu, tai būtų visiška nesą-monė. „Gaida“ tokia niekad ir nebuvo. Kalbu ne apie statistiką, kiek ten lietuvių pristatoma, bet apie tam tikrą proporciją.

Žinoma, būtų nuostabu, jei originalią kūrybą skleistų ne tik specializuoti šiuolaikinės muzikos fes-tivaliai, bet ir filharmonija, teatrai, radijas, televizija, tačiau šiuo metu jiems gerokai aktualesnis repertua-rinis „greitas maistas“...

M. Urbaitis. Jei kalbėtume apie kitą tokį milžiną Lietuvoje – Pažaislio festivalį, kas jam neleidžia pa-imt ir atvežt kokį nors gerą šiuolaikinį produktą? Vil-niaus festivalis yra geras to pavyzdys (kai kada jam pavykdavo, gaila, dabar biudžetas sumažėjo). Prisi-minkime, kiek metų jis skatino naujų kūrinių atsira-dimą, ir kokybė, sakyčiau, šoktelėjo į viršų.

Š. Nakas. Tai vienintelis festivalis, kuris sudary-davo karališkas sąlygas, duodavo patogius terminus ir didelę laisvę. „Gaidos“ laisvė yra nepalyginamai siauresnė.

M. Urbaitis. Stinga atsakingo požiūrio.

Š. Nakas. Žinoma, kritiškai kalbantis kompozito-rius visada rizikuoja, nes yra laikomas nelojaliu vy-

resnybei, nuo kurios labai priklauso parama jo kūrybai. Tačiau tylėjimas – tai saviapgaulė, nes niekas kitas už kompozitorius to nepasakys ir neišspręs. Tai ne „Gaidos“ problema. Čia visos muzikinės kultūros politikos silpnoji vieta.

M. Urbaitis. Kultūros ministerijai siūliau, kad dalį stipendijų susietų su atlikėjų kolektyvais. Ta pati stipendija, tie patys pinigai, nieko nereikėtų išrast, bet lėšos būtų panaudotos tikslingai – kompozitorius metus ar dvejus reziduotų prie valstybinio simfoninio orkestro, choro arba kvarteto.

Š. Nakas. Visi, kurie gauna dotacijas.

R. Gaidamavičiūtė. *Gal reikėtų panašiai kaip geriausių knygų penketukus sudaryti, tarkim, simfoninės, kamerinės, muzikos vaikams penketukus, iš kurių geriausių kūrinių rinktų ne muzikologai, bet visuomenė. Ir atlikėjai išgarsėtų...*

M. Urbaitis. Ir internete būtų galima balsuot. Na, kodėl nepažaidus dėl populiarumo.

R. Gaidamavičiūtė. *Bet ar įsitrauktų visuomenė? Gal pradžioj svarbu būtų, kad ji bent išgirstų šiuolaikinę muziką. Tarkime, televiziniai operos ar šokių projektai ugdo, padeda suvokti, kas yra vertinama.*

Š. Nakas. Tai svarbu dėl to, kad tokias iniciatyvas iškelia masinė medija – televizija. Šiuolaikinė muzika jau daugiau negu 20 metų beveik neegzistuoja Lietuvos televizijoje, todėl panašaus sumanymo šansai yra nuliniai. Mes patys susimuliuotume tą balsavimą, draugams pasiūlytume, per Facebook pakviestume, ir tiek. Knygų rinkimai juk tokie ir yra. Niekas jų neskaityt, balsuoja akilai.

M. Urbaitis. Be to, jos visos tokios vienodos tame penketuke, kad nėra jokio skirtumo, kuri bus pirma, kuri antra.

R. Gaidamavičiūtė. *Vis tiek kas nors skaityt, aptarinėja mokyklose, per televizijos, radijo laidas. Žmogus, nuėjęs į knygyną, bent pavadinimą jau būna girdėjęs.*

Š. Nakas. O šiuolaikinės lietuvių muzikos beveik niekur negalima išgirsti, išskyrus keletą dienų vykstančius festivalius. Dar šiek tiek per LRT *Klasiką*. Pritariu, kad reikia eiti sukandus dantis, gal po keleto metų tai taptų reikšmingu žaidimu, turinčiu svarbų psichologinį

socialinį foną. Bet nemanau, kad to užtenka. Bene rimčiausia problema yra vergiškas Kompozitorių sąjungos narių pasyvumas. Pasiguodžia vienas kitam, padejuoja, bet nieko nesiima.

R. Gaidamavičiūtė. *O ko galėtų imtis? Juk kiekvienas pirmiausia galvoja apie save. Kuo toliau, tuo mažiau žmonių nori kurti viešąjį, bendrąjį gėrį...*

Š. Nakas. Tai platus apibendrinimas, tačiau jeigu jau yra toks organizacinis kompozitorių sociumas, tai jo veikla turėtų būti aktualesnė ir gyvybingesnė. Negalima apsiriboti jubiliejniais koncertais ir maloniomis vaišėmis metų pabaigoje. Tai, žinoma, gražu, puiku, kam nors gal ir egzistenciškai svarbu. Tačiau kompozitorių bendrija, kaip ir kelių greičių Europa, yra neabejotinai susisluoksniavusi, todėl ir požiūris turėtų būti labai racionalus. Reikia aiškių kriterijų ir adekvatumo, nes tuos žmones sieja ne tik kolegiška draugystė, bet ir konkurencija, todėl neįmanoma išvengti konfliktų. Gaila, bet šiuo metu Sąjunga vis gičiau grimzta į letargo būseną. Bent man taip atrodo.

R. Gaidamavičiūtė. *Tau reikėtų pradėt kokią nors akciją „darom“ muzikos srity, įtraukti aplinkinius.*

Š. Nakas. Iniciatyvos įmanomos, deja, turime per mažai bendros socialinės veiklos įgūdžių. Sąjūdžio laikais viskas buvo labai aišku – priešindamiesi sovietų imperijai, visi buvome maksimaliai solidarūs, tačiau vėliau, kai neliko ugningų lozungų ir kilo vis subtilesni klausimai, lietuviams pasidarė gerokai sunkiau ką nors veikti sutartinai. Čia laimi personas, turinčios tam tikrų samurajiškų savybių, disciplinuos, atkaklios, besilaikančios žodžio. Tai tarsi labai paprasti dalykai, bet jie tampa ypač svarbūs, kai kas nors daroma kartu. Gali būti išdidus egoistas, kuris sumaniai išsisukinėja nuo visko ir niekam nepadeda, bet ir tau galų gale niekas nepadės. Štai kur problema. Trūksta esminių susitarimų, prasideda išskaičiavimai, vilkinimai, atsiranda kažkokia baimė, galop iniciatyva nutrūksta. Tarsi pasiskirstoma turima teritorija, „žemės“ išdalijamos, vienam tiek hektarų, kitam tiek, tuo viskas ir baigiasi.

M. Urbaitis. Čia kaip tie ūkiai po tris hektarus kiekvienam... Kai pasižiūriu, kaip mąsto ir tvarkosi, pa-

vyzdžiui, estai, apima pavydas. Užtai jie jau seniai turi eurą, užtai jų chorai dainuoja šiuolaikinę muziką.

Š. Nakas. Protestantizmo kultūra yra visai kitokia, negu būdinga katalikybei. Tiesiog kitoks mąstymas, disciplina, net apsiskaitymo lygis – to Lietuvoje labai trūksta.

M. Urbaitis. Visi nustebo, kai net latviai mus aplenkė. Jie gilesnėj duobėj sėdėjo negu mes, bet susiėmė ir išsikrapštė. Lietuviai visą laiką šaukia, kokie jie nelaimingi. Kai ta savigaila persimeta į kultūrą, kur žmonės dar nedraugiškesni, neva tą lemia pseudokonkurencija, tada ištinca visiškas dvasinis paralyžius. Tai kultūra be įsipareigojimų, be aiškaus požiūrio, lygiai kaip nacionaliniai kolektyvai be nacionalumo vizijos.

R. Gaidamavičiūtė. *Ar manote, kad per 20 veiklos metų „Gaida“ nesuteikė kompozitoriams jokių inspiracijų?*

Š. Nakas. Kompozitoriai gauna inspiracijų net ir konclageryje. Bet kur ir bet kada, kaip ir visi menininkai. Jurgis Karnavičius geriausiai savo kūrinis parašė Pirmojo pasaulinio karo metais, sėdėdamas karo belaisvių stovykloje Austrijoje. Neįmanoma apibrėžti tos idealios būklės, kuri labiausiai sužadina galias. Kartais jos pasireiškia labai paradoksaliomis sąlygomis.

„Gaida“ kažkiek tonizuoja šiuolaikinės muzikos gyvenimą, nors pastaruoju metu ji, man atrodo, yra gana pasyvi, pernelyg savimi patenkinta. Rimtai šnekančiam, apmaudu, kai kvalifikacija švaistoma tuščiai. Žmonės nėra mašinytės, kurias ištraukęs iš stalčiaus po 20 metų gali tikėtis tobulo veikimo. Turi būti nuolat puoselėjama forma, kaip žirgo ar sportininko. Jei šito nėra, apima vangumas, netikrumas, estetinis pasyvumas. Tą dabar ir matome.

M. Urbaitis. Man pavyzdys būtų Michaelis Gordonas su Hagos mušamaisiais. Panašus projektas Lietuvai nėra iš tolo negresia – nei kompozitoriai čia turėtų tokias sąlygas, nei atlikėjai galėtų skirti tiek dėmesio, darbo ir laiko. Visai nesvarbu, kas to imtųsi. Tiesiog tam nėra terpės. Kalbu ne vien apie muziką – dailininkas Žilvinas Kempinas labai aiškiai pasakė, kad tokiam menui, kokį kuria jis, Lietuvoje terpės nėra.

R. Gaidamavičiūtė. *„Gaida“ tarsi siejasi su viskuo, apie ką kalbam, bet, pasikartosiu, ji viena negali išspręsti visų problemų.*

M. Urbaitis. Ji tarsi atstovauja visoms joms. Susidaro įspūdis, esą „Gaida“ išsprendžia visas problemas. Ji neišsprendžia nė vienos.

Š. Nakas. Daug kam atrodo, jei „Gaida“ būtų labai gera, tada apskritai viskas būtų labai gerai.

M. Urbaitis. „Gaida“ yra gera, bet visa kita yra blogai. Tiems, kurie domisi šiuolaikine muzika, bet yra iš kitų sluoksnių, atrodo, kad „Gaida“ atstovauja viskam absoliučiai, o už jos – dykuma, dykra. Iš tikrųjų taip ir yra.

Š. Nakas. Panašiai kaip bažnyčioje – čia altorius, ten toliau Dievas ir nieko aplink nėra, nei to didesnio pasaulio, nei šalių, nei kalvų, nei didmiesčių, nieko. „Gaida“, rodydama daug puikaus importo ir būdama ilgametė tokio repertuaro segmento monopolininkė Lietuvoje, kuria nenaudingą provincialumo iliuziją ir keblią situaciją, nes jos strategija nukreipta į atvežtinės didžiųjų šalių produkcijos adoravimą. To gal nebūtų, jei, sakykim, estų pavyzdžiu gyvuotų dvigubas sklaidos formatas: tarptautinis festivalis, koks yra „Gaida“, ir lietuvių kūrybai skirtas forumas, kaip, pavyzdžiui, Taline vykstančios Estų muzikos dienos.

R. Gaidamavičiūtė. *Atrodo, neabejotinai sutariam, kad reikia reguliariesnio sezono. O kokių dar idėjų siūlytumėt?*

Š. Nakas. Kad ir tas išreklamuotas Čiurlionio konkursas – Čiurlionis ten tik dėl vaizdo, programoje jis yra paskutinėje vietoje, nes dominuoja Lisztas, Brahmsas, Bachas, Beethovenas. Jokio aktualumo. Jeigu darai konkursą, kuris atstovauja XX a. Lietuvai, tai ir repertuaras turėtų būti atitinkamas...

M. Urbaitis. Tvok Bacevičių, Gruodį...

Š. Nakas. Grok bent jau XX a. koncertus kaip privalomąją programos dalį. Juk reikia turėti kokių nors kultūrinių ambicijų, remtis ne tik sportiniais ir pedagoginiais kriterijais. Groti labiau šiuolaikinę muziką – Bartóką, Prokofjevą, Szymanowską...

M. Urbaitis. Bet ne Chopiną.

Š. Nakas. O gal tegu groja Chopiną... Tada galės ir toliau verkti, kad neturi prestižo.

M. Urbaitis. Žodžiu, reikia naujų iniciatyvų.

R. Gaidamavičiūtė. *Puiku, kad vis dar kunkuliuojate tarsi dvidešimtmečiai. Gal ir įpūsute kokią naują lauželį.*

Dėkoju už pokalbį. ■

DEKORATYVUMAS, TAPĖS KONCEPCIJA

„Venecijos ritmai“ Nacionalinio M. K. Čiurlionio
dailės muziejaus M. Žilinsko dailės galerijoje

Gianmaria Potenza w gimė 1936 m. Venecijoje. 1956 m. baigė Venecijos valstybinį dailės institutą. 1968 m. atidarė stiklo dirbtuves „La Murina“. Dailininkas tapo ant medžio ir aksomo, kuria keramiką, medines ir bronzines skulptūras, vitražus ir mozaikas, graviruoja stiklą, metalą, net betoną. Dar studijuodamas 1954 m. dalyvavo Venecijos bienalėje, antrą kartą joje savo darbus pristatė 1986 m. Yra suprojektavęs nemažai kruizinių laivų interjerų, jo skulptūros puošia daugelį Venecijos gatvių ir aikščių.

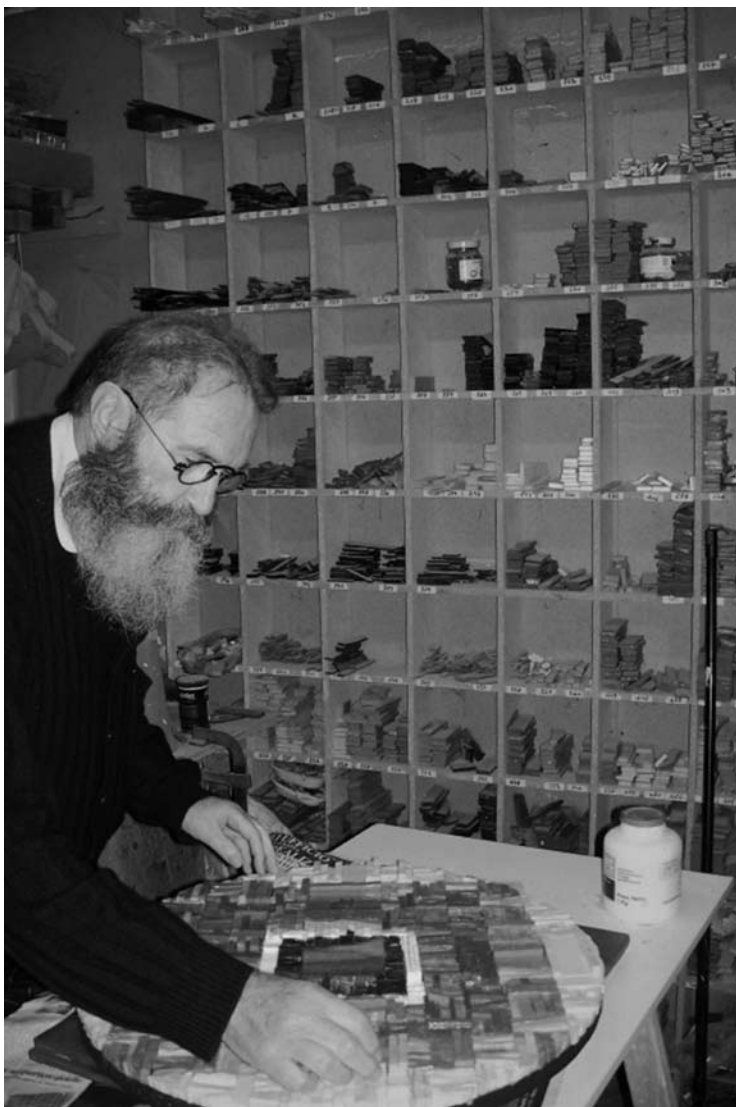
Šios parodos kuratorius, taip pat italas Enzo Fornaro jau Kaune yra pristatęs nemažai Italijos menininkų. Potenzos retrospektyvoje eksponuojamos medžio ir stiklo mozaikos, autorinė grafika, monumentalios bronzinės skulptūros, kameriniai dekoratyviniai kūriniai. Dailininko mozaikos turi sąsajų su venecijietiškos architektūros dekoro, kuriam didelę įtaką padarė Rytų kultūros, tradicija. Tai, ko gero, viena iš jo kūrybos inspiracijų.

Tačiau mane ši paroda sudomino kiek kitu aspektu – nesąmoningai piršosi paralelė su lietuvių modernizmo tradicija, turint omenyje tiek sovietmečiu garsią mozaikos mokyklą, tiek „grynuosius“ menus. Kartu kilo šiokių tokių minčių apie estetines ir socialines kategorijas. Nenagrinesiu Venecijos dekoro tradicijos, nes apie ją nieko neišmanau, be to, man įdomesnės atsitiktinės sąsajos su vietiniu kontekstu, nes Potenza yra mūsų

„tyliųjų modernistų“ bendraamžis. O ir šiaip įdomu pamatyti artimą lietuviškajai, tačiau kitokią ir, reikia pabrėžti, tikrai kokybišką modernizmo versiją.

Visų pirma, Potenzos kūryba yra nepaprastai dekoratyvi. Dekoratyvumas sovietmečiu buvo atleistas, taikomojoje dailėje netgi pageidautinas, tačiau „tikriesiems menams“ – tapybai, skulptūrai, grafikai – suteikdavo kiek neigiamą atspalvį. Vis dėlto įsižiūrėjus giliau, būtent *dekoratyvumas*, nors ir neafišuojamas, taikomąją dailę siejo su vaizduojamąja. Oficialioji dailė, kurią bandyta įsprausti į socrealizmo rėmus, iš dalies „gelbėjosi“, remdamasi dekoratyvia spalvų gama tapyboje arba analogiška formos plastika skulptūroje. Figūrinė dailė „tyliajam modernizmui“ asocijavosi su nekenčiamu socrealizmu, todėl jos vengta, o grynoji abstrakcija, kaip „Vakarų formalizmo“ bacila, buvo uždrausta ar bent jau nepriimama į nors kiek oficialesnės parodas. Todėl „tyliojo modernizmo“ atstovai irgi „gelbėjosi“, pasitelkdami figūrinę stilizaciją, kurios vienas svarbiausių sandų – būtent dekoratyvumas.

Potenzos atvejis įdomus tuo, kad čia dekoratyvumas maksimaliai išgrynintas, tačiau menas dėl to netampa vien grynas taikomasis, išlieka ir vaizduojamasis. Šios funkcijos tobulai sutampa. Potenza dekoratyvumo (ne figūratyvaus turinio ir ne formalios abstrakcijos) idėją išgrynina iki koncepcijos. Todėl jo

Gianmaria POTENZA

kūriniai, nors ir turi saldą prieskonį, tačiau yra labai paveikūs, nes nėra maskuojami jokiais papildomomis pretenzijomis, prasmių priemaišomis. Potenzai nereikėjo griebtis Ezopo kalbos, kurti stilizacijų, figūratyvo, abstrakcijos, ideologinį užsakymą atmiešiant dekoratyvumu, nes socialinis užsakymas neturėjo aiškių kontroversijų, o grynojo dekoratyvumo nereikėjo dvigubai stilizuoti ir slėpti. Todėl net kruizinių laivų interjerų projektai į estetiinę dailininko sistemą įsiterpia visiškai natūraliai, be

jokių vidinių prieštaravimų. Tai autentiškas ir ypač kokybiškas kapitalizmo sąlygomis subrendęs menas, kurio vizijos vaškumo netrikdė ir netrikdo drastiškos socioideologinės perturbacijos, kokias teko patirti lietuvių menininkams.

Tai lėmė, kad ne tik dekoratyvumo idėja Potenzos kūrinuose gryna, švari, bet ir atliktas itin preciziškas, užtikrintas, rodantis ne profesionalizmą, o profesionalumą. Autorius tiksliai žino, ką nori pasakyti, todėl dekoratyvumas ar stilizacija netampa miglotu kalbėjimu „apie kažką“, kaip atsitikdavo dažnam lietuvių dailininkui sovietmečiu, žinoma, dažniausiai dėl objektyvių priežasčių – turiu omenyje režimo griežtai primetamas taisykles, nors kai kada tą miglotumą lėmė ir tiesiog aiškesnės vizijos stygius.

Įdomus aspektas – modernistines struktūras Potenza sulieja su tikrovės, kurios modernizmas dažniausiai vengė, sluoksniais. Tai gali būti beveik klasikinės abstrahuotos, dekoratyvios medžio ar stiklo mozaikos (vis dėlto įgaunančios paveikslų pavidalą), bet gali būti ir mozaikinės futbolo klubų emblemos... Tačiau vis tiek tai nėra kiek nevilgiantis, neprofaniška. Monumentalios bronzinės skulptūros gali būti beveik abstraktūs interjero ar eksterjero akcentai, tačiau į bronzinę skulptūrą ar objektą gali būti įkomponuota ir lentyna su knygomis ar kokia švelniai ironiška užuomina į tikrovę. Jaunesnių kartų me-

nininkai panašias taktikas taiko, bandydami sureikšminti tikrovės, kasdienybės išpaudą, atsakydami modernizmui būdingų taurių medžiagų – bronzos, marmuro, akmens ir t. t., tiesiog konceptualizuodami pačius tikrovės objektus.

Gianmarios Potenzos retrospektyva Kaune – tai puiki proga susipažinti su labai kokybišku dekoratyviu ar konceptualiai dekoratyviu menu, palyginti jį su lietuvių (tyliojo) modernizmo estetinė sistema, apskritai pasaulėžiūra, pasaulio suvokimu. ■

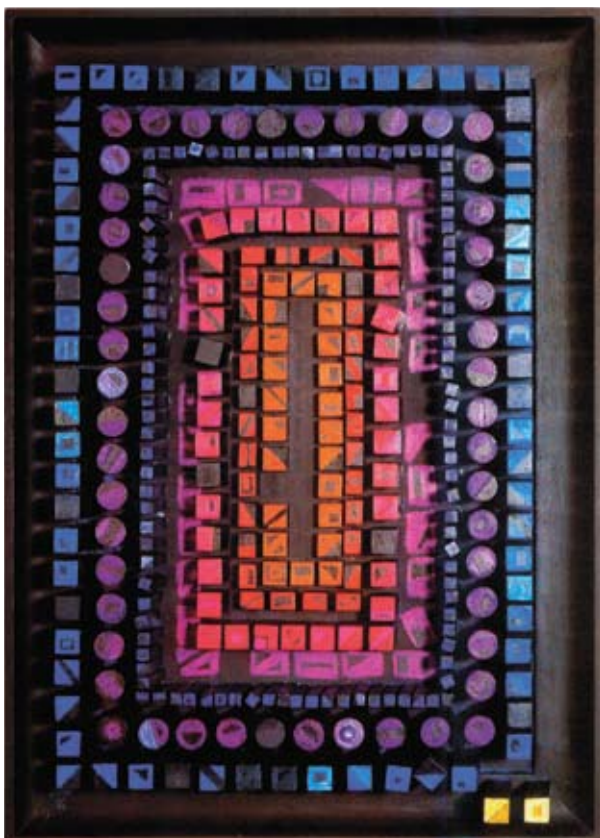
Gianmaria POTENZA. Archimedo Seguso puslapiai, nr. 2. 1993. 100x100

ianmaria POTENZA. Skiriama Morandi'ui, nr. 2. 1992

Gianmaria
POTENZA
50 Venecijos
meno metų
2005

Gianmaria POTENZA. *Piazza elaboratore*. 1990. Mišri technika

Gianmaria POTENZA. *Žokėjus, nr. 2*. 1991. Dažyta medžio skulptūra

Gianmaria POTENZA. *Skiriama Morandi'ui, nr. 27*. 1991

Iš parodos Kaune, M. Žilinsko galerijoje

TAMSIOJI MATERIJA

Tamsiosios materijos hipotezė Ablingiui atrodė ne astrofizikos, o paties likimo dovanota paguoda. Ypač dėl sergančios žmonos Vakarės ir sūnaus Audriaus, kuris tada buvo savo kelio ieškantis gimnazistas. Jie visi trys, apimti kažkokios keistos vilties, džiaugėsi, kad fizikai, atskleidę kvantinę atomo būseną, pastaruoju metu dar aptiko ir labai svarbią dalelę – bozoną. Jeigu net mokslas pripažįsta, kad lemtingą Visatos dalį užpildo tamsioji materija, tai ir mūsų sąmonė, žmogaus būtis ir nebūtis tikriausiai turi labai svarbią slėpiningąją pusę.

Tada jau gęstanti Vakarė, psichologijos daktarė, sūnus Audrius ir juos abu visaip guodžiantis tėvas, fizikos profesorius, sugalvojo dėlionę, kuri vienaip arba kitaip nulemia neilgą žmogaus viešnągę šioje žemėje.

Pirmiausia – tai šviesa ir tamsa, kūnas ir siela, penki pojūčiai ir intuicija, mokslas ir religija, fizika ir metafizika, protas ir tai, kas protu nesuvokiama, ribotos žinios ir nežinomybė...

Deja, meilė, viltis, tiesa irgi atsidūrė tamsiosios materijos akivare...

Praėjo daugiau kaip treji metai. Kurį laiką našlavęs Ablingis vedė buvusią savo studentę, laborantę. Jos vardas būtų patikęs Vaižgantui (kaip Vaižgantas patinka Ablingiui) – Bruknė, Bruknelė. Juodaplaukė, mėlynomis tarsi nustebusiomis akimis. Buvo graži, tačiau atrodė lyg nusivylusi gyvenimu ar pa-

čia savimi. Vėliau Bruknė prisipažins turinti savyje per daug tamsiosios materijos.

Audrius, kaip ir tėvas, pasirinko fiziką, bet elementarioji jos dalis greitai jį nuvylė. Manė, gal chemija bus įdomesnė, bet vėl apsišovė. Tiesa, tarp kurso merginų rado Valentiną, kuri, pasak Audriaus, labai tiko jo „valentingumui“, todėl ketino netrukus ją vesti. O Ablingis rengėsi stažuotei Jungtinėse Valstijose. Jam išvykus, Bruknė pasikvietė meistrus – norėjo padaryti viską, kad „tamsiosios materijos“ šiame senamiesčio bute liktų kuo mažiau.

Iš Amerikos Ablingis siuntė elektroninius laiškus. Rašė patekęs į margą fizikų grupę, kurioje yra vienas Indijos sikas, du kinai, japonas, korėjietis ir vienas juodukas.

Visi man tikriausiai pritartų, kad rasė, tauta, religinės ar politinės pažiūros iš esmės žmogaus nepakeičia. Kitaip sakant, genetinis jo kodas nesuyra. Bukagalvių visur dauguma – tamsioji demokratijos materija... Apie tai mes dar pasikalbėsime.

Iš namų jis nesulaukė jokių svarbių naujienų ir mielai pritaikė sau amerikonišką priežodį: *No news – good news.*

Vėliau vienas žmonos laiškas privertė jį sunerimti: *Aš tau nesigyriau, – rašė Bruknė, – kai išvykai, vėliau domėtis „tamsiąja materija“, kuriai tu priskyrei ezoterinius mano bandymus. Tiesiog buvau priversta prie to sugrįžti.*

Vieną dieną aš pasigedau gana kuklių, kaip tu žinai, savo brangenybių. (Svarbiausia – tavo dovanoto žiedo ir apyrankės.) Turėjau pagrindą įtarti meistrus, atliekančius mūsų buto remontą, bet į policiją nesikreipiau. Meditacija, transas padėjo man atkurti tos vagystės vaizdą... Kas tai padarė, sužinosi, kai grįši. Dabar nenoriu drumsti „šviesiosios materijos“. Tuo tarpu viską pamiršk, semkis reikalingų teorinių žinių, o aš nevengsiu savo praktikos. Gal ateity mums pavyks visa tai sujungti į viena.

Dalį prarastų brangenybių jau atgavau.

Po mėnesio atėjo drumstas kaip ruduo Lietuvoje sūnaus elektroninis laiškas:

...Atleisk, kad primenu – tu visa tai gal jau pamiršai: rūpestingai atlikai savo pareigą, palaidojai žmoną, mano Mamą, ir džiaugiesi gyvenimu toliau... O aš, nežinau, kodėl tik dabar, ėmiau galvoti apie paslaptinę medžiagą, apie kurią tu tiek daug pasakojai vėžio kamuojausiai Mamai. Tu ne tik ją, bet ir mane tikriausiai atjaukinai nuo to sumauto gyvenimo. Mano ateitis, visi gyvenimo planai staiga išbluko arba nuvertėjo.

Dabar man neduoda ramybės tik vienas klausimas: ar tu jau TADA buvai suartėjęs su būsima mano pamote? Jau tada planavai, kad jaunesnė ir dailesnė Bruknė pakeis Tą, kurios dienos baigiasi?

Jei atvirai ir nuoširdžiai man neatsakysi, būsiu priverstas to paklausti savo raganaujančios pamotės. Beje, aš neleidau, kad ji modernizuotų ir mano kambarį, todėl turiu teisę reikalauti nepanaudotos išlaidų dalies.

Ablingis atsakė sūnui:

Jeigu į visus tavo klausimus atsakyčiau: TAIP, tai būtų melas. O jeigu neigčiau, manytum, kad esu nenuoširdus. Mąstyk, aiškinkis, klausk, reikalauk, tik neprarask saiko ir padarumo.

Dvi ar tris savaites buvo ramu. Trumpi, dalykiški Bruknės elektroniniai laiškai Ablingio netrikdė. Jis tik pasigedavo kad ir santūriai išreikšto žmonos ilgesio, nors pats visada paminėdavo „šviesiąją savo materiją“ – žmoną, sūnų ir Lietuvą. Prieš Kalėdas jis tikėjosi grįžti, užsisakė ir bilietą, bet visus Ablingio planus sugriovė kraupi žinia:

Nebeturime Audriaus. Spėjama, kad nusižudė. Grįžk, kol aš viena čia neišprotėjau. Bruknė.

Audriaus savižudybe daug kas abejojo. Vaikinas nepaliko jokio laiško. Lyg ir nebuvo narkomanas, nors kraujyje aptikta didelė narkotikų dozė. Valentina, Audriaus sužadėtinė, po jo mirties irgi mėgino žudyti. Ablingis ir Bruknė nusprendė neatskleisti svarbios aplinkybės: Audrius „išėjo“ tą pačią naktį kaip ir jo motina Vakarė prieš septynerius metus.

Tie metai, atrodo, prabėgo greičiau negu tas pusmetis, kurį Ablingis praleido Amerikoje. Namuose viskas buvo pasikeitę. Bruknės sumaniai pertvarkytas butas tapo šviesesnis. Bet Ablingį apėmusi tamsa šiame fone atrodė dar juodesnė, be jokių prošvaisčių. Tik sūnaus kambarys vis dar atpažįstamas. Priešais lovą pastatytas stalelis, ant jo – išdidinta Audriaus nuotrauka (mažesnę tėvas buvo pasiėmęs į kelionę), prie jos – deganti žvakė ir tamsiai raudono vyno taurė.

– Tas vynas kaip kraujas... – negarsiai pasakė Bruknei.

– Jis kaip tik tokį ir gėrė, – atsakė žmona.

– Audrius – vyną?

– Išgerdavo... Jis manė, kad vynas apsaugo nuo to... Nuo ko jis mirė.

Jiedu kalbėjosi tyliai, tarsi bijodami pažadinti tą, kurio jau nebėra. Reikėjo bent pakuždomis aptarti įvykusią nelaimę. Bruknė buvo stipresnė. Ji neverkė net per laidotuves, žiūrėdama į urną su Audriaus pelenais. Bet jos plaukuose Ablingis pastebėjo iki tol nematytą sidabrinę sruogą. Jei būtų išsiverkusi, gal nebūtų pražilusi.

Su tamsiąja nakties materija profesorius ir anksčiau kartais nesutardavo, bet dabar žinojo – be tabletės neužmigs. O Bruknė, vakare pameditavusi, be jokių vaistų ramiausiai miegojo savo kambaryje kaip ir iki juos ištikusios nelaimės.

Bet keisčiausia, kad rytais atsikėlę vyno taurę Audriaus kambaryje jie rasdavo tuščią! Tai kartojosi jau ne pirmą naktį. Abu, tarsi vienas kitu abejodami, taurę, jos kraštus apžiūrėjo net per padidinamąjį

stiklą. Gal kuris nors iš jų pasidarė lunatikas? Gal Ablingį taip keistai veikia jo migdomieji?

Jokių pėdsakų, jokių įrodymų.

– Aš jaučiu, – kalbėjo Bruknė, – Audrius tebėra čia, su mumis. Jis palieka mums ženklą.

– Ką toks ženklas galėtų reikšti? Ką mes turėtume padaryti?

– Nežinau. Gal užsakyti mišias už jo vėlę? Sakei, buvo krikštytas.

– Taip. Jo mama norėjo.

– Gal dabar jie abu to paties nori?

Bet kokia paslapties nuojauta, žmogiškos būties klausimas nuteikdavo ją geriau negu banalus paaiškinimas. Ablingis atvirksčiai – nemėgo ezoteriškų svarstymų, kaip atsirado begalinė Visata, mąstantis žmogus ir visa kita. Bet, jeigu jis būtų kunigas, turbūt sakytų, kad melstis žmogui būtina kaip ir praustis. Praustis reikia kūnui, o melstis – sielai.

Kelionėse jis buvo aplankęs daugybę šventovių – matė krikščionių bažnyčias, stačiatikių cerkves, musulmonų mečetes, žydų sinagogas... Nors tuo metu niekas jose nesimelsdavo, atmosfera čia buvo ypatinga, norėjosi slopinti per garsiai aidinčius savo žingsnius, kad jos nedrumstų...

Apie tai pasikalbėjo ir su kunigu Kūdaba, iš pradžių aptarę jo pavardės kilmę. Prieš kelis šimtmečius, matyt, gyveno žmogus, kuris kartkartėm pats savęs klausdavo: „Tai kū daba, kū daba?..“ Tokia pravardė ir prilipo. Ablingis nutylėjo, kad ir jo tėvas, žemaitis, dažnai sakydavo: „No kon daba, kon daba.“ O kas nors būtinai atšaudavo: „Šūds daba, šūds daba...“ Klebonas prisipažino ir pats neretai Aukščiausiojo klausiantis: „Ką daryti? Kaip man pasielgti?“

Ablingis papasakojo, kas atsitiko jo sūnui, užsiminė ir apie tai, kad jo kambaryje per naktį ištuštėja šalia žvakės pastatyta vyno taurė. Kunigas atleidžiai šypsojosi ir purtė galvą. Ne, jis negalįs tuo patikėti.

– Čia būtų jau kažkas panašaus į juodąją magiją, kurios Katalikų bažnyčia nepripažįsta.

Ablingis pasakė, kad norėtų užsakyti mišias už sūnaus vėlę. Išsiėmęs piniginių laukė, gal kunigas patars, kiek mokėti.

– Mes, žinoma, būsime dėkingi, jeigu paaukosite bažnyčiai, – pasakė Kūdaba. – Bet vienos mišios už jūsų sūnų jau užsakytos.

Ablingis nustebo.

– Kas ir kada jas užsakė?

– Ta ponija prisipažino esanti jūsų sūnaus artimos draugės, gal net sužadėtinės motina.

Sužinojęs laiką, kada už Audrių numatytos pamaldos, Ablingis nusprendė tuoj pat, nepasitaręs su žmona, aplankyti Valentinos mamą.

Rado ir pačią Valentina, kuri prieš porą dienų buvo išleista iš ligoninės ir perspėta, kad vartotų nurodytus vaistus, saugotų dvasios ramybę. Todėl motina nenorėjo, kad Ablingis audrintų dukterį, kamantinėtų. Bet Valentina, išgirdusi profesoriaus balsą, suprato, kas atėjo, ir pasakė, kad Audrius tėvas – vienintelis žmogus, su kuriuo jai būtina pasikalbėti.

– Mama, jis turi žinoti viską, – karščiovosi. – Viską! Net ir tai, ko nežinai tu...

– Gerai, – pagaliau nusileido motina, palikdama ją vieną su Ablingiu. – Bet apie mirusius, žinok, geriausia patylėti.

Valentinai atrodė kitaip. Ji laukėsi. Manė, kad Audrius apsidžiaugs, tai sužinojės. Bet jis, paskutinį kartą apsilankęs, pasakė:

– Užjaučiu...

– Kodėl? – nustebo ji. – Žadi man priekaištauti?

– Žadu. Bet ne tau.

– O kam?

– Sau. Esu vergas. Vagis, apvogęs ne tik tave. Ne-trukus turbūt iškeliausiu.

– Iškeliausi? Mane palikęs? Gal nors pasakysi, kur?

– Arba pas tėvą, arba pas mamą.

– Tai tu ir vėl?

Valentina žinojo, kad Audrius anksčiau buvo įklimpęs į kvaišalus.

– Taip. Sakiau – esu vergas.

Ablingis staiga prisiminė, kad sūnus buvo atsiuntęs jam keistą klausimą:

Jūs ten gurkšnodami whisky ar lošdami kortom pamėginkit išsiaiškinti, ar mes labiau vergai, ar vergval-

džiai. Jeigu vergai – tai kieno, jei vergvaldžiai – tai dėl ko?

Tėvas jam atsakė:

Išsiblaivyk ir apsispręsk: gal tau vertėtų rinktis filosofiją?

– Paskutinį kartą, kai mudu kalbėjomės, – prislėgta aiškino Valentina, – Audrius paliko man šiek tiek pinigų. Paklausiau, iš kur tie pinigai. Prisipažino pavogęs „abiejų mamų“ brangenybes. Mamos papuošalus pardavęs, o pamotės gražinęs. Jūsų žmona jam tada pasakiusi: „Pasirink – arba aš viską pranešu policijai, arba nuo šios dienos būsi mano vergas. Dvi dienas vergausi man, o trečią galbūt su tiksiu būti tavo vergė...“ Audrius pakluso. Gailėjosi, kad išdavė mane, bet lyg ir didžiavosi, kad atkeršijo jums, savo tėvui.

Ablingis pajuto tarytum silpnumą, gal tamsiosios materijos slėgį.

Išeidamas pasakė Valentinai:

– Jeigu kūdikis gims, padėsiu auginti. Neturės tėvo, tai bent senelį.

Parėjęs namo, Bruknei paaiškino, kad užtruko bažnyčioje, laukdamas klebono.

– Visą padariau taip, kaip tu patarei, tik nežinau, kaip tą įvertintų pats Audrius.

– Pamatysi, – atsakė žmona, – jis duos kokį nors ženklą.

Vakare kaip ir anksčiau prie Audriaus portreto uždegė žvakę, į taurę įpylė vyno. Ablingis šįkart atsigulė neišgėręs migdomųjų. Nusprendė apsimesti miegančiu ir pagaliau išsiaiškinti, kokia „dvasia“ ištuština tą vyno taurę.

Žinoma, Bruknė. Daugiau niekas negalėtų. Bet kodėl ji tai daro? Nori priversti jį patikėti, kad sūnaus dvasia tebėra gyva? O gal bando sukurti mistinę, paslaptingą atmosferą, kad įtvirtintų savo pranašumą?

Jeigu naktį pavyks ją užklupti, turės pasiaiškinti. Ir ne tik dėl to, ką dabar išdarinėja...

O gal geriau atsikėlus ryte apsimesti, kad kietai miegojo, sapnavo Audrių, kuris padėjo už mišias ir papasakojo, kaip apsivogė, o paskui „vergavo“ gaš-

liai savo pamotei? Jausdamas kaltę prieš tėvą, o ypač Valentiną, kuri laukiasi jo kūdikio, nusižudė...

Kol Ablingis svarstė vieną ir kitą galimybę, Bruknė, vonioje nusipraususi, apsirengusi pizama, ilgai meditavo, sukryžiuojusi kojas. Paskui priėjo prie vyro lovos, kad įsitikintų, ar jis miega. Tada tyliai nuslinko į Audriaus kambarį ir pasilenkusi per šiaurdelį išsiurbė iš taurės vyną.

Ablingis nepašoko, nenusekė jai iš paskos, tik įtempęs ausis klausėsi. Žmona grįžo į vonią. Tikriausiai tam, kad išsiskalautų burną. Būtų buvęs tinkamas metas ją užklupti ir pareikalauti paaiškinimo.

Bet Bruknė greičiausiai tylės. Netars nė žodžio, matydama jį tokį įskaudintą, suerzintą, nebesivaldantį. Ablingiui būtina apsiraminti, išgerti migdomųjų ir sulaukti ryto.

Maldavo, kad rytas ateitų kuo greičiau. Atsikėlė dar neprašvitus, šaltas dušas jį šiek tiek atgaivino. Išsivirė kavos. Bet kuo labiau blaivėjo protas, tuo labiau graužė apmaudas. Kaip Ablingis, mokslininkas, galėjo patikėti tuo mistiniu absurdu?! Tragiška sūnaus žūtis aptemdė protą. Kas iš profesoriaus liko? Urvinis žmogus.

Bet jeigu Ablingis nebūtų pakliuvęs į žmonos jam paspėstą vilkduobę, taip ir nebūtų sužinojęs, kas čia dėjosi, jam nesant...

Sugrįžęs į kambarį, Bruknę rado tebemiegančią. Ilgi, tamsūs plaukai su ta neseniai atsiradusia sidabro sruoga buvo netvarkingai, bet gražiai apskleidę mažą pagalvę. Koks patrauklus lengva antklode pridengtas jaunos moters kūnas ir kokia klastinga tamsiajai materijai pasidavusi dvasia. Ablingis troško ją sugniuždyti.

Keršto geismas atrodė racionalus, motyvuotas. Bet staiga pajuto visai priešingą – švelnų jausmą, besismelkiantį jam į širdį.

Ko gero, bus suklydęs manydamas, kad meilė – tamsiosios materijos dalis.

Ablingis nežadino žmonos. Tyliai išėjo iš kambario, palikdamas Bruknei galimybę kada nors atsiversti pačiai. Kad ir ji pajustų palengvėjimą. ■

2014

Eglė WITTIG-MARCINKEVIČIŪTĖ

STALINO SAULĖ IR BUSHO MĖNULIS

Neiširti nepriklausomybės blokados puslapiai

Atidžiai perskaičiau signataro Virgilijaus Čepaičio atsiminimus, paskelbtus *Kultūros baruose* (2013, nr. 7/8–12). Toks sąžiningas pirmųjų keturių atkurtos valstybės mėnesių, pasibaigusių balsavimu dėl moratoriumo, aprašymas ir gilus apmąstymas – tai tikras lobis visiems, kurie bando geriau suvokti tiek neseną praeitį, tiek politinę dabartį. Autoriui pavyko išryškinti keletą be galo svarbių aspektų ir tendencijų su ilgalaikiais padariniais, toli peržengiančiais ribą, ties kuria baigiasi jo atsiminimai, – 1990 m. birželio 30-ąją.

Pirmausia Čepaičio atsiminimai padeda geriau suvokti tai, kad nepriklausomybės blokada iš tikrųjų buvo Atkuriamojo Akto blokada. Kai kam gal atrodo, kad ši išvada elementari, bet ji tokia nėra. Kadangi buvo daug šnekų apie įvairias nepriklausomybės atkūrimo „taktikas“ ar „metodologijas“, kaip jas vadino JAV prezidentas George'as Bushas, kai kas pamanyt, esą Maskvos blokada buvo nukreipta prieš visas nepriklausomybės atgavimo kryptis ar bent jau keletą iš jų. Visi žinome, kad Algirdo Brazausko vedamas kompartijos elitas ir jam lojali inteligentijos dalis pasisakė prieš staigų, vienašališką nepriklausomybės atkūrimą, siūlydami kažkokį abstraktų nepriklausomybės „kelią“, laipsnišką „laisvėjimo“ procesą. Laipsniškas „ėjimas“ į nepriklausomybę Maskvai buvo priimtinas, ji niekada jo neblokavo, turbūt žinodama, kad tas kelias vis tiek niekur nenuves. Taigi moratoriumas, numatęs vienokia ar kitokia forma sustabdyti ar „išaldyti“ Kovo 11-osios Aktą, laikytinas nepriklausomybės blokados *elementu*, o ne (tik) atsaku į ekonominę ir politinę blokadą. Iš to sektų, kad ir balsavusieji už moratoriumą – o tai, pasak

Čepaičio, buvo LKP ir LKP-SSKP deputatai su Sąjūdžio remtais LKP nariais (Centro frakcija)¹ – veikė prieš Lietuvos nepriklausomybę. Noriu pabrėžti, kad ši išvada yra grynai loginė, be jokios vertinamosios gaidelės. Galbūt politiškai moratoriumas buvo pateisinamas, tačiau tai nekeičia esmės – pati moratoriumo idėja buvo nepriklausomybės blokados dalis, kaip ir visi kiti veiksmai, kuriais bandyta panaikinti Kovo 11-osios Aktą arba diskredituoti jį paskelbusią Lietuvos valdžią.

Itin reikšminga ir nūdienai aktualu tai, kad Čepaitis, aprašydamas diskusijas dėl moratoriumo, išskirtinai dėmesingas būtent tiems kompromisų su Maskva „stūmėjams“, kurie į AT pateko kaip LPS nariai, visuomenei žinomi sąjūdininkai. Todėl tapo puikiais komunistinio elito „satelitais“, skleidami jo ideologiją tiek tautoje, tiek AT. Apmąstant būtent šios grupės veiklą, tampa daug aiškiau, kaip LKP pavyko per maždaug dvejus metus laipsniškai perimti AT daugumos kontrolę ir išprovokuoti priešlaikinius rinkimus. Tai svarbu ne tik dėl istorinės analizės, bet ir dėl šiandienos, pavyzdžiui, padeda geriau suprasti, kur glūdi dabartinės aršios antieuropietiškos nuostatos šaknys ir ko ja siekiama.

Krinta į akis, kad šiandieninių ES kritikų ideologiniai lyderiai yra tie patys sąjūdininkai, kurie buvo ideologiškai artimi LKP ir pasisakė už nuolaidas Maskvai, tarp jų ir už Atkuriamojo Akto „suspendavimą“. Antai Bronislovas Genzelis ES konstitucijos ratifikavimą prilygina Lietuvos „*stojimui į TSRS*“, išskyrus tą (filosofo sąjūdininko požiūriu, matyt, menką) smulkmeną, kad 1940 m. lietuviams už nugaros stovėjo rusų tankai.² Kodėl jam taip atrodo, tampa daug suprantamiau, paskaičius, ką šis

buvęs LKP CK biuro narys kalbėjo per ekonominę blokadą: „Parlamento deputatai kviečia vardan nepriklausomybės tautą kentėti. Argi mūsų pasirinktas kelias – nepriklausomybė – vienintelis teisingas?“³ Kitas filosofas, LPS iniciatyvinės grupės narys Vytautas Radžvilas 1990 m. aiškino, kad reikia tokios politinės jėgos, „kuri, nebijodama galimo pasmerkimo už tariamą tautos interesų išdavystę, ryžtųsi dalykiškai ir konstruktyviai spręsti santykių su Maskva problema.“⁴ Tad argi keista, kad šiandien ES jam atrodo panaši į visas kitas „imperijas“?⁵

„Istorinės klaidos“ autorius Arvydas Juozaitis šalį, priklausančią Europos Sąjungai, iškalbingai pakrikštijo LSKR – Lietuvos Sąjungine Kapitalistine Respublika.⁶ Buvęs premjerės Prunskienės pavaduotojas, filosofas Romualdas Ozolas atkakliai įtikinėja, esą Europos Sąjunga lietuvius engia ne mažiau, negu tą darė rusai.⁷ Dabartinių įvykių – žiauraus Ukrainos draskymo fone ypač išryškėja, kokia nesąžininga, neatsakinga, valstybei iš tikrųjų pražūtinga yra lietuvių intelektualų antieuropietiška demagogija... Paradoksalu, bet aršią kritiką ES atžvilgiu jie dažniausiai grindžia savo (regimai paūmėjusia) baime, esą dėl tos narystės Lietuva praranda nepriklausomybę. Tie, kam nerūpi, kas kokia kryptimi veikė ir ką kalbėjo 1990–1992 m., o ypač blokados dienomis, padarys labai paviršutiniškas išvadas apie dabartinius antieuropietiškus ideologus. Pavyzdžiui, kai kam gali pasirodyti, kad sovietiniai akademikai yra tiesiog beviltiškai atsilikę ir nelabai orientuojasi tikrovėje, nes bet kuris lietuvis aštuoniolikmetis, vos įkišęs nosį į kokį nors Vakarų universitetą, žaibiškai įsitikina, kad narystė ES nepakenkė dar nė vienos valstybės nepriklausomybei, niekas netrukdo ir puoselėti nacionalinės kultūros savitumą.

Nūdienu tampa aiškesnė, kai sužinome, kaip atkakliai rašytojas, sąjūdininkas Romas Gudaitis kartu su sovietinės LKP CK veteranais Lionginu Šepečiu, Česlovu Juršėnu ir kitais komunistų atstovais bandė deryboms su Gorbačiovu „prakišti“ Kazimirą Prunskienę.⁸ Nesunku suprasti, kodėl buvęs žurnalistų etikos inspektorius taip tūžmingai atakuoja Jos Ekscelenciją: nepasitenkinimas paremtas labiausiai tuo, kad Dalia Grybauskaitė nestojo į LKP, atsiskyrusią nuo SSKP. Tokį žingsnį Gudaitis kažkodėl interpretuoja kaip jos nenorą kurti Lietuvos valstybę:

„Nebuvo Jūsų toje atsilikusioje [sic!] nuo Maskvos partijoje. Mes nematėme Jūsų apsisprendimo kovoti už valstybės atkūrimą.“⁹ Tačiau visiems gerai žinoma, kad didelė dalis eilinių Lietuvos komunistų, į tą partiją sovietmečiu įstojusių karjeros sumetimais, atgimimo laikais nesiveržė į LKP, atskilusią nuo Maskvos, nes jie nebuvo nei ideologiškai, nei asmeniškai, nei ekonomiškai susipynę su sovietų valdžia, priešingai negu lietuvių kolaborantų „grietinė“, susibūrusi LKP Centro Komite. Būtent šis elitinis, su korupcine sovietų sistema susijęs kompartijos sluoksniu ir sutelkė naująją LKP, vėliau persikrikštijusią į LDDP ir LSDP. Jokio noro „kovoti už valstybės atkūrimą“ ši naujoji LKP nerodė, veikiausiai bandė lietuvius nuo to atbaidyti. Tiek LKP, tiek LDDP, kaip politinis projektas, stengėsi pratęsti Lietuvos sovietizaciją ir užsitikinti, kad nepriklausomybės sąlygomis komunistų elitas nepraras valdžios. Jos Ekscelenciją galima tik pasveikinti, kad ji apsisprendė nesivelti į tokią režimo „restauraciją“.

Kitas dalykas, laikui bėgant dėl įvairių priežasčių išblukęs iš atminties, bet ir vėl iškeltas nuoseklios Čepaičio analizės, – tai tas momentas, kada vis dėlto nuspręsta svarstyti Kovo 11-osios Akto sustabdymo (moratoriumo) tekstą. To imtasi ne šiaip spaudžiant Gorbačiovui, sunkėjant ekonominei situacijai ar didėjant vidiniams prieštaravimams, o būtent po premjerės Prunskienės susitikimo su JAV prezidentu George'u Bushu, kai tapo aišku, kad Vakarai būtent tokio Lietuvos žingsnio ir laukia. Vis dėlto net ir žlugusi viltis gauti JAV vadovo palaikymą nesudrumstė lietuvių nusiteikimo ginti savo laisvę. Beje, nesimta ir jokių visuomeniškai reikšmingų akcijų, reikalaujančių nusileisti Maskvai dėl lašo benzino. Tačiau Vašingtonas, palaikydamas Gorbačiovą, davė politinį pretekstą komunistams, kuriuos palaikė jiems ištikimi sąjūdininkai, aktyviau propaguoti nuolaidų Maskvai kursą.

Tai, kad JAV administracija nususuko nuo nepriklausomybę paskelbusios Lietuvos, buvo itin skaudus smūgis. Visuomenė iki šiol nebuvo plačiau apie tai informuota, bet kai kurie lietuvių išeivijos elito žingsniai galimai prisidėjo, kad JAV administracija apsispręstų palaikyti ne Vilnių, bet Maskvą.

Čepaitis pažymi: „Kai Lietuvos parlamentas kovo 17 d. svarstė atsakymą į pirmąjį Kremliaus ultimatumą, nė vie-

nas parlamentaras nesiūlė įvykdyti to, ko reikalavo Gorbačiovas. Tylėjo net ir tie, kurie susilaikė, kai buvo balsuojama dėl Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Akto.¹⁰

Prie šio sakinio tenka pridurti vieną išlygą. Kovo 17-ąją, kai parlamentarai Vilniuje viešai pademonstravo tokią išimtinę vienybę, Lietuvos atstovui prie Šventojo Sosto ir Vašingtone Stasiui Lozoraičiui buvo įteiktas anglų kalba parašytas „memorandumas“, liečiantis, kaip nurodo jo antraštė, „*lietuvių ir sovietų derybas*“. Jame tarp kita ko konstatuojama: „*Nors galima įrodinėti, kad Lietuvos nepriklausomybės deklaracija buvo teisingas žingsnis (norint susipažinti su protingu priešingu požiūriu žr. pridėtą straipsnį*)*, faktinis bandymas formuoti vyriausybę besitęsiančios sovietų okupacijos sąlygomis yra kontraproduktyvus Lietuvos interesams.“ Memorandumo autorius siūlo keturis žingsnius, kuriais būtų galima, anot jo, „ištraukti Vilnių iš tos aklavietės, į kurią jis pats save įstūmė: (1) Atšaukti visus svarbius įstatymus, kurie buvo priimti nuo kovo 11 d. Absurdiška yra priiminėti įstatymus arba sudarinėti vyriausybę, tikintis, kad tautą galima valdyti, tebesant okupuotiems Raudonosios Armijos. Taip tik eikvojama Vilniaus energija ir beprasmiškai švaistomos jo jėgos. (2) Paskelbti, kad einamųjų Lietuvos reikalų tvarkymu toliau užsiims sovietinė okupacinė valdžia, visai kaip ir per paskutinius 50 metų. (Išimtyms, aišku, turėtų būti TV ir radijas, kurie turėtų likti tvirtai Vilniaus kontroliuojami). (3) Pranešti, kad visi naujai paskirti ministrai turi palikti savo postus ir atsidėti pookupacinio laikotarpio planavimui bei strategijai. „Šešėlinė“ vyriausybė turėtų rinktis darbui nevyriausybinuose pastatuose. (4) Vilnius turėtų kartu su draugiška Vakarų Europos valstybe aptarti būdus, kaip pradėti tikras derybas, jų datą, laiką ir vietą. Trečia šalis turėtų pakviesti Vilnių ir Maskvą dalyvauti. Vilnius turėtų tučtuojau sutikti. [...]“

Skaitant šiuos pasiūlymus, susidaro įspūdis, kad per tą pirmąją nepriklausomybės savaitę, kai tiek daug lietuvių buvo apimti euforijos, laiško autorius patyrė juodžiausią nusivylimą. Teksto turinys pribloškia reaktionierišku radikalumu. Jame siūloma ne šiaip sau atšaukti Nepri-

* Deja, man nepasisekė atsekti, koks čia minimo autoriaus straipsnis buvo prisegtas prie šio memorandumo.

klausomybės Atkūrimo Aktą ir jį lydėjusius įstatymus, bet atsisakyti net ir demokratinių rinkimų, visą valdžią vėl grąžinant į tos pačios, Maskvai pavaldžios kompartijos rankas. Tuo metu tokiais pasiūlymais svaidėsi nebent būsimieji Maskvos pučistai, tad, nežinant memorandumo autoriaus pavardės, logiška būtų manyti, kad jį parašė koks nors Kriučkovo adjutantas. Stulbina ir tekste išreikštas priešiškus ne tik politinei krypciai, kurią pasirinko Lietuvos valdžia, bet ir jos pastangoms sudaryti savo vyriausybę. Bent kiek nutuokiantys apie tarptautinę teisę (o memorandumo autorius tokių žinių tikrai nestokojo) puikiai supranta, kad funkcionuojanti vykdomoji valdžia, nesvarbu, kokia jos pakraipa ir sudėtis, yra būtina sąlyga, siekiant tarptautinio valstybės pripažinimo, todėl Atkuriamasis Seimas dėjo visas pastangas, kad kuo greičiau būtų paskirtas ministras pirmininkas ir sudaryta vyriausybė, kuri imtų realiai veikti. Tik taip buvo galima įrodyti, kad Lietuva atitinka bent minimalias sąlygas tapti tarptautinės bendruomenės nare.

Asmuo, siūlantis besąlygišką kapituliaciją, vienu laišku neapsiribojo. Po keleto savaitių, balandžio 25-ąją, Lozoraitis gavo dar vieną memorandumą, kuriame konstatuojama, esą naujoji Lietuvos valdžia „atrodanti kvailai“ (*Vilnius look silly*), visi jos sprendimai diletantiški ir niekam tikę. Antai rašoma: „*Vilniaus sprendimai bei parlamento atstovų pareiškimai ir toliau: (1) didina Lietuvos izoliaciją; (2) kelia abejonių Lietuvos valdžios politiniu sumanumu; (3) pabrėžia Lietuvos strategijos silpnąsias puses; (4) neatsižvelgia į jos stipriąsias puses. Landsbergio valdžia vis labiau atrodo mėgėjiška, apimta panikos ir pavargusi.*“ Autorius pakartoja ankstesniame laiške išdėstytą įsitikinimą, esą Kovo 11-osios Aktas buvo klaida, kuri dabar jau „aiškėja“: „*Darosi vis aiškiau, kad Vilniui reikia išvystyti naują strategiją, kaip nuvykti iš taško A į tašką B. Pirmoji strategija, t. y. nepriklausomybės paskelbimas ir tikėjimasis greito pasaulio pripažinimo, neveikia.*“ Apie tai, kad Lietuvos valdžiai niekaip nepavyksta rasti bendros kalbos su Maskva, memorandumo autorius rašo negailestingai atsainiai, visą kaltę suversdamas ne Gorbačioviui, o Landsbergiui: „*Vilnius toliau siunčia aukšto rango delegacijas į Maskvą dėl derybų. Jos yra įprastai Maskvos atstumiamos,*

kas pabrėžia Vilniaus valdžios impotenciją. Lietuvių delegacijos yra visiškai neefektyvios, beveik apgailėtinos.“ (Beje, tų pat metų spalio mėnesio *Akiračių* numeryje, kuriame šis memorandumas paskelbtas lietuviškai, žodis *pathetic* išverstas be niekinamojo atspalvio, būdingo šiam angliškam žodžiui, – Lietuvos delegacijų pastangos pavadintos „patetiškomis“, o ne „apgailėtinomis“.)

Antrąjį laišką lygindami su pirmuoju, matysime, kad per kelias savaites autorius jau spėjo kiek „ataušti“. Ar pamatęs, kad Lietuvos valdžia išsilaukė ilgiau nei tikėtasi, ar spėjęs pasitarti su bendraminčiais, žygį prieš Atkuriamąjį Aktą tęsia, pasitelkdamas visai kitokius argumentus. Šįkart tekstas atrodo daug geriau „sustyguotas“ ir koncentruotai perteikia tuometinę LKP ir jai lojalių visuomenės sluoksnių ideologiją: (a) nepriklausomybės atkūrimo deklaracija – blogas žingsnis *kelyje* į nepriklausomybę; (b) Landsbergis yra viso labo „muzikantas“, neturintis žalio supratimo apie valstybės valdymą ir politiką, todėl nesugeba rasti „geresnės taktikos“; (c) Gorbačiovas nešneka su Landsbergiu tik dėl „bjauraus AT pirmininko charakterio“ (profesorius „nei iš šio, nei iš to“ užsispyrė nešokti pagal „meškos“ balalaiką), bet visai ne dėl to, kad ieškoma žmogaus su „minkštesniu stuburu“, taigi vadovauti deryboms turėtų asmuo, primtinesnis Kremlui. Kadangi kitose memorandumo pastraipose įvairiai akcentuojami ir ekonominiai sunkumai, reikėtų pridurti ketvirtą komunistinės ideologijos elementą: (d) ekonominė situacija blogėja, o dėl to kalta politinė Landsbergio nekompetencija, jo charakteris, neapgalvoti radikalūs sprendimai.

Keista ir liūdna, tačiau šių memorandumų autorius nebuvo nei angliškai pramokęs Kriučkovo adjutantas, nei koks nors Lietuvos inteligentas, virtęs sovietų marionete. Jis – laisvajame pasaulyje užaugęs, nei fiziškai, nei dvasiškai nežalotas, jokios baimės lyg ir neturėjęs jausti žmogus, be to, itin aktyvios, plačiai žinomos, jokiais „posūkiomis į kairę“ niekada lyg ir negarsėjęs JAV išeivių šeimos atžala – Linas J. Kojelis.

Iki memorandumų galima kalbėti apie išskirtinę, labai sėkmingą šio asmens politinę karjerą Amerikoje, ir ne tik išeivijos bendruomenėse. Pagal įrašą,¹¹ esantį Prezidento Ronaldo Reagano bibliotekos ir muziejaus archyve, Kojelis

nuo 1983 iki 1988 m. dirbo Baltųjų Rūmų viešųjų reikalų biure (*White House Office of Public Liaison*), iš pradžių kuravo ryšius su etninėmis grupėmis (ypač išeiviais iš Rytų ir Pietų Europos), vėliau, 1985 m., perkeltas į Gynybos ir užsienio reikalų skyrių. Pažymima, kad šalia pareigų Baltuosiuose Rūmuose Kojelis dirbo su Romos katalikų ir antikomunistinėmis grupėmis. 1988 m. perėjo į JAV Valsybės departamentą, ten sprendė pabėgėlių problemas. Reagano 1985 m. lapkričio 13 d. pranešime spaudai nurodoma, kad šis prezidento komandos narys 1981–1983 m. dirbo Gynybos departamento Europos ir NATO reikalų biure, o prieš tai buvo Pensilvanijos senatoriaus Richardo S. Schweikerio asistentas.¹² Trumpiau tariant, 1955 m. gimęs Kojelis ne tik padarė solidžią politinę karjerą, bet ir galėjo pasigirti dirbęs su prezidentu, kuris plačiai žinomas kaip antikomunistiškiausias iš visų JAV vadovų.

Įspūdinga biografija tuo nesibaigia. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, buvęs Baltųjų rūmų darbuotojas vadovavo privačiai organizacijai, pavadintai JAV–Pabaltijo šalių fondu (*US-Baltic Foundation*). 1990 m. rugpjūčio 18 d. *Draugas* išspausdino straipsnį skambiu pavadinimu „*Jo plačios pažintys – Pabaltijo šalims*“, kuriame aprašomas fondo atsiradimas ir tikslai: „*L. Kojelis pasakojo, kad fundacijos pradžia buvo prieš metus, kai 1989 m. liepos mėn. SSSR Aukščiausioji taryba pravedė įstatymą, pagal kurį Pabaltijo kraštai turėtų teisę į ekonominę suverenitetą. Pasak Lino, tada kilo mintis, kaip mes kuo geriausiai galėtume padėti Pabaltijo kraštams persitvarkyti. Tad ir įsteigėm US-Baltic fundaciją, kurios tikslas ir yra padėti Lietuvai, Latvijai bei Estijai pereiti į laisvos rinkos sistemą.*“ Tolesnė politinė jo karjera susijusi jau su Lietuva. Žiniasklaida, apibūdinusi Kojelį kaip „visų prezidentų draugą“, neklydo.¹³ Visuomenei jis turbūt geriausiai žinomas kaip prezidento Rolando Pakso patarėjas, tačiau priklausė ir Valdo Adamkaus rinkimų štabui. Palankiai vertino Algirdo Brazausko prezidentavimą, šiam baigiant kadenciją 1997 m., linkėjo „*ir toliau aktyviai dalyvauti visuomeniniame šalies gyvenime*“. Sunku pasakyti, kur Kojelis buvo 1990 m. kovo 17-ąją ir balandžio 25 dieną, tačiau yra pagrindo manyti, kad sukosi Vilniaus įvykių sukuryje. Čepaitis prisimena, kad kovo 5 d. klausėsi jo paskaitos apie JAV

valdžios funkcijas ir struktūrą.¹⁴ Viena aišku – Kojelis tikrai palaikė ryšius su Lietuvos ministrais, nesvarbu, ar būdamas Lietuvoje, ar JAV, pavyzdžiui, 1990 m. rugsėjo 28 d. *Draugas* mini jo susitikimą su Dariumi Kuoliu.

Abiejų memorandumų nuorašus autorius išsiuntė dar šešiemis asmenims: Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdybos pirmininkui Vytautui Bieliauskui ir vicepirmininkui Algimantui Gureckui, Lietuvių Fronto Bičiulių tarybos prezidiumo pirmininkui Kazimierui Ambrozaičiui, JAV politikams Richardui Perle'ui, Billui Hough¹⁵ ir Elliottui Abramsui. Sunku nustatyti, kuris iš septynių adresatų šiuos laiškus perdavė JAV administracijai, bet į VLIK'o rankas, žurnalisto Juozo Žygo teigimu,¹⁶ jie pateko tiesiai iš JAV Valstybės departamento. *Akiračių* redaktorius Zenonas V. Rekašius buvo įsitikinęs, kad tai padarė Perle'as arba Abramsas. Šalia pirmojo memorandumo, kurį *Akiračiai* lietuvių kalba išspausdino rugsėjo mėnesį, pridėtas komentaras „*Saugok, Dieve, Lietuvą nuo tokių patarėjų*“, pasirašytas inicialais „z. v. r.“. Jame išeivijos reakcija į šiuos memorandumus prilyginama „*sprogusiai bombai*“: „*Viena nepalankios visuomenės reakcijos priežastis, be abejo, buvo ta, kad memorandumas pasiūstas ne tik lietuvių visuomenės vadovaujantiems žmonėms, bet ir dviem įtakingiems amerikiečių konservatyvaus sparno politikams: Reagano vyriausybėje buv. Valstybės departamento pasekretoriui Elliott Abrams ir Gynybos departamente panašias pareigas ėjusiam Richard Perle. Tokiu būdu yra beveik tikra, kad memorandumas pasiekė ir JAV Valstybės departamentą bei kitus valdžios sluoksnius.*“

Kitame *Akiračių* numeryje, kartu su antruoju memorandumu išspausdintas ir griežtas komentaras, pavadintas „*Ta šventoji arogancija*“, pasirašytas inicialais „l. m.“, – tai tikriausiai redaktorius Liūtas Mockūnas. Ten rašoma: „*Beskaitant vašingtoniško politinio patarėjo Lino Kojelio memorandumą pasiuntiniui Lozoraičiui, pirmiausia dėmesį atkreipia šio rašto tonas. Linui Kojeliui Landsbergio valdžia balandžio mėnesį atrodė „mėgėjiška“, „pavargusi“, „impotentiška“ ir „kvaila“ (angliškai „silly“). Lietuvių valdžios deklaracijos, jo nuomone, „patetiškos“. Net ir didžiausi Lietuvos valdžios priešai, įskaitant ir patį M. Gorbačiovą, nėra jos taip koneveikę, kaip Linas Kojelis. Jo retorika įkūni-*

*ja visas „negražaus amerikiečio“ (the ugly American) savybes: ciniška, pilna arogancijos, apie viską išmananti geriau, negu visas pasaulis. Pagal ją atrodytu, lyg tie politiniai primityvai Lietuvoje nemoka patys net batų raištelio užsirišti, kad juos reikia, kaip mažą vaiką, už rankos vesti „nuo taško A į tašką B“. Keista, kad tokį arogantišką raštą parašė žmogus, kuris, turbūt, save kildina iš lietuvių.“ Šį komentarą vainikuoja tokie paskutiniai sakiniai: „*Lino Kojelio memorandumas jau pateko į Baltuosius Rūmus. [...] JAV valdžia jį panaudoja pasiteisinimui, kodėl nepripažįsta Lietuvos vyriausybės*“ [paryškinta mano, – E. W.-M.].*

Abejočiau, kad reakcija į memorandumus prilygo „*sprogusiai bombai*“. Nepaisant vieno kito komentaro JAV išeivijos spaudoje, ši istorija labiau apibūdintina kaip nutylėta. Politinio tiek išeivijos, tiek Lietuvos elito lūpos liko kietai sučiauptos. Tarp paskelbtų Stasio Lozoraičio laišku nėra jokio atsakymo Kojeliui, nė menkiausios užuominos apie tuos memorandumus.¹⁷ Kai kas tikėjosi, kad bent jau PLB atstovai viešai atsiribos. Antai Juozas Žygas *Dirvoje* (1990-08-16) rašė: „*Gale memorandumo yra pridėtos šešios pavardės, kam jis yra siunčiamas: William Hough, buvęs Landsbergio tarptautinės teisės patarėjas, Richard Perle, Elliot Abrams, generolas-patarėjas. Lietuvių pavardžių neminėsiu, tegul jie patys viešą pareiškimą padaro!*“ Tačiau žymūs lietuvių išeivijos organizacijų vadovai, kiek teko aiškintis, viešai neatsiribojo, nesikreipė ir į JAV administraciją, kad paaiškintų padėtį. Beje, kai kurių iš jų net atmintis šiuo klausimu, regis, rimtai „sušlubavusi“. Antai Algimantas Gureckas, vienas iš memorandumo adresatų, ne per seniausiai įtikinėjo: „*Nesu sutikęs ir nežinau nė vieno* [paryškinta mano, – E. W.-M.], *kuris būtų buvęs priešingas Lietuvos išsivadavimui ir nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimui.*“¹⁸

Pats memorandumų autorius vis dėlto ryžosi viešai gintis. Rugsėjo 19 d. *Drauge* pasirodė jo „*Pareiškimas dėl konfidencialaus rašto*“. Jame nepateikta jokios konkrečios informacijos apie tam tikrų teiginių motyvaciją, memorandumų rašymo tikslą ar aplinkybes, daugiau piktinamasi pačiu jų pavišimu: „*Garbingas žurnalistas konfidencialaus rašto viešai neskelbia, spaudos etiką respektuojąs laikraštis nespausdina.*“ Autorius neleidžia pamiršti ir įspūdingos savo karjeros: „*Buvo reikalavimų*

mane iš Baltųjų rūmų atleisti, mat aš į Baltuosius rūmus pravėriau duris Amerikos lietuviams ir kitoms, mano nuomone, neteisėtai izoliuotoms etninėms grupėms.“ Prime-na visada buvęs aršus antikomunistas (matyt, tie, kurie skaitė memorandumus, vis dėlto nesunkiai atpažino kai-riųjų braižą): „*Studijuojant Californijos universitete Los Angeles (UCLA), komunistinės grupės demonstravo prieš mane ir reikalavo pašalinti iš studentų dienraščio „Daily Bruin“ redakcijos, kaip universiteto istorijoje daugiausiai žalos padariusiam komunistiniam judėjimui asmeniui. Tai buvo prieš penkiolika metų, kai universitetus siaubė komunistinė dvasia, o aš kėliau tarptautinius komunizmo nusikaltimus ir Lietuvos okupaciją.*“

Dėl paties „konfidencialaus“ teksto ir ko juo siekta, Kojelis teisinasi: „*Kai dirbau valdžios įstaigose, savo viršininkams įvairiais klausimais turėjau rašyti konfidencialius, kritiškus vertinimus, o kartais pavaidinti ir „velnio advokato“ rolę, kad nepraslystų koks neapsižiūrėjimas ir kad į reikalą iš visų pusių būtų pažiūrėta. Mano ir kitų konfidenciali kritika buvo skirta ne prez. Reagano politikai pakenkti, bet padėti. Amerikos valdžios darbuose įgytą patirtį panaudojau tai daryti. Mano įsitikinimu, demokratiškai išrinktoji, už savo gyvybę kovojanti Lietuvos valdžia veikia su nepaprasta patriotiška dvasia, drąsa ir energija. Nepaprastai daug yra pasiekusi, tačiau ji, kaip visos kitos pasaulio valdžios, netobula. Visi patriotiški, demokratiją ir laisvę mylintys žmonės gali turėti skirtingų nuomonių apie taktiką. Mano įsitikinimu, jei Lietuvos valdžia kai ką kitaip būtų dariusi, greičiausiai būtų buvę išvengta didelio dabartinio erzelio, ir tai siekiau konfidencialiai jai perduoti.*“ Nėra nė žodžio apie tai, kodėl ta „nepaprastai daug pasiekusi“, „su nepaprasta patriotiška dvasia, drąsa ir energija“ dirbanti valdžia dar neseniai jam atrodė „kvaila“, „pasimetusi“, „pavargusi“ ir „neefektyvi“. Nėra jokio paaiškinimo, kodėl savo memo-randumus jis nusiuntė ne Vytautui Landsbergiui, kaip to reikalautų žmogaus, norinčio patarti, etika, o kitos šalies politikams. Išpūstą autoapologiją „velnio advokatas“ baigia savęs pašlovinimu: „*Lietuvai jaučiu pareigą padėti ir kaip lietuvių kilmės amerikietis, ir kaip žmogus. Tas kraštas yra per daug skriaudų patyręs, kad būt galima į jį dėmesio nekreipti. Neatbaidys manęs nei naujieji*

ši kartą pačių lietuvių užpuolimai. Tikiu, kad mano dar-bai ateityje patvirtins mano žodžius.“

Kai kas įtarinėjo, kad tas „velnias“, kuriam Linas Kojelis ėmėsi „advokatauti“, galimai buvo jo tėvas Juozas Kojelis. Tokį požiūrį, pavyzdžiui, išreiškė VLIK'o vicepirmininkas Vytautas Jokūbaitis straipsnyje „Kam drumsti vandenį“: „*J. Kojelis pretenduodamas į viską žinančius, visus mokan-tis, visus kritikuodamas, o pats nieko pozityvaus nedirbdamas, gal galėtų rasti laiko ir pakomentuoti jo sūnaus kovo 17 d. 1990 m. parašytą memorandumą Lozoraičiui, kuria-me ragina nuversti dabartinę Lietuvos vyriausybę ir atsta-tyti komunistinę santvarką Lietuvoje ir t. t.! O gal ir pats J. K. padėjo Linui tą memorandumą suredaguoti? Iššlavus savo kiemą, gal bus lengviau šluoti kitų kiemus.*“ (Drau-gas, 1990-07-26.) Sunku pasakyti, kiek šis Jokūbaičio priekaištas pagrįstas, gal tai buvo tik noras atsikeršyti už kritiką, Juozo Kojelio dažnai išsakomą VLIK'o vadovybės adresu. Norėdama išsklaidyti šias spekuliacijas, parašiau laišką pačiam Linui Kojeliui su prašymu, kad savo teigi-nį pakomentuotų: gal kartais „velnias“ turėjęs ir vardą su pavarde? Atsakymo, deja, iki šiol negavau...

Ar JAV valdžia tikrai galėjo buvusio Baltųjų rūmų darbuotojo memorandumus vienu ar kitu lygme-niu naudoti kaip pasiteisinimą, kodėl ji nepripažįsta Lietuvos atkurtos nepriklausomybės ir naujosios val-džios? Pasvarstykime.

Skaitant prezidento George'o Busho vyresniojo ir jo patarėjo saugumo klausimais Brento Scowcrofto atsimi-nimų knygą „Pasaulis keičiasi“ (A World Transformed, 1998), nekyla jokių abejonių, kad Baltijos šalių nepri-klausomybė JAV vadovybei tikrai nebuvo pirmaeilis tarptautinės darbotvarkės klausimas. Ši supervalstybė darė viską, kad Gorbačiovas išsilaikytų kėdėje, o Vokie-tija susivienytų. Todėl tai, kas lietuviams tuo metu buvo gyvybiškai svarbu, JAV prezidentą labai erzino. Tai ypač gerai atskleidžia skyrius „Atsargus šokis“ (A Careful Dance), skirtas tam pačiam laikotarpiui, kurį aptaria Čepai-tis, be kita ko, užsimindamas ir apie JAV senatoriaus Al d'Amato apsilankymą Lietuvoje. Scowcroftas šį vizitą va-dina „nutrūktgalvišku“ (reckless),¹⁹ visiškai neatsižvelgda-mas į tai, kad bet kokio Vakarų politiko palankumas švel-nino tarptautinę šalies izoliaciją. Bushas, sužinojęs, kad

Kongresas nespaudžia jo pripažinti atkurtos Lietuvos, buvo „maloniai nustebintas“ (*to my pleasant surprise*),²⁰ o Vokietijos ir Prancūzijos vadovų iškeltą moratoriumo reikalavimą vadino „puikia idėja“ (*a great idea*). Visiškai akivaizdu – Amerikos valstybės galva drauge su kitų galingų Vakarų valstybių vadovais lygiai kaip ir Maskvos šeimininkas norėjo, kad Lietuvai vadovautų žmogus su „minkštesniu stuburu“, t. y. mažiau užsispyręs ginti šalies nepriklausomybę. Minėto skyriaus pabaigoje Bushas apipila pagyromis Prunskienę už jos palankumą moratoriumui ir už tai, kad ši, priešingai negu Landsbergis (gal JAV prezidentas bus girdėjęs ir Atkuriamojo Seimo pirmininko lakią frazę: *Push Bush!*), nespaudė JAV valdžios, reikalaujama pripažinti nepriklausomą Lietuvą: „Prunskienė buvo stipri, kieta patriotė, sugebanti suvokti platų klausimų spektrą. Turėti su ja reikalą man atrodė geriau negu su Landsbergiu. Ji suprato, kad JAV ilgai rėmė Lietuvos nepriklausomybę ir kad remti jos šalį, kartu nepamirštant bendrų JAV interesų Sovietų Sąjungos atžvilgiu, buvo kompleksiška užduotis.“²¹

Nei Bushas, nei Scowcroftas nė nebando slėpti, kad jų sprendimą nepripažinti Lietuvos lėmė pragmatiniai JAV interesai kitose valstybėse (reformos Rusijoje, Vokietijos susivienijimas, procesai Afganistane, Kuboje, Angoloje ir kitur). Tam aiškiai reikėjo Gorbačiovo paramos. Antra vertus – ir būtent šis momentas ypač svarbus čia keliamam klausimui, – vienas iš daugelio JAV tikslų buvo išlaikyti savo kaip valstybės, ginančios demokratiją, gerbiančios tarptautinę teisę, įvaizdį. Amerikos valdžia puikiai suprato, kad paisydama vien savo pačios interesų ji negalės imtis moralinės instancijos vaidmens tarptautinėje arenoje. Todėl Bushas kone karštiligiškai bandė įrodyti, esą nepripažinti Lietuvos apsisprendęs iš „kilniaširdišku“ paskatų – atseit pripažinimas galėjo būti nenaudingas ir pačiai Lietuvai, nes susilpnintų Gorbačiovo pozicijas, išprovokuotų panaudoti smurtą prieš lietuvius.²² Šis „kilniaširdiškas“ argumentas nuo pat pradžių atrodė keistas, nes, istoriškai žvelgiant, būtent Vakarų nesikišimas paskatindavo sovietus griebtis smurto, o ne atvirkščiai. Suprantama, kodėl Bushas su Scowcroftu atkakliai vengė tokią savo logiką pagrįsti. Dirbtinis argumentas ypač sparčiai ėmė bliūkšti, kai Maskva, nepaisy-

dama atsargaus Vakarų susilaikymo, pradėjo ekonominę Lietuvos blokadą. Taigi norint įtikinti visuomenę, kad JAV širdis, pasak Busho, tikrai „*plaka už Lietuvą*“,²³ būtinai reikėjo rasti naują pasiteisinimą. Prezidento dienoraščiai, rašyti balandžio 17–24 d., atspindi, kaip, didėjant žiniasklaidos, Kongreso, visuomenės spaudimui, ieškota išeities, kad ir vilkas būtų sotus, ir avis sveika.

Žinoma, naivu manyti, kad kažkokios „smulkios žuvelės“ memorandumai padarė poveikį Baltųjų rūmų politikai. Jos kryptį lemia tik valstybės interesai, ir niekas daugiau. Tačiau, kai pirmoji subfabrikuota argumentacija, esą nepripažinimas „*apsaugos Lietuvą nuo smurto*“, nebeteko įtaigos, argumentas neva „*patys lietuviai Kovo 11-osios Aktą laiko klaida!*“ galėjo tapti ne tik „valerijonu“ Busho sąžinei nuraminti, bet ir puikiu pretekstu įrodyti savo aplinkos žmonėms, kad nepripažinimo kursas yra ne tik naudingas JAV, bet ir neprasilenkia su morale. Juo labiau kad tokią nuomonę išdėstė ne bet kas, o buvęs Baltųjų rūmų ekspertas etniniais klausimais, dirbęs su antikomunistinėmis grupėmis ir patarinėjęs antikomunistiškiausiai iš visų JAV prezidentų.

Nustatyti, kokios buvo politinės Kojelio memorandumų pasekmės, be abejo, svarbu, tačiau dar svarbiau pasvarstyti, kur turėtume ieškoti tokios laikysenos šaknų. Ar šie jauno žmogaus žingsniai buvo tiesiog kažkoks perdėtai ambicingas, neapgalvotas išsišokimas, nemaloni išimtis, drastiškas kontrastas išeivijos pastangoms remti atkurtą Lietuvos valstybingumą? Ar vis dėlto jie tiesiog ryškiau, groteskiškiau ir prasčiau užmaskuotai išreiškia bendrą kryptį, kurios laikėsi nemaža išeivijos politinio ir intelektualinio *elito* dalis?

Nepaisant jau cituotų „švento pykčio žaibų“, kuriais Kojelio adresu svaidėsi *Akiračių* redakcija (tiesa, darė tai, praėjus visam pusmečiui po memorandumų sukulto triukšmo, kitur pasipiktinimas buvo išreikštas jau seniai), nemažą dalį straipsnių, paskelbtų šiame mėnraštyje, galima apibūdinti kaip variacijas „istorinės klaidos“ tema. Antai tame *Akiračių* numeryje, kuriame išspausdintas antrasis memorandumas, yra du straipsniai, skleidžiantys atvirai prokomunistinę to meto ideologiją: (a) sumaniai kuriamas Sąjūdžio kaip **diktatoriškos struktūros**, ydingumu **prilygstančios LKP-SSKP**, įvaizdis, (b) Landsber-

gis pristatomas kaip diktatorius, (c) kartu įtikinėjama, kad naujoji brazauskinė LKP yra daug demokratiškesnė, tolerantiškesnė ir pažangesnė už Sąjūdį.

Vienas straipsnis – tai itin ilgas Rimvydo Valatkos, tuo metu *Atgimimo* vyr. redaktoriaus, pranešimas, skaitytas Santaros-Šviesos suvažiavime, kuris vyko 1990 m. rugsėjo 6–9 dienomis. Kitą parašė žurnalistas Gintautas Umaras, bandęs patekti į Aukščiausiąją Tarybą, bet pralaimėjęs Sąjūdžio kandidatui.

Atgimimo vyr. redaktorius aiškina: „Šio laikotarpio pabaigoje TV ir spauda, iki tol beatodairiškai palaikiusi Sąjūdį, pradeda spausdinti rašinių, kritikuojančių kai kuriuos Sąjūdžio veikėjus ir jų veiksmus. Tą pradeda daryti ir Sąjūdžio laikraščiai. Jie stengiasi išsiveržti iš **Sąjūdžio diktato** [čia ir toliau paryškinta mano, – E. W.-M.] ir tapti savarankiškais leidiniais. [...] Čia pirmą kartą išryškėjo, kad **Sąjūdis kaip ir CK nori spaudą laikyti parankiniais**“ (**ideologija nr.1**). „Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas pirmas tris savaites darydamas politinius pranešimus parlamentui, daugiausia polemizavo savo ir užsienio valstybių... žurnalistais. Ir leisdavo sau supykti ant jų. [...] Spaudos ir Parlamento šaltasis karas tebesitęsia ir jis nežada baigtis, į prokuratūrą žurnalistai jau kviečiami pagal žodinius parlamento pirmininko nurodymus“ (**ideologija nr. 2**).

Ideologiją nr. 3 itin plačiais potėpiais nutapė Umaras, pramaišiu su **ideologija nr. 1**: „Sąjūdis ir komunistai prieš rinkimus buvo didžiausios grupės. Vieni ir kiti skelbėsi norį siūlyti rinkti ne partijas, o asmenybes. Komunistai, **nekritikuodami asmenybių, labiau linko į neutralėsnes diskusijas, o sąjūdininkai puldavo pirmuosius su priekaištais dėl partiškumo.** [...] Komunistai atrodė **ramesni ir netgi liberalesni.** [...] Matyt, norėdami pabrėžti savo neabejotiną pranašumą, **sąjūdininkai ir jų rėmėjai dažnai puldavo ieškoti priešo, nukrypdami į donkichotiškumą.** [...] Linija buvo nubrėžta. Kas ne su Sąjūdžiu, tas prieš Sąjūdį. Kas ne su Sąjūdžiu, tas – komunistas. [...] **Radikalieji nepriklausomybininkai nori sudaryti susivienijimą nepriklausomybei siekti ar netgi paskelbti „teisingą diktatūrą“; kurios klasikiniiais pavyzdžiais jau pasitarnavo proletariato, tautos ar religijos diktatūros.** Diktatūrininkai gina savo nusistatymą ypatingo-

mis politinėmis sąlygomis Lietuvoje ir aplink ją, tvirtina, esą būtinas tautos susivienijimas kovai dėl krašto ateities. Nė puse lūpų neabejodami dėl vienybės reikšmės, diktatūros priešininkai mano, kad Lietuva gali nepriklausomybę atkurti ir išsaugoti tik politinėmis priemonėmis, kurios turi būti kruopščiai aptartos ir paruoštos.“

Abu tekstai rodo, kad „*step by step*“ nepriklausomybę“ šalininkai nesusitaikė su pralaimėjimu, patirtu per rinkimus, nes diskredituoti Lietuvos valdžią ėmėsi kaip tik tuo metu, kai jai labiausiai reikėjo palaikymo. Ar taip galėjo elgtis žmonės, tikrai trokštantys nepriklausomybės, tačiau jos link, kaip patys aiškino, norintys eiti kitu keliu? Iš *Atgimimo* vyr. redaktoriaus pranešimo aiškėja, kad Atkuriamojo Seimo laikotarpiu Sąjūdžio leidiniai suvaidino panašų vaidmenį, kokį Aukščiausiojoje Taryboje atliko sąjūdininkai-moratoriumininkai – padėjo deputatų daugumą sugrąžinti po LKP sparnu. Jeigu į terminą „*spaudos išsivadavimas iš Sąjūdžio diktato*“ įterptume dar vieną žodį, kurį kai kas jau ir tada mielai įterpdavo, turėtume „išsivadavimą iš fašistinio Sąjūdžio diktato“. Panašius kaltinimus Maskva šiandien žarsto Ukrainos adresu.

Kad lietuvių išeivijos akademinis elitas **prastai** palaiško naująją Lietuvos valdžią ir jos žingsnius, apgailestaudamas rašė apžvalgininkas Juozas Žygas: „*Turime tokių, kurie mums paskaitas skaito ir politinę išmintį kloja. Bet jų pavardžių nerasime amerikiečių spaudoje, nerasime skaitytojų nuomonių skyriuose. Kuomet būdavo televizijoje diskutuojami Lietuvos klausimai, tai nematėme jų prie ekspertų stalo. Čia nebuvo turima galvoje pensininkų, bet tie, kurie čia baigė aukštuosius mokslus ir dargi pavardės titulai pasipuošę. Kiek buvo darbo ir pasišventimo įdėta, steigiant ir išlaikant lituanistines mokyklas, institutus ir net katedrą. Kiek pinigų buvo sukišta, rengiant įvairius seminarus, ir kiek šimtų tūkstančių Lietuvių Fondas paskyrė įvairioms stipendijoms. Bet kai atėjo laikas Lietuvos reikalui kalbėti (ne parapijų salėse), tai gal 80% iš jų dingo – kaip varlės baloje! Liūdna, bet reikia pripažinti faktą, kad **1918-1919 m. Pensylvanijos angliakasių ir bridge-porto skerdyklų darbininkų balsai buvo daugiau girdimi – negu dabar didžiosios dalies mūsų akademikų!**“²⁴*

Ar galima būtų teigti, kad politinis išeivijos elitas elgėsi nuovokiau už akademinį? Štai vienas pavyzdys.

Tuo metu, kai Lietuva kentė Rusijos primestą ekonomi-
nę blokadą, o Busho sankcijos Kremlui būtų galėjusios
ją sustabdyti, VLIK'o vadovybė siūlė į Baltuosius rū-
mus siųsti ne tokių sankcijų reikalavimus, o... padėkas
už gerą (!) prezidento laikyseną Lietuvos atžvilgiu (žr.
Dirva, 1990 m. gegužės 3 d.). Laimei, žmonės, į tokius
raginimus numoję ranka, toliau rengė protesto piketus,
siuntė JAV valdžiai telegramas, prašydami pripažinti
Lietuvą... Šis išėivių indėlis buvo tikrai labai reikšmin-
gas. Atsiminimuose Bushas ne kartą užsimena, kad pa-
tyrė „baltų kilmės amerikiečių“ „emocinį spaudimą“,
tapusį svarbiu postūmiu pripažinti Baltijos šalių nepri-
klausomybę. Krinta į akis, kad prezidentas kalba būtent
apie žmones (*Baltic-American population*),²⁵ o ne apie
politinius ir visuomeninius jų „reprezentantus“...

Taigi, galima daryti išvadą, kad Jokūbaičio, Rekašiaus,
Mockūno „pasižaibavimas“ Kojelio memorandumų adre-
su vertintinas labiau kaip asmeninių sąskaitų suvedinėjimas
arba tam tikras „pabarimas“ dėl akių. Jeigu kelsime
esminį klausimą, ar jie ketino remti demokratiškai išrinktą
Lietuvos valdžią, palaikyti Nepriklausomybės Atkūrimo
Aktą, teks pripažinti nesmagią tiesą: jų veiklos kryptis,
deja, iš esmės nesiskyrė nuo tos, kurią siūlė Kojelis.
Nenorėčiau teigti, kad ši kryptis savo pasekmėmis būtų
prilygusi „Stalino saulei“, kadaise parvežtai iš Maskvos,
tačiau vis tiek ji priklauso tai pačiai veiksmų kategorijai.

Juozas Žygas išėivijos politinio elito veiklą pavadino
„atbuline“.²⁶ Kokios to „atbulumo“ priežastys, atsakyti
gerokai sunkiau. Pasak Žygo, tokį „pasimetimą veikloje“
iš esmės lėmė išėivių apsisprendimas apsiriboti „suk-
tinių šokimu“ bei „mortgyčių mokėjimu“, visą politinę
veiklą atiduodant į keleto vadukų („veiksnių“) rankas.²⁷
Gal ką nors šis atsakymas įtikins. Tačiau man ir vėl no-
rissi klausti, kokios atgamtinės jėgos verčia išgarbintas
ir išlepintas lietuvių elito pažibas tučtuojau griebtis dal-
gio, vos tik išvysta mažą gležną savo valstybės nepri-
klausomybės daigelį? ■

¹ Virgilijus Čepaitis, Nepriklausomybės blokada. *Kultūros barai*, 2013, nr. 12, p. 72.

² Bronislovas Genzelis, ES – valstybių bendrija ar nauja imperija? *www.propatria.lt*, 2012-02-06

³ Virgilijus Čepaitis, op. cit., p. 71.

⁴ Ten pat, p. 66.

⁵ Eglė Samoškaitė, V. Radžvilas: ES gali žlugti, kaip žlugo Romos imperija ar SSRS. *www.delfi.lt*, 2012-10-02.

⁶ Arvydas Juozaitis. Tapti Europos Kapitalistine Respublika mes jau pasiren-
gę. Ir be eurokomisaro pagalbos. *www.propatria.lt*, 2013-11-18.

⁷ Jurga Tvaskienė. R. Ozolas: stebime lūžio metą. *www.lzinios.lt*, 2012-02-17.

⁸ Virgilijus Čepaitis, op. cit., nr. 11, p. 73.

⁹ Romas Gudaitis: Esė apie karčių tiesą, kurios niekam nereikia. *www.respu-
blika.lt*, 2014-02-07.

¹⁰ Virgilijus Čepaitis, nr. 9.

¹¹ <http://www.reagan.utexas.edu/archives/textual/smf/kojelis.htm>.

¹² <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=38050>.

¹³ Linas Kojelis – visų prezidentų draugas. *www.delfi.lt*, 2003-11-12.

¹⁴ Virgilijus Čepaitis, op. cit., nr. 7/8, p. 117.

¹⁵ Billo Hough pavardę randame tarp pirmojo memorandumo gavėjų. Antro-
jo nuorašas adresuotas Williamui Hough. Reikia manyti, tai tas pats asmuo,
planavęs atvykti į Lietuvą (Čepaitis tą faktą mini KB nr. 12, p. 68).

¹⁶ Juozas Žygas, Tarp politikų ir kurmių, *Dirva*, 1990 m. rugpjūčio 16 d.

¹⁷ Vytautas Landsbergis, Pusbrolis Motiejus: Knyga apie Stasį Lozoraitį iš jo
laiškų ir pasisakymų, Vilnius, *Vaga*, 2003.

¹⁸ Algimantas Gureckas, Audiātūr et ātera pars. *Kultūros barai*, 2013, nr. 2, p. 23.

¹⁹ George Bush and Brent Scowcroft. *A World Transformed*, p. 216.

²⁰ Ten pat, p. 226.

²¹ Ten pat, p. 256. "Prunskiene was a strong, tough patriot and she had
a broad grasp of the issues. I found her more reasonable to deal with
than Landsbergis. She understood that the United States had long
supported Lithuanian independence, and that it was a complex task to
help her country while keeping in mind over-all US interests with the
Soviet Union."

²² Ten pat, p. 215. "We could not be in a position of opposing an indepen-
dent Lithuania. On the other hand, if we pledged support the minute it
declared independence, that might cause Gorbachev to fall, or the Soviet
military to act on its own."

²³ Ten pat, p. 229.

²⁴ Juozas Žygas. Pasimetimas veikloje. *Dirva*, 1990 m. gegužės 31 d.

²⁵ George Bush and Brent Scowcroft, op. cit., p. 206. "Feelings ran high within
our Baltic-American population, putting well-organized and vocal political
pressure on the Administration and Congress to provide active support
for independence."

²⁶ Juozas Žygas, Pasimetimas...

²⁷ Juozas Žygas, Laisvėjimo vingiuose... *Dirva*, 1990 m. birželio 21 d.

LITVAKŲ SUGRĮŽIMAI

Mano įkurtam Lietuvos žydų kultūros klubui pavyko iš nežinios, iš užmaršties prikelti ne-gailestingai sutryptos, sunaikintos litvakų kultūros liudijimus, priminti daugelį asmenybių, kurių kūryba tapusi neatsiejama Lietuvos dvasinio lobyno dalimi. Tuo pagrindu mezgėsi artimesnis lietuvių ir žydų bendradarbiavimas, abipus klubo rampos galėjęs plėtotis su viena sąlyga – kad aktyviai dalyvautų tiek lietuvių, tiek žydų menininkai.

Pirmaisiais nepriklausomybės metais Menininkų rūmų (dabar – Prezidentūra) Baltojoje salėje surengiau talentingo, tačiau primiršto žydų kilmės kompozitoriaus Benjamino Gorbulskio (1925–1986) atminimui skirtą vakarą koncertą.

Benjaminas – nepaprastai spalvinga asmenybė, garsėjęs savitu sąmoju, nepakartojamu lietuviškai žydišku humoru. Bendravome nuo jaunumės, prisimenu jį dar jauną pradedantį muziką, grojantį prieš vakarinius seansus kino teatre. Vėliau – jau įžymų kompozitorių, operečių, daugybės populiarių dainų autorių. Kai kurios iš jų tapo plačiai dainuojamomis liaudies melodijomis.

Populiarumo sulaukė „Sugrįžimai“, kuriuos pradėjau rengti 1994 m. Vienų menininkų „sugrįžimai“ lyg ir savaime suprantami: tarkime, susitikimai su aktyviai kuriančiais garsiais menininkais litvakais – rašytoju Grigorijumi Kanovičiumi, pianistais Golda Vainberg-Tatz, Leonidu Dorfmanu, violončelininku Dovydu Geringu...

Tačiau kiti buvo kur kas labiau netikėti.

Pavyzdžiui, programa apie brolius Hofmeklerius, įnešusius reikšmingą indėlį į lietuvių operos, baletu raidą, nacionalinio simfoninio ir pramoginės mu-

zikos orkestrų kūrimą, arba apie lietuvių estrados klasiką Danielių Dolskį...

Čia norėčiau šiltu žodžiu paminėti savo seną bičiulį, lietuvių muzikologą Vytautą Venckų (1922–1997), vieną aktyviausių klubo narių. Jis nuoširdžiai padėjo rengti vakarus, turėjo surinkęs daug unikalios medžiagos apie žydų kilmės lietuvių muzikus. Beje, jis vienas pirmųjų parėmė įkurto klubo savarankiškumo idėją, tapęs jo nariu steigėju. Vytautas padėjo rengti ir vakarą, skirtą Hofmekleriams.

Talentingos šeimos biografija tarsi koks filmo scenarijus tiesiog prašyte prašėsi į klubo sceną. Gausi šešių asmenų šeima gyveno Suvalkuose, buvo įkūrusi savo orkestrą, kuris grojo viename geriausių miesto restoranų. Kai 1920 m. į Suvalkus derybų su lenkais atvykusi Lietuvos delegacija vakare užėjo į restoraną, lietuvių diplomatus Hofmekleriai pasitiko lietuviškomis melodijomis.

Kai tais pačiais metais Želigowskio kariuomenė užėmė Vilniaus kraštą, Hofmekleriai su kai kuriais kitais Vilnijos žydų menininkais, pasipiktinę okupacija, persikėlė į Kauną. Tarp jų buvo didelė net septynių muzikų vilniečių Stupelių šeima, keturi muzikantai iš Bankų šeimos.

Kuo labiau domėjausi Hofmeklerių likimu, tuo stipriau išitraukiau į tos šeimos gyvenimo peripe-tijas. Hofmeklerių šeimos galvą Morduchajų, Ašmenos kantoriaus sūnų, galima vadinti universaliu muzikantu – jis grojo smuiku, altu, violončele, kontrabosu, keliais pučiamaisiais instrumentais. Jo sūnus Danielius grojo violončele, Leiba buvo pianistas, operos dirigentas, o Moišė (Mykolas) – smui-

kininkas, beje, baigęs to paties pedagogo, talentingo smuikininko Elijahu Malkino smuiko klasę toje pačioje Vilniaus imperatorinėje muzikos mokykloje kaip ir „smuiko karalius“ Jascha Heifetzas.

Mykolas Hofmekleris subūrė pirmąjį profesionalų lietuvių pramoginės muzikos orkestrą. Jo vadovaujamas Kauno „Metropolio“ restorano *Hofmekler band* buvo garsiausias pramoginio žanro kolektyvas. Jo koncertus iš „Metropolio“, iš Konrado kavinės ėmė transliuoti Kauno radiofonas, pradėjęs dirbti 1926 m.

Dirigentas turėjo ir kompozitoriaus talentą – parašė pjesę „Tėvynės garsai“, „Izraelito rauda“ ir kt. Hofmekleris pirmasis pradėjo groti lietuvių kompozitorių Stasio Gailevičiaus, Stasio Šimkaus, Juozo Pakalnio, Juozo Tallat-Kelpšos, Antano Račiūno, Broniaus Jonušo ir kitų kūrinčius.

Pirmąsias lietuvių pramoginės muzikos plokšteles irgi įrašė Hofmeklerio vadovaujami kolektyvai. Jo koncertuose dainavo žinomi solistai Jonas Byra, Jonas Būtėnas, Gražina Matulaitytė, Antanina Dambrauskaitė, Antanas Dvarionas, Antanas Šabaniauskas, Kostas Orantas. Į Kauną atvykęs Danielius Dolskis irgi dainavo su Hofmeklerio orkestru.

Prezidentas Antanas Smetona už lietuvių muzikos puoselėjimą apdovanojo Mykolą Hofmeklerį Gedinimo ordinu. Deja, ordinas už nuopelnus Lietuvai neapsaugojo Moišės, kaip ir mano tėvo, nuo kolaborantų smurto hitlerinės okupacijos metais. Jis pakliuvo į Kauno getą. Čia irgi įkūrė orkestrą. Vėliau buvo kalinamas Dachau koncentracijos stovykloje.

Fantastiškas nutikimas: iš konclagerio išlaisvintą Moišę surado ir aplankė brolis Ruvimas. Kokie netikėti likimo „pokštai“! Atsidūręs Jungtinėse Amerikos Valstijose, Ruvimas įstojo savanoriu į kariuomenę, kurios daliniai išgelbėjo Dachau kalinius.

Kitas brolis – Leiba Hofmekleris, talentingas pianistas, Kauno operos dirigentas, dirigavęs per pirmąsias lietuvių baletu gastroles Monte Karle ir Londone. Sovietmečiu dirbo dirigentu Vilniaus radiofone. Tragiškomis aplinkybėmis žuvo pačioje nacių okupacijos pradžioje.

Moišė Hofmekleris, po karo atsidūręs Vokietijoje, perkeltųjų asmenų stovykloje, konclagerių kalinius

Mykolas Hofmekleris

subūrė į *Jewish Ex-Concentration Camp Orchestra*. Į „kacetų“ orkestrą įsiliejo daug Hofmeklerio pažįstamų ir bendražygių – trys broliai Boršteinais iš Kauno, žinomi vilniečiai, pavyzdžiui, smuikininkas Maksas Bekeris, pianistė Fania ir dainininkė Henia Durmaškinos, garsaus dirigento ir kompozitoriaus Wolfu Durmaškino, kuris buvo vienas iš Vilniaus geto teatro kūrėjų ir muzikinis jo vadovas, seserys.

Įsikūręs St. Ottilieno vienuolyne, Bavarijoje, netoli Miuncheno ir Landsbergo, 1945 m. gegužės 27 d. orkestras čia atliko iškilmingą „Laisvės koncertą“, kuriam dirigavo Hofmekleris.

Jo programą sudarė dvi dalys – religinė ir muzikinė. Labai nustebau, sužinojęs, kad religinei daliai vadovavo Samuelis Sniegas iš konclagerio *Kaufering I*. Tai tas pats garsusis Kauno rabinas, karininkas, nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje tarnavęs vyriausiuoju rabinu. Išvengęs mirties per Kauno žudynes, hitlerinės

Hofmeklerio orkestras Kauno gete

okupacijos pradžioje Sniegas atsidurė getve. Lietuvoje ilgai manyta, kad rabinas buvo nužudytas likviduojant Kauno getą. Pasirodo, jam pavyko nugalėti mirtį net hitlerininkų mirties stovykloje.

Muzikinei „Laisvės koncerto“ daliai vadovavęs Hofmekleris su savo orkestru gastroliaavo amerikiečių kariniuose daliniuose, ligoninėse, perkeltųjų asmenų stovyklose. Kai 1946 m. tarptautinis Niurnbergo tribunolas teisė Hitlerio parankinius, Niurnbergo operos salėje grojo konclagerių kalinių orkestras, diriguojamas Moišės Hofmeklerio.

1948 m. į Miuncheną atvykęs didysis kompozitorius ir dirigentas Leonardas Bernsteinas, pakviestas diriguoti miesto simfoniniam orkestrui, pareiškė norą groti ir su *Jewish Ex-Concentration Camp Orchestra*. Gegužės 10 dieną įvyko du Bernsteino diriguojami koncertai – orkestrantai grojo, apsirengę konclagerio kalinių uniformomis. Tai buvo savotiškas demonstratyvus nenugalėtųjų „sugrįžimas“.

1949–1955 m. Hofmeklerio smuikas skambėjo Izraelyje. Moišė griežė Jeruzalės radijuje, vadovavo orkestrui *King David*. 1955 m. jis išvyko į Vokietiją, apsigyveno Miunchene.

Prieš kokį dešimtmetį mūsų namuose apsilankė žinomo dirigento Wolfio Durmaškino, kurį nužudė

naciai, giminaitė Sonia Pauline Beker, iš JAV atvykusi į Vilnių rinkti medžiagos apie savo tėvus ir kitus artimuosius. Pasirodo, ji – pianistės Fanios Durmaškinos duktė. Kaip minėjau, seserys Fania ir Henia grojo Moišės Hofmeklerio suburtame buvusių kalinių orkestre. Įdomūs likimo vingiai: Fania pamilo smuikininką, kilusį iš Vilniaus, Maksą Bekerį, už jo ištekėjo. Tai grąžino juos atgal į Vilnių, drįstu sakyti – į mūsų klubo sceną.

Po kiek laiko gavome ir Sonios Pauline Beker dovaną – jos knygą *Symphony on Fire*, pasakojančią apie gimines litvakus. Autorė nuoširdžiai dėkojo už pagalbą, renkant žinias apie garsių Vilniaus muzikų Durmaškinų šeimą.

Šalia Hofmeklerių iškyla ir kita garsaus muziko pavardė – populiarus smuikininkas Danielius Pomerancas vadovavo ne mažiau populiariam Konrado kavinės pramoginės muzikos orkestrui.

Grojęs Londone, vadovavęs garsaus Berlyno viešbučio Adlon orkestrui, Pomerancas, į valdžią atėjus hitlerininkams, turėjo bėgti iš Vokietijos. Deja, po kiek laiko naciai pasivijo jį ir Kaune, uždarė į getą.

Susipažinau su juo pokario metais, dirbdamas Radijo komitete. Grįžęs iš Dachau „kurorto“, Pomerancas grojo Radijo simfoniniame orkestre. Mudu ne kartą kalbėjomės. Jis atrodė liguistai – konclageris paliko gilius pėdsakus.

Jau daug vėliau, rengdamas Tarptautines meno dienas Vilniaus geto teatrui atminti, į baigiamąjį koncertą pakviečiau Pomeranco dukrą Danutę, irgi smuikininke, Bostono muzikos akademijos profesorę. Taip užsiėmė mūsų, buvusių geto vaikų, draugiška pažintis, prasidėjo talentingos smuikininės bendradarbiavimas su klubu. Danutė, dar visai kūdikis, buvo slapčia išnešta iš Kauno geto. Per visą hitlerinę okupaciją mergyte

rūpinosi, ją saugojo Kipro Petrausko, pasaulinio garso tenoro, lietuvių operos tėvo, šeima. Jo žmona Alė Žalinkevičaitė tapo antrąją Danutės motina.

Prisilietus prie žydų muzikos, nevalia apeiti legendinės Danieliaus Dolskio asmenybės.

Iš pradžių su Vytautu Venckum parengėme nedidelę jo programą. Deja, antrą, išsamesnę rengiau, jau netekęs bičiulio. Po vyro mirties jo našlė Elena, žinodama apie glaudų mudviejų bendradarbiavimą, padovanojo man didžiulį aplanką su Vytauto surinkta medžiaga apie litvakus muzikus. O žinomas kolekcininkas Algirdas Motieka maloniai leido susipažinti su jo turimais unikaliais Dolskio muzikos įrašais.

Norėjau, kad programą pradėtų Kipro Petrausko mokinys Virgilijus Noreika. Petrauskas draugavo su Danieliumi Dolskiu, labai vertino jo talentą, rėmė veiklą, įkalbinėjo, kad važiuotų į Londoną įrašyti savo dainų. Kai lietuvių estrados pradininkas netikėtai mirė, į paskutinio poilsio vietą žydų kapinėse dainininką lydėjo visas Kauno elitas.

1931 m. lapkričio 28-ąją Valstybės teatre su Dolskiu susitikęs bulvarinio laikraščio *Sekmadienis* žurnalistas paklausė, kokia jo sveikata. „Puiki, – atsakė šis, – aš visada sveikas kaip ridikas.“ Po keleto dienų sveikuolio nebeliko. Mirė, būdamas vos keturiasdešimties metų. Sakoma, kad sukaitęs per koncertą Versalio restorane, išgėrė šalto alaus ir susirgo plaučių uždegimu.

Danielius Dolskis (1891–1931) gimė Vilniuje, žydų verslininko Michaelio Brojdės šeimoje. Jis rašė lietuvių pramoginę muziką ir ją atlikdavo su Hofmeklerio ir Stupelio vadovaujama orkestrais.

Dolskis dar Peterburge ir Maskvoje garsėjo kaip talentingas parodijų, satyrinių miniatiūrų autorius ir atlikėjas. Atvykęs į Lietuvą, irgi labai greitai perprato visuomenės ydas ir silpnybes. Satyriko plunksna taršė pajuokos vertus reiškinius, o gebėdamas žaibiškai peršokti nuo vieno charakterio prie kito, sukurdavo daugybę skirtingų satyrinių personažų, veikiančių tuo pat metu.

Jo vaidinimai buvo nepaprastai populiarūs, salėse netildavo juokas. Lakios frazės tapdavo kasdieninio leksikono dalimi. Londone ir Berlyne įrašytos Dolskio miniatiūros pasiekė ir mus, pavyzdžiui, „Ame-

Paminklas Danieliui Dolskiui Laisvės alėjoje

rikos lietuvių priėmimas Kumpiškiuose“, „Kaimo ligoninės priimamasis“, „Kaip mes su Jonu operą žiūrėjom“, „Trečios klasės vagone“. Vieną kitą išgirdę mūsų parengtos programos žiūrovai juokėsi taip pat smagiai, kaip jų tėvai ir seneliai. Lietuvoje gimė menininkas, sukūręs plačiai žinomą unikalų vieno aktoriaus teatrą. Vėliau atsirado ir „Linksmieji broliai“ – gabūs Kauno teatro komikai Viktoras Dineika, Jurgis Petrauskas, Stasys Pilka.

Dolskis pirmasis pradėjo dainuoti lietuvišką estradą. Vakarietiškus šlagerius vertė į lietuvių kalbą. Scenoje jie lietuviškai skambėjo su akcentu, kuris

dabar plačiai pamėgdžijamas ir su niekuo nesupainiojamas.

Dolskio dainos „Palangos jūroj“, „Leisk man“, „Lietuvaitė“, „Su armonika į Braziliją“, „Aš myliu vasaros rugia-gėles“, „Onyte, einam su manim pašokti“, „Elyte, tu meili“ tapo gyva klasika. Užsienietiškas daineles pritaikydamas scenai, Dolskis suteikė joms lietuvišką turinį ir dvasią.

Žinomas komediografas Augustinas Gričius rašė: „Atvažiavo pas mus svetimšalis, svetimtautis artistas [...]. Lietuvių kalba ir talentu įsigijo didelę ir pastovią auditoriją, o savo asmeniškais ypatumais, savo švelnumu ir dideliu taktu įsigijo lietuviuose daug draugų. Tas atsibastėlis virto labai savas. Kaip vešlus medis jis per trumpą laiką mūsų žemėj įleido gilius šaknis.“

Teisingai vertindamas Dolskį, rašytojas vis dėlto siek tiek apsiriko – artistas nebuvo „svetimšalis“, jis – tikras vilnietis, 1891-aisiais gimęs Vilniuje.

„Estradininkas“ Dolskis buvo plačiai išsilavinęs žmogus. Sankt Peterburge mokėsi Teisės fakultete, studijavo filosofiją, lankė privačią vaidybos studiją. Buvo tikras poliglotas – mokėjo lotynų, prancūzų, vokiečių, rusų, ispanų, italų, serbų kalbas. Taigi galėjo vaidinti įvairių šalių scenose.

Sankt Peterburge jis labai greitai tapo populiariu dainininku, koncertavo garsiajame *Vila Rode* restorane, kur lankydavosi kilminga publika, net caro artimieji. Ten paūžti mėgęs Rasputinas. Vasaros estradoje Dolskis debiutavo sykiu su garsiuoju Aleksandru Vertinskiu, nepasididžiavusiu dalyvauti Dolskio koncerto premjeroje. Vėliau Dolskis gastroliavo Kijeve, Odesoje, Maskvoje.

Emigravęs iš Sovietų Rusijos, 1920 m. apsistojo Konstantinopolyje, vėliau persikėlė į Bulgariją, vaidino Sofijos teatre *Maksim*. 1923 m. sėkmingai pradėjo gana ilgą (su pertraukomis) kupletisto, parodisto, aktorius, dainininko karjerą Berlyne. Pakaitomis pasirodydavo Belgrado scenoje, kur vaidino serbų kalba, gastroliuodavo po kitas šalis. Berlyne vedė teatro genijaus Michailo Čechovo buvusią žmoną, populiarią vokiečių aktorę Olgą Čechovą.

Įdomu, kad Dolskis savo programą rodė tame pačiame Berlyno viešbutyje *Adlon*, kuriame ilgą laiką smuiku griežė kaunietis Danielius Pomerancas, beje,

ir paskatinęs Dolskį važiuoti į Lietuvą. Prieš tą kelionę Dolskis dar apsistojo Rygoje, ten koncertavo su „tango karaliaus“ Oscaro Stroko orkestru. Kaune apsigyveno 1927 m.

Norėjau, kad Dolskiui skirtame vakare greta unikalios tenoro Virgilijaus Noreikos dalyvautų ir lietuvių estrados numylėtinis Vytautas Kernagis (1951–2008). Būdamas karštas Dolskio gerbėjas, jis svajojo įsteigti lietuvių estrados pradininko premiją, Kaune pastatyti paminklą didžiajam mažosios scenos meistrui.

Pažinojau Vytautą dar vaiką, draugiški santykiai siejo mane su jo tėvais. Ne kartą yra pabrėžęs, koks didelis žydų indėlis į lietuvių pramoginę muziką, estrados meną. Daug kas girdėjo jo žodžius: jeigu Dolskis būtų ne Danielius, o Jonas ar Antanas, seniai egzistotų jo vardo premija, stovėtų paminklas.

Nedrąsiai paskambinau Vytautui, nes buvau girdėjęs, kokie honorarai siūlomi populiariajam atlikėjui. Jis entuziastingai priėmė kvietimą, net pasiūlė visą savo programą. Matyt, mano balse pajutęs neryžtingumą, pasakė: „Iš tavęs pinigų neimsiu.“ Nusijuokęs pridūrė: „Vis tiek neišsimokėsi... Dolskio vakare dalyvausiu... kaip giminaitis.“

Išradingai parengtą Danieliaus Dolskio dainų kompoziciją Kernagis pradėjo tokiais žodžiais: „Po Marco šiandien surengto vakaro man pasidarė ramiau. Žinau, kad nuo šiolei Danielius Dolskis bus pagaliau „legalizuotas“ Lietuvoje.“

Vakaras perpildytoje Vilniaus rotušės salėje, kur, pasak vieno dalyvio, klausytojai kabėjo ant lempų, vyko nepaprastai pakiliai, emocingai, po to pasipylė straipsniai spaudoje – Dolskis vėl išgarsėjo.

Žinia apie Vytauto Kernagio nepagydomą ligą trenkė it perkūnas iš giedro jo kūrybos dangaus. Išėjo pernelyg anksti, nespėjęs įgyvendinti to, ką buvo sumanęs. Kaip ir Dolskis.

Vytauto talentas liejosi per kraštus. Nepakartojamas lietuvių bardas. Jo sukurtos ir atliekamos dainos skambėjo tarsi mini spektakliai. Vieni humoristiniai, kiti tragiški.

Jau sunkiai sirgdamas. Vytautas, padedamas bičiulių, įgyvendino savo seną svajonę: Dolskis, išlietas iš bronzos, iškilmingai stovi Kauno centre. ■

Vytautas JOKUBAUSKAS

KARAS, KURIO NEBUS?*

Lietuvos karinis saugumas

Karas mieste

Ateityje, jei kiltų ginkluotas konfliktas, mūšiai mieste bus neišvengiami, nes būtent miestų užėmimas vieniems reikš pergalę, o kitiems – pralaimėjimą. Pajėgų, kurios bus išstumtos iš urbanizuotų vietovių, įsitvirtinimas miškuose – tik žingsnis į ilgalaikį partizaninį pasipriešinimą. XXI a. didmiesčiuose partizaninis karas irgi galimas, tačiau Lietuvos miestai tam pernelyg maži, todėl reikėtų arba aktyviai juos ginti, arba imtis pagrindinės veiklos, atakuojant priešą kibernetinėmis priemonėmis, sprogdinant įvairius objektus, stiprinant ideologinį ir propagandinį poveikį, palaikant miestiečių kovinę dvasią, skatinant pilietinį nepaklusnumą, užkertant kelią kolaboravimui.

Lietuvos kariuomenei miestų gynyba nebūtų naujiena. 1996 m. rudenį pirmą kartą buvo surengti SKAT 82-ojo ir 83-iojo batalionų Vilniaus gynybos mokymai, per kuriuos savanoriai mokėsi ginti Vilniaus priemiesčiuose ir miesto gatvėse, statė užtvanas, minavo tiltus, viadukus, požemines perėjas, rengė gynybos postus.¹ 2001 m. Didžiosios Britanijos instruktoriai Lietuvos kariuomenei vedė kursus „Mūšis mieste“. Pagal britų metodiką vidutinio miesto gynybą galima parengti per 48 val., naudojant parankines medžiagas – smėlio maišus, spygliuotą vielą, medieną. Apskaičiuota, kad tinkamai įrengus gynybą,

galima atremti dešimt ar daugiau kartų didesnes pajėgas ir tam nereikia jokios sunkiosios karinės technikos, pakanka granatsvaizdžių, kulkosvaizdžių, automatinių šautuvų, prieštankinių minų.²

2012 m. spalio 29–30 d. Lietuvos kariuomenė Jonavoje surengė mokymus, kuriuose dalyvavo apie 900 karių ir 80 karo technikos priemonių. Per šias pratybas LDK Algirdo MPB, remiamas artilerijos ugnies baterijos, atakavo Jonavą, kur buvo įsitvirtinęs priešas. Pagal scenarijų „*prieš savaitę Lietuvos teritorijoje įvykęs Tarptautinės divizijos puolimas pasižymėjo itin dideliu tempu, todėl apie 100 priešų karių sugebėjo pasislėpti mieste ir, puolančiosioms pajėgoms apėjus Jonavą, perėmė ją į savo rankas*“.³ 2012 m. gruodžio 3–14 d. Lietuvos kariuomenė kartu su Valstybės sienos apsaugos ir Viešojo saugumo tarnybos mis prie VRM pirmą kartą mokėsi valstybės ginkluotos gynybos visoje šalies teritorijoje.⁴

2013 m. lapkričio 28–29 d. Karaliaus Mindaugo MPB kartu su savanoriais treniravosi ginti Panevėžį.⁵ 2014 m. kovo mėn. LDK Kęstučio MPB surengė pratybas, kad pagerintų karių gebėjimą vykdyti gynybines operacijas. Pratybos vyko daugiausia Vilkyškių gyvenvietėje.⁶ Abejojantiems, ar Lietuvos kariuomenė karo atveju sugebės miestus, kitas urbanizuotas vietas panaudoti kaip fortifikacinius objektus, siūlyčiau susipažinti su Lietuvos karo akademijos 2000 m. išleistu vadovėliu, kuriame detalai išdėstyta, kaip rengiantis gynybai sustiprinti statinius miestuose, įrengti ugniavietes ir t. t.⁷

* Tęsinys iš KB nr. 4.

Priešui manevruojant, apeinant ginamus miestus, galima imtis žiedinės gynybos. Karyboje tai ne naujiena, gerai žinomos XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios žiedinės tvirtovės, – buvo tikimasi, kad priešas, neužėmęs strateginio, apsupto punkto, toliau nesivers. XX a. pradžioje tai buvo grindžiama būtinybe užimti kelių ir geležinkelių mazgus, bet XXI a. šis argumentas atkrinta. Akivaizdu, kad šiais laikais tomis „žiedinėmis tvirtovėmis“ virstų miestai, ypač didesni – Kaunas, Vilnius, Klaipėda ir kt. Žinoma, idealiausiai (dėl geografinės padėties ir gyven-tojų sudėties) tam tiktų Kaunas. Tačiau kautynės miestuose reikštų ne tik milžiniškus materialinius nuostolius, bet ir humanitarinę katastrofą su daugybe civilių aukų.

Partizaninis karas XXI a. Lietuvoje

XX a. Lietuvos istorija paženklinta partizaninio pasipriešinimo, pirmiausia kovų už nepriklausomybę, vykusių 1919–1923 m. Šauliais arba partizanais save dažniausiai vadindavo ir 1941 m. Birželio sukilimo dalyviai. O didžioji kova – pokarinis partizanų pasipriešinimas 1944–1953 m. Visa tai neabejotinai daro didžiulę įtaką XXI a. karininkijos ir karių auklėjimui, požiūriui į karybą, visuomenės nuostatoms gynybos atžvilgiu. Neatsitiktinai kalbama apie „genetinę atmintį“⁸ (nors ši mintis gana kontroversiška), skatinančią pasirinkti partizaninio pasipriešinimo kelią. Lietuva šiame regione nebūtų išimtis – 2014 m. kovą Ukrainos politikė Julija Tymošenko pagrasino Rusijai partizaniniu karu,⁹ beveik tuo pat metu Latvijos gynybos ministras Raimondas Vejonis pareiškė, kad pagrindinė šalies taktika galimo užpuolimo atveju būtų partizaninis karas.¹⁰ Ukraina, Latvija, kaip ir Lietuva, turi gilią partizaninio pasipriešinimo XX a. patirtį. Pasauliniu mastu tai irgi nėra atgyvenęs dalykas. 2012 m. paskelbtoje studijoje „Pasaulis 2030“ nurodoma, kad ateityje valstybės ir sukarintos grupuotės, siekdamos mažinti ar eliminuoti didžiųjų, technologiškai pranašesnių valstybių karinės galios persvarą, remsis nekonvencinės karybos strategija, burs partizanų padalinius.¹¹

Taigi partizaninis pasipriešinimas nėra utopija – susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, Lietuvos karinė vadovybė tokio scenarijaus neatmeta. XX a. 10-ojo dešim-

tmečio viduryje, išanalizavus Čėčėnijos, Jugoslavijos ir Afganistano karinių konfliktų patirtis, SKAT buvo rengiama veikti grupelėmis po 4–5 kovotojus su prieštankiniais, priešlėktuviniais ir snaiperių ginklais. Suprantama, pasienyje sulaikyti priešo divizijų nepavyktų, tačiau būtų trukdoma veržtis gilyn, organizuojami išpuoliai priešo užnugaryje.¹² 1997 m. buvo išleista metodinė priemonė „Partizanų karas (strategija ir taktika)“.¹³

2010 m. kovo 10 d. kariuomenės vadas pasirašė pirmąją „Lietuvos karinę doktriną“,¹⁴ pagal kurią partizaninis pasipriešinimas, nepaisant narystės NATO ir kolektyvinės gynybos, išlieka itin aktualus. Pabrėžiama, kad „Lietuva priešinsis agresoriui visomis jai prieinamomis priemonėmis: karine gynyba ir partizaniniais veiksmais, civilių piliečių nepaklusnumu, nekolaboravimu ir kitais būdais“.¹⁵ Galimo partizaninio pasipriešinimo koncepciją atkartoja ir operacijų doktrina, konstatuojama, kad karo atveju Lietuvos karines pajėgas papildys „koviniai piliečių bei jų organizacijų ginkluoto pasipriešinimo (partizanų) vienetai“, pavaldūs kariuomenės vadovybei. Dokumente teigiama, kad pralaiminti pusė neišvengiamai imsias asimetrinių priemonių, t. y. pereis prie propagandinio ir partizaninio karo.¹⁶

Lietuvos karo akademijos Vado ugdymo sekcijos viršininkas mjr. Albertas Daugirdas 2011 m. žurnale *Karys* rašė: „Be sudėtingos analizės tenka pripažinti, kad maža valstybė prieš akivaizdžiai galingesnę priešą iš karto bus priversta taikyti ir nekonvencinio karo metodus. Beveik niekas tuo neabejoja, bet jau praėjo dvidešimt metų, kai mes [Lietuvos kariuomenė – V. J.] tam nesiruošiamė! [...] Kad ir kaip būtų liūdna, kartojame prieškarinės Lietuvos karinio pasirengimo spragas, kai partizaninio pasipriešinimo lyderiai aiškiai konstatavo, kad buvo klaida savo kariuomenės ir visuomenės taikos metu nerengti partizaniniam pasipriešinimui“.¹⁷ Kad tarpukariu nebuvo rengiamasi partizaniniam karui, nenorėčiau sutikti,¹⁸ tačiau tai, kad iki 2011 m. Lietuvos kariuomenė nieko nenuveikė teritorinės gynybos – partizaninio pasipriešinimo srityje, verčia susimąstyti. 2013 m. priimtoje „Lietuvos karinių pajėgų rengimo doktrinoje“ teigiama, kad „kovinių piliečių bei jų organizacijų ginkluoto pasipriešinimo (partizanų) vienetų rengimas taikos metu nevykdomas.

[...] *Karo metu kovinių piliečių bei jų organizacijų ginkluoto pasipriešinimo (partizanų) vienetų rengimą gali kuruoti karo komendantai. [...] jie pasirenka pačius efektyviausius rengimo būdus ir priemones.*¹⁹

Taigi, nors partizaninis pasipriešinimas numatomas, tačiau paliekamas savieigai, karinių regionų štabų nuožūrai, o esant reikalui, jis kultų greičiausiai piliečių iniciatyva. Tiesa, 2014 m. paskelbta, kad per jaunesniųjų karininkų vadų mokymus buvo supažindinama su partizaninio karo metodais.²⁰ Žinoma, tiems, kurie bent minimaliai susipažinę su karyba, aišku, kad beveik visi kariniai mokymai gali būti siejami su kovotojų rengimu partizaninei kovai, tačiau priešui atgrasyti, visuomenės ryžtui ir pasitikėjimui stiprinti labai praverstų, jei kariuomenės mokymo įstaigos kasmet parengtų po keliasdešimt partizaninio karo instruktorių. Kandidatus reikėtų atrinkti iš statutinių struktūrų (KAM, ypač iš savanorių, ir VRM) visose Lietuvos apskrityse kiekvienais metais po 3–5 pretendentes. Tokiems instruktoriams reikėtų suteikti ne tik taktinių žinių bei įgūdžių veikti urbanizuotose, miškingose ir atvirose vietovėse, tai turėtų būti platus teorinis pasirengimas konvenciniam ir partizaniniam karui, išklausančias istorijos, konspiracijos, karo inžinerijos, ryšių su civiliais vietos gyventojais kursą.

Karyboje diskutuojama apie perėjimą nuo vertikalios subordinacijos prie horizontalios, kai daliniai formuojami ir valdomi skėtinės struktūros principu. Galbūt atsakant brigadų, batalionų, net kuopų ir akcentuojant būrius, kurie jungiasi ne administraciniais, bet funkciniais pagrindais – tam tikrai užduočiai vykdyti. Tokiu atveju būrys yra pusiau autonominis taktinis vienetas. Tokios struktūros prototipu galima laikyti tarpukario sukarintą organizaciją – Lietuvos šaulių sąjungą. Kiekvienas būrys veikė atskirai, o subordinacija buvo tik teritorinė – pavaldumas rinktinės vadui. Tačiau tokia horizontali skėtinė struktūra apsunkina pajėgų koordinavimą, sutelkimą ir sinergiją. Todėl partizaninės kovos taktiką iš esmės verčia taikyti jau pirmosiomis karo veiksmų valandomis, kai nėra karinių veiksmų ruožo (specialiai nevartojami terminai *frontas*, kad nekiltų asociacija su Pirmojo pasaulinio karo Vakarų fronto apkasais), bet ginamasi žiediniu principu, leidžiant priešui plačiai pasklisti. Akivaizdus

pliusas tai, kad išsklaidomos užpuolikų pajėgos, tačiau išsibarsto ir gynėjai. Prarandama galimybė laimėti mūšį, o į karą įtraukiama visa teritorija su jos gyventojais.

Minkštoji gynyba

Daug kalbama apie tai, kaip kitos šalys, tarp jų ir Rusija, tiek politiniais, tiek ekonominiais tikslais naudoja minkštąją galią, siedamos ją su kietąja galia, taip pat pasitelkdamos ir išmaniąją galią. Šiame kontekste mums vertėtų pamąstyti apie *minkštąją* gynybą. Lietuvos valstybės saugumo departamento duomenimis, įvairios Rusijos tarnybos bando daryti įtaką mūsų šalies politikos, kultūros, mokslo elitui.²¹ Grėsmė, žinoma, reali, o preventinių priemonių turime nedaug, viena iš jų – viešumas, kai įvardijamos tos užsienio organizacijos ir tie asmenys, kurie kenkia nacionaliniam saugumui. Agresyviomis informacinėmis atakomis, antivalstybine propaganda, energetiniu ir ekonominiu spaudimu siekiama palaužti piliečių valią, verčiant abejoti savo valstybe ir pačiais savimi, kad antpuolio atveju pasipriešinimas būtų kuo menkesnis. Ekonominis spaudimas, forsuočiai kryptingas kultūrinis poveikis pasitelkiamas pirmiausia tam, kad rastųsi kuo daugiau asmenų, jeigu ir neprorusiškai nusiteikusių, tai bent jau abejingų savai valstybei, asmeninę gerovę siejančių ne su Lietuvos gerove ir likimu, bet su niša Rusijos rinkoje, kurioje išsilaikyti svarbiau net už valstybingumą ir nacionalinę savigarbą.

Kad tinkamai atremtų minkštosios galios atakas, Lietuva turėtų imtis aktyvios gynybos, užuot apsiribojusi epizodiniais draudimais. Pirmiausia būtina kuo daugiau lietuviškos mokslinės (ypač socialinių ir humanitarinių mokslų) produkcijos ir informacijos žiniasklaidos priemonėse pateikti rusų kalba, nes naivu tikėtis, kad rusakalbiai masiškai skaitys anglų, juo labiau lietuvių kalbomis. Vidaus vartotojams reikėtų siūlyti TV kanalus, kurie transliuoja laidas rusų kalba, bet nėra valdomi iš Maskvos. Lietuvos universitetai galėtų atlikti svarbią kultūrinę ir politinę misiją, pritraukdami daugiau studentų iš rusakalbių šalių. Mūsų aukštojioms mokykloms sudėtinga konkuruoti su Didžiosios Britanijos ar kitų Vakarų Europos šalių universitetais,

tačiau dar turime mokslininkų, potencialiai galinčių dėstyti rusų kalba.

Žinoma, labai svarbu konstruktyviai bendrauti su Rusija, palaikyti kuo normalesnius politinius santykius. Turizmo iš Rusijos skatinimas būtų naudingas ne tik ekonominiu atžvilgiu, bet ir įtvirtintų pozityvesnę Lietuvos įvaizdį tarp kaimyninės šalies gyventojų.

Stiprindama karinę gynybą (*kietoji galia*), Lietuva turėtų pasitelkti ir *minkštajai* galiai būdingas priemones. Svarbu kiek įmanoma užsitikrinti energetinę nepriklausomybę nuo Rusijos gamtinių išteklių, kuo didesnius eksporto srautus nukreipti į kitų šalių rinkas, formuoti savą mokslinę ir informacinę erdvę rusų kalba. Užtuot įsitraukę į Rusijos institucijų siūlomus mokslo ir kultūros projektus, kuriais dažnai siekiama abejotinų tikslų, turėtume vykdyti savas mokslines ir kultūrinės programas, skirtas rusakalbių auditorijai. Tai, kas šiuo metu kelia grėsmę – priklausymas rusakalbei informacijos erdvei, – gali ir turi būti panaudota tai grėsmei mažinti. Pasyvi aukos pozicija į gera nenuves, būtina pereiti prie aktyvios gynybos. Investuodami vien į konvencinę ginkluotę ir kariuomenės personalą, karinio šalies saugumo neužtikrinsime, tam reikia kompleksinio požiūrio ir labai pasvertų sprendimų.

Ar gali būti, kad ir XXI a. Lietuva nepasipriešins?

1940 m. sovietai okupavo Lietuvą be šūvio... 2014 m. regione kilus ginkluotam konfliktui, kurio grėsmė šliaužia artyn prie mūsų sienų, dalis visuomenės nerimauja, ar nepasikartos 1940-ųjų situacija.

Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, sovietinę okupaciją galima laikyti lemtinga SSRS klaida. Įsivaizduokime, kas būtų, jei 1940 m. birželį sovietai divizijos generolų Stasį Raštikį būtų iškėlę į ministrus pirmininkus, nesukbėję inkorporuoti Lietuvos į SSRS sudėtį, nebūtų ėmęsi taip brutaliai sovietizuoti visuomenės, per kraują kolektyvizuoti ūkio, nebūtų pradėję represijų ir trėmimų... 1941 m. birželį Vokietija būtų įsiveržusi į bent jau formaliai suverenią Lietuvą. Jei Antrojo pasaulinio karo eiga ir rezultatas būtų buvęs toks, koks yra, lietuviai, 1939 m. iš sovietų rankų atgavę Vilnių, o 1945 m. – Klai-

pėdą, jaustūsi amžinai dėkingi Rusijai, elgtūsi tarsi antroji Armėnija, jau nusprendusi stoti į Eurazijos sąjungą. Tačiau sovietinė okupacija, represijos, nuožmi sovietizacija įdiegė visuomenei baimės, nepasitikėjimo didžiąja kaimyne jausmą, nuolatinės grėsmės iš Rytų nuojautą. 1940 m. tokios patirties dar neturėta, karinė vadovybė ir vyriausybė, kontroliavusios spaudą ir radiją, visus ragino taikiai pasitikti sovietų karius, juo labiau kad jų įgulos Lietuvoje atsirado jau 1939 m. rudenį, o SSRS tarpukariu laikyta ne priešė, bet sąjungininke.²² Taigi visuomenės budrumas prigeso. Šauliams, turėjusiems pradėti partizaninį karą, net nebuvo aišku, kas įsiveržė – priešas ar „sąjungininkas“, ypač kad vadovybė įsakė laikytis rimties ir draugiškai pasitikti raudonarmiečius.

Ar galėtų tai pasikartoti XXI a.? Toks scenarijus galimas tuo atveju, jeigu valstybės vadovas ir/ar vyriausybė būtų nusiteikę prorusiškai ir jei pirmiausia vyktų ne karinė invazija, o politinis suartėjimas su Rusija sparčios dezintegracijos su NATO ir Europos Sąjunga fone. Vis dėlto toks scenarijus mažai tikėtinas, nors tikriausiai nėra neįmanomas. Karinei invazijai būtų pasipriešinta, net jeigu vyriausybė ir kariuomenė nesiimtų adekvačių karinių veiksmų. XXI a. informacinės technologijos leidžia visuomenei operatyviai gauti informaciją, susisiekti tarpusavyje ir derinti veiksmus. Nekyla abejonių, kad dalis gyventojų, keli šimtai ar keletas tūkstančių, tikrai pasipriešintų ginklu, o tai suveiktų kaip riedanti sniego gniūžtė. Valių priešintis išreiškia, pavyzdžiui, tokie atsargos majoro Arūno Stašaičio žodžiai: „*Jei mus puls – ginsimės, nekreipdami dėmesio į vadų, politikų kapituliantiškus įsakymus ir nurodymus.*“²³ Taigi, jei kiltų karas ir ilgai nesulauktume NATO sąjungininkų paramos, Lietuvoje tikrai prasidėtų partizaninis pasipriešinimas. Panašu, kad priešas, turėdamas didžiulę kiekybinę persvarą, *gali tikėtis užimti tik mūsų kapus, bet ne mus.*

Net ir keli tūkstančiai patriotų į partizaninį pasipriešinimą įtrauktų visą kraštą ir gyventojus. Bet koks pasipriešinimas, ypač civilių asmenų, didina priešų karių agresiją, nes į kiekvieną civilį užimtame krašte atėjūnai ima žiūrėti kaip į grėsmę savo gyvybei. Kad numalšintų partizaninį pasipriešinimą, okupantai griebtūsi teroro, taigi aukos neišvengiamos. Dalis gyventojų neabejotinai kolabo-

ruotų su naująja karine valdžia, o tai sukeltų pogrindyje kovojančių partizanų atsakomuosius veiksmus. Kad ir kaip būtų, nepaisant dalies visuomenės pacifistinio nusiteikimo, jei Rusija bandytų okupuoti Lietuvą, ginkluotas pasipriešinimas (net ir NATO suteikus paramą) kiltų neišvengiamai ir peraugtų į nuolatinę kovą pogrindyje.

Rytis DAUKANTAS. *Drąši Lietuva*, 2008.

Nuosavybės teisių turėtojas DELFI

Kol kas Lietuvos visuomenė, reaguodama į padidėjusią grėsmę, gana gerai „laiko“ valios priešintis egzaminą, bent jau teorinę jo dalį. 2011 m. atliktos sociologinės apklausos duomenimis, ginti Lietuvą buvo pasiryžę 46 proc. respondentų, arba 60 proc. visų apklaustų vyrų ir 32 proc. moterų. Amžiaus grupėje nuo 18 iki 29 m. tokių buvo 54 proc., 30–49 m. grupėje – 55 proc., vyresnių negu 50 m. grupėje – 34 proc.²⁴ 2014 m. kovo 15–20 d. sociologinė apklausa parodė: 52,1 proc. respondentų mano, kad grėsmė šalies nepriklausomybei egzistuoja, 41,6 proc. teigė ginsiantys Lietuvą. Kilus karui, kovotų su ginklu 19,5 proc., liktų šalyje 46,9 proc., bandytų emigruoti tik 16,7 proc. Ginklu ginti Lietuvą labiausiai pasiryžę 36–45 m. amžiaus vyrai, didmiesčių gyventojai, o emigracijai nusiteikusios moterys.²⁵

Šalyje yra maždaug milijonas 18–45 m. asmenų, iš jų beveik pusė – vyrai, todėl vien minėti 19,5 proc. ga-

limų šalies gynėjų – tai jau apie 100 tūkst. žmonių, t. y. gerokai daugiau, negu Lietuvos kariuomenė galėtų priimti ir apginkluoti. Palyginkime: pokariu Lietuvoje per pirmąjį partizaninio pasipriešinimo etapą (1944–1945 m.) kovojo apie 20 tūkst. partizanų, vėliau jų skaičius dėl patiriamų nuostolių mažėjo. Nustatyta, kad iš viso kovose dalyvavo arba partizanus aktyviai rėmė apie 100 tūkst. žmonių, t. y. apie 4 proc. pokario Lietuvos gyventojų.²⁶

2014 m. pasiryžimą gintis patvirtina ir susidomėjimas tarnyba kariuomenėje, KASP pajėgose.²⁷ Taigi valios priešintis piliečiai nestokoja. Jei pavyks atlaikyti informacines, propagandines atakas, 1940 m. birželis be šūvio nebus pasikartojęs. Lietuvos visuomenės pasitikėjimas krašto apsauga irgi gana aukštas, nuo 2002 m. jis svyruoja tarp 54 ir 67 proc.²⁸ Ar Lietuvos politikai atsižvelgs į piliečių nuotaikas, ar ims didinti finansavimą krašto apsaugai, kad sustiprintų šalies karinį pajėgumą, klausimas kol kas atviras.

Epilogas

Į padidėjusią grėsmę nacionaliniam saugumui, įsisiautėjus Rusijos agresijai prieš Ukrainą, reaguojama įvairiai, pasitaiko ir kapituliantiškų nuotaikų. Antai siūloma net panaikinti kariuomenę, svarbiausia, kad klestėtų verslas.²⁹ O vienas Seimo narys pareiškė: „*Bandome patys pirmieji įlipti ten, kur derėtų kartais patylėti ir palaukti, kaip didžiosios valstybės susitars.*“³⁰ Panašiai Lietuvos spauda rašė 1939 m., prasidėjus Žiemos karui, kai SSRS užpuolė Suomiją: „*Likimo buvo lemta mums lig šiol išlikti karo audros tiesiogiai nepaliestiems, taip pat kaip ir mūsų Baltijos sąjungininkams. Tačiau taip laimingai atsitiko ne dėl to, kad karo audra negalėjo užnešti ant mūsų namų kibirkščių, bet dėl to, kad niekam nedavėm progos mūsų namų padegti.*“³¹ 1940 m. kovo 13 d. Suomija, netekusi dalies teritorijos, keletu dešimčių tūkstančių karių ir civilių gyventojų, pasirašė paliaubas su SSRS, išsaugodama nepriklausomybę. Po trijų mėnesių atėjo „tyliai“ laukusios Lietuvos eilės...

Prancūzų XVII a. politinis veikėjas Armand'as Jeanas du Plessis de Richelieu politiniame savo testamen-

te rašė: „*Turintis galią neretai turi ir teisę, o tas, kas silpnas, tik labai stengdamasis gali išvengti neteisišio reputacijos pasaulio daugumos akyse.*“³² Taigi tik didelėmis pastangomis ir susitelkimu Lietuvos piliečiai galės išsaugoti ir apginti savo valstybę, viena vertus, siekdami, kad regione mažėtų politinė įtampa, antra vertus, stiprindami gynybos pajėgumus ir pasiryžimą kritiniu atveju priešintis visais įmanomais būdais.

2014 m. situacija byloja, kad didelė Lietuvos gyventojų dalis ginklu priešintusi okupacijai, juo labiau kad remiant NATO sąjungininkams bet kuris priešas yra įveikiamas. ■

¹ K. Budrys, Vilniaus gynyba: į mūsų eina savanoriai. *Karys*, 1996, Nr. 12, p. 4–5.

² A. Žebrauskaitė, Mūšis mieste. *Karys*, 2002, Nr. 1, p. 22–23.

³ Beveik tūkstantis karių vykdė tariamą puolamąją operaciją Jonavoje. *Krašto apsauga*, 2012, Nr. 19 (242), p. 13.

⁴ Kariuomenė treniravosi planuoti valstybės ginkluotą gynybą. *Krašto apsauga*, 2012, Nr. 21 (244), p. 7.

⁵ R. Jareckas, Karaliaus Mindaugo bataliono kariai treniravosi ginti Panevėžį. *Krašto apsauga*, 2013, Nr. 21 (266), p. 10.

⁶ Pratybose „Vilko šuolis“ kariai treniravosi Vilkyškių gatvėse [2014-03-27]. <http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/pratybose-vilko-suolis-kariai-treniravosi-vilkyskiu-gatvese-201403271811.htm#.UzSQOoVNjVI>

⁷ Z. Vičys, R. Kunigonis, P. Žarys, Miesto ir gyvenvietės fortifikacija. Civilinių statinių, jų konstrukcijų ir kitų civilinės statybos resursų panaudojimas mūšyje. *Vadovėlis*. Vilnius, 2000, p. 353.

⁸ A. Dudavičius, Teritorinė gynyba. *Konferencijos „Teritorinė gynyba“ medžiaga*. Vilnius, 2001, p. 67.

⁹ J. Tymošenko perspėjo: prasidės partizaninis karas [2014-03-08]. <http://www.delfi.lt/news/daily/world/j-tymosenko-perspejo-prasides-partizaninis-karas.d?id=64225526>

¹⁰ Latvijos gynybos ministras: jeigu puls agresorius, pasitrauksime į miškus partizaniniam karui [2014-03-20]. <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/karo-zona/latvijos-gynybos-ministras-jeigu-puls-agresorius-pasitrauksime-i-miskus-partizaniniam-karui-784-413639>

¹¹ Pasaulis 2030. Ats. red. K. Šapkinaitė. Vilnius, 2012, p. 35–40.

¹² J. Bitvinskis, SKAT tikslas – teritorinė gynyba. *Karys*, 1996, Nr. 1, p. 6.

¹³ S. Adamonis, Partizanų karas (*strategija ir taktika*). Kaunas, 1997, 120 p.

¹⁴ T. Balkus, Kariuomenės vadas pasirašė pirmąją Lietuvos karinę doktriną. *Krašto apsauga*, 2010, Nr. 6 (181), p. 20.

¹⁵ Lietuvos karinė doktrina. Vilnius, 2010, p. 61.

¹⁶ Lietuvos karinių pajėgų operacinė doktrina. Vilnius, 2011, p. 50, 54, 234.

¹⁷ A. Daugirdas, Lietuvos partizanų taktikos ypatumai (1). *Karys*, 2011, Nr. 5, p. 32.

¹⁸ Plačiau žr.: V. Jokubauskas, Žvelgiant į ateitį: partizaninės kovos taktikos sklaida Lietuvoje ir jos įgyvendinimas 1944–1953 m. Genocidas ir rezistencija, 2011, Nr. 1 (29), p. 51–68; V. Jokubauskas, The Concept of Guerrilla Warfare in Lithuania in the 1920–1930s. Baltic Region, 2012, No. 2 (12), pp. 32–43; V. Jokubauskas, „Vieni vieni“: šaulių rengimas partizaniniam karui 1924–1940 m. Lietuvoje. Istorija, 2012, t. LXXXVI, p. 11–24.

¹⁹ Lietuvos karinių pajėgų rengimo doktrina. Vilnius, 2013, p. 115.

²⁰ Jaunesniųjų karininkų vadų klausytojai išbandė partizaninio karo taktiką [2014-03-18]. <http://www.lka.lt/lt/apie-mus/naujienos/naujienu-archyvas-2014/jaunesniuju-karininku-vadu-q82e.html>

²¹ Lietuvos VSD *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*. Vilnius, 2013, p. 4–15. <http://www.vsd.lt/Files/Documents/635306548879220000.pdf>

²² V. Vareikis, V. Jokubauskas, Su kuo Lietuva rengėsi kariauti tarpukariu? *Kultūros barai*, 2010, Nr. 11 (551), p. 77–84.

²³ A. Aleksandravičius, Kariškiai atvirai apie Lietuvos kariuomenės silpnąsias vietas, patriotizmą ir „patrankų mėsa“ [2014-03-29]. <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kariskiai-atvirai-apie-lietuvos-kariuomenes-silpnasias-vietas-patriotizma-ir-patranku-mesa.d?id=64398888>

²⁴ Lietuvą gintų dauguma šalies vyrų – rodo gyventojų apklausa. *Krašto apsauga*, 2012, Nr. 1 (224), p. 28.

²⁵ E. Samoškaitė, Lietuvos piliečių nuotaikos po Krymo aneksijos: ką darytų iškilus karo grėsmei [2014-03-31]. <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvos-pilieciu-nuotaikos-po-krymo-aneksijos-ka-darytu-iskilus-karo-gresmei.d?id=64403218>.

²⁶ A. Anušauskas, Pasipriešinimo raida ir pasipriešinimo metodai. *Pilietinis pasipriešinimas Lietuvoje ir Lenkijoje: sąsajos ir ypatumai 1939–1956*. Ats. red. A. Anušauskas. Vilnius, 2004, p. 240–252.

²⁷ Dėl Rusijos agresijos – savanorių bumas [2014-03-25]. <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/del-rusijos-agresijos-savanoriu-bumas.d?id=64357492>

²⁸ Pasitikėjimas krašto apsauga 1996–2010 m. *Krašto apsauga*, 2010, Nr. 10 (183), p. 8.

²⁹ U. Karaliūnaitė, E. Samoškaitė, Iš Rusijos grįžusio V. Kaikario kalbose – VSD perspėjimų atgarsiai [2014-03-24]. <http://www.delfi.lt/verslas/verslas-is-rusijos-grizusio-v-kaikario-kalbose-vsd-perspejimu-atgarsiai.d?id=64344358>

³⁰ Bronius Bradauskas apie užsienio politiką: reikia mažiau pliupti, kitaip liksime kvailio vietoje [2014-03-21]. <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/bronius-bradauskas-apie-uzsienio-politika-reikia-maziau-pliupti-kitaip-likime-kvailio-vietoje-56-413911?cf=df>

³¹ M. Bagdonas, Apie taiką jau nėra kalbų. *Tritis*, 1939, Nr. 50 (991), p. 1214.

³² H. Kissinger, Diplomacija. Vilnius: *Pradai*, 2003, p. 58.

Liudvika POČIŪNIENĖ

ŽODIS PRASMEI UŽTARTI

Ko gero, verta dar sykį trumpam sustoti prie avangardo pretenzijų paversti naujumą viena svarbiausių meno vertybių. Kodėl taip atsitiko? Kodėl visi kiti kriterijai buvo priversti trauktis į šešėlį (ar bent stengiasi sudaryti tokį įspūdį)? Galiausiai, kaip tai įvyko? Pirmiausia į galvą ateina toks paaiškinimas – menas buvo „išmestas“ į rinką, o mada yra itin svarbus rinkos veiksnys. Tai iššūkis netgi tam menininkui, kuriam svarbi ištikimybė giluminiams prasmų klodams. Kitaip tariant, brandžiai asmenybei. Beje, rinka nepakenčia brandos, nes tai lėtas ir sudėtingas procesas, iš esmės besikertantis su greito pelno siekimu. Populiarumo troškimas, prisitaikymas prie aplinkos, linkusios apsiriboti ir akademinės specializacijos dėlei apriboti mąstymo erdvę, palietė netgi filosofiją. Ko vertas vienas iš šis dešimtmečius trukęs beveik ritualinis šokis aplink absurdo ir beprasmybės sąvokas...

Gyvenimą paskyręs reikšmėms aprašyti ir tik pačiame saulėlydyje ryžęsis peržengti formalias semiotikos ribas, kad žengtų žingsnį prasmės paieškų kryptimi, Algirdas Julius Greimas viename iš paskutinių laiškų Aleksandrai Kašubienei rašė:

„Tokie paplepėjimai man tinka. Tik bijau, kad pasirodžiau plepesnis už tave. Bet tai – tik tarp mūsų. Mat aš suasmenėjau, bet radau kitą užsimaskavimo būdą: kadangi apie davimą ne madoj šnekėti, kalbu ir rašau apie šykštumą, vietoj nemadingos meilės – apie pavydą...“

Čia apie „Aistrų semiotiką“ – mokslininkas, regis, apgailėstaudamas prisipažįsta pasidavęs laiko ma-

dai, toks buvo amžius, stoti prieš madą drįso nebent vienas kitas keistuolis, nebijojęs, kad bus palaikytas atsilikusiu. Bandymas užsimaskuoti tapo normalia savaisugos reakcija... Menininkai, filosofai, mokslininkai to irgi neišvengė.

Modernybė iš esmės svarstė jau ne žmogaus prigimties ribotumą, kaip tą darė senovės mąstytojai, – ji savo noru atsisakė gilintis į ištisas gyvybines sferas. Šį keistą fenomeną savaip bandė aiškintis ir Musilis („Žmogus be savybių“), ir Marcuse („Vienmatis žmogus“), ir Deleuze’as („Kūnas be organų“).

Apsiribojimas gamtamoksliniu pažinimu iš vienos pusės lėmė, kad atsisakyta pripažinti eksperimentavimo ribas iš kitos pusės – ir tai jau šturpoka šiandienos aktualija. Tačiau grįžkime į praėjusį amžių ir pamėginkime apčiuopti vertybinės krizės užuomazgas. Šiaip jau įprasta manyti, kad pasitikėjimas grožiu, gėriu, teisingumu buvo prarastas dėl kruvinų XX a. sukrėtimų – karų, revoliucinių perversmų, totalitarinių režimų teroro, pamintų žmogaus teisių. Bet ar šie sukrėtimai neturėjo savų giluminių priežasčių? Vakarų civilizacijos vertybinis stuburas, regis, buvo pradėjęs krypti ir byrėti jau gerokai anksčiau – būtent tai paskatino smurto, prievartos, paniekos gyvybei protrūkius. Dvasinės tikrovės marginalizavimas, o kartais ir visiškas ignoravimas, vedė prie meilės suvulgarinimo ir atjautos nykimo. Išsekusi ir suniekinta meilė liovėsi būti teisingumo ir sveiko proto atrama, bandant pažaboti beatodairišką veiklumą. Šio veiklumo padariniai žmogaus sveikatai ir gamtos bū-

Stanislovas KUZMA. *Angelas*. 1988. Medis, h – 65

Arūno Baltėno nuotr.

klei XX a. tapo katastrofiški, reakcija į tai – perdėtas rūpinimasis sveikata ir gyvenimo kokybe, virtęs jaunystės kultu, specifinės vartotojiškos paklausos kilimu, bėgimu net nuo minties apie mirtį.

Kaip neginčijamas faktas buvo pripažinta, kad ribotas, uždaras ir „slidus“ žmogus pasaulyje, tapusiam sąžaliam, turi daugiau galimybių išgyventi. Tačiau kokia tokio išgyvenimo prasmė? Ar toks „išgyveni-

mo projektas“ kartais ne per brangiai kainuoja? Ar galiausiai nepasiglemžia ir neįkainojamo žmogaus kūrybiškumo?

Skulptorius Stanislovas Kuzma, ne kartą stovėjęs ant mirties slenksčio, drįso tiesiai apie tai kalbėti: „Išgyvenimo projektas galiausiai vis tiek baigiasi mirtimi... Daugybė žmonių taip ir numiršta nepabudę. Kiekvienas praregėjimas yra dovana, tik kad žmogus dažnai vengia tikro gyvenimo... Ir vis tiek artėja prie to momento, kai supras, kad iš tikrųjų gaišo laiką...“ Daugelis pažinojusių skulptorių tikriausiai prisimena matą lapus, kuriuose jis žymėdavo kūrybai skirtas vailandas, neretai plėšte išplėštas iš rutinos...

Šiuolaikinis žmogus nebejaučia prasmės ruoštis mirčiai. Mūsų senelės dar meldė Dievą, kad apsaugotų nuo staigios ir netikėtos mirties. Šiandieninei kartai jau atrodo – kuo staigiau, tuo geriau...

Be abejo, tokie egzistencinio susivokimo pokyčiai negalėjo neatsispindėti mene. Literatūra, tapyba, kinas, muzika, architektūra patyrė, ką reiškia prarasti ryšį tarp gelminių ir išorinių klodų. Kad geriau tą suvoktume, vertėtų grįžti prie estetikos klasikų. Šiuokart pasiremsime Vosylius Sezemano bičiulio Nicolai Hartmanno įžvalgomis:

„Galėdami matyti, mes intuityviai susiduriame su gyvybingumu, per gyvybingumą patiriame šį tą iš psichinės būties, o psichinė būtis veda į didžiąją dvasinę sąveiką, kurioje atsiduriame vienas prieš kitą. Tai mūsų neturėtų stebinti, nes mes vėl susiduriame su ta pačia sąveika, kuri

būdinga estetiniam objektui, – mat viskas remiasi viena pasaulio sandara. O šis pasaulis, kaip anksčiau esame išsamiai paaiškinę, yra sluoksniuotas. Tie patys sluoksniai, kurie reiškiasi realiame pasaulyje, vėl atsiranda meno kūrinijoje ir turi būti stebėtojo peržvelgti: pirmiausia (meno kūrinijoje jie galbūt yra dveji) tai daiktiškasis sluoksnis, po jo – gyvybingumo, toliau – psichinis ir galiausiai – dvasinis. Todėl tikras meno kūrinys visada

turi struktūrą, kuriai suvokti reikalingas visų sluoksnių peržvelgimas. Atskiro sluoksnio formavimasis yra ne toks pat, o kiekvieną sykį kitoks, atitinkąs sąveikaujančių sluoksnių savitumą.“

Ir dar viena mintis:

„Meninis stebėjimas nėra paprasta žiūra, jį sudaro daugelis elementų. Niekas neturi būti peršokta, nes neįmanomas šuolis nuo išorinės į tolimiausią gelminę plotmę. Manyti, kad tokiu peršokimu galima tikėtis pasiekti tolesnį meno kūrinio turinį, iš tikrųjų yra nepagrįsta.“

Šiam filosofui nekilo abejonių, kad visavertis meno kūrinys privalo turėti net ne vieną, o kelis gelminius sluoksnius, atidžiam suvokėjui prieinamą struktūrą, o daiktiškoji (ar pojūčiais fiksuojama) forma turi derėti su gelminiu turiniu.

Modernybėje neretai susiduriame su kūriniais, pro kurių paviršinę raišką sunku prasimušti giliau. Stebime tarsi kaukių parodą – išradinę, spalvingą maskavimąsi (tokį patį, apie kurį kalbėjo Greimas?). Kodėl, pavyzdžiui, toks puikus, pagavus piešėjas kaip Elsworthas Kelly's rinkosi minimalistinį kalbėjimą nemodeliuotų spalvų plotais? Kas slypi už nuoseklaus architektūros funkcionalizmo? Kodėl profaniški akibrokštai rimtu veidu pristatomi muziejų erdvėje? Nemėginsiu čia į tuos klausimus atsakyti – tai tikriausiai būtų palaikyta nepadaria pretenzija. Apsiribosiu tik spėjimu, kad toks pasirinkimas gali būti kilęs ir iš siekio saugiai apriboti savo veikimo teritoriją, įsileidžiant į ją tik tuos veiksmus, kuriuos norisi įsileisti. Tai gali būti susiję ir su jau minėtu polinkiu į vienmatisumą, apsiribojimą... O gal kartais kūrybos aktu siekiama išvengti „nereikalingų“ arba pačiam menininkui sunkiai suvokiamų klausimų? Leisiu sau pusiau nerimtą ekskursą: kartą skulptorius Petras Mazūras, paklaustas, kodėl bronzinės figūros galvą ir kojas paslėpė po draperija, atsakė apvyniojęs tas moters kūno dalis, kurios jam nesuprantamos...

Vieno raiškos aspekto sureikšminimas išties gana būdingas modernizmo epochai. Galbūt tai tiesiog geras būdas „pabėgti“, „išsilaisvinti“ nuo klasikinių kriterijų? Bet kodėl reikėtų nuo jų bėgti? Kartais susidaro įspūdis, kad ir postmodernizmas siekia to paties, tik kitomis priemonėmis – vietoj supaprasti-

nimo renkasi komplikavimą. Deleuze'as gana negailingai sugretina postmodernizmą su baroku: negilus, bet labai kompliktuotas.

Ko gero, tai vėl to paties dvasios sklėjimo arba metafizinio klodo išsekimo apraiška. Užuo domėjęsis būties realybe, žmogus bando nuo jos pabėgti ir susikurti kompliktuotą (bet saugų) iliuzijų pasaulį. Ar ne panašiai elgiasi ir menininkas, išorinę raišką sureikšmindamas giluminių klodų sąskaita?

Taigi prasmės problema, matyt, iš tikrųjų susijusi su giluminių klodų ir paviršinės raiškos, o senaisiais terminais – vidinio turinio ir išorinės formos, santykiu. Šie žodžiai, nepaisant istorinių ir ideologinių konotacijų, apibūdina dėsni, kurio bandė nepaisyti beveik visas modernusis menas, sureikšminęs spontanišką saviraišką arba neįpareigojančią racionalų žaismą, tiksliau tariant, bandęs išorinei formai suteikti savarankišką, nuo vidinio turinio nepriklausomą prasmę. Tai neretai susiję su ypatingu dėmesiu beprasmybei, o dar dažniau – su nepatogios, pernelgį įpareigojančios prasmės ignoravimu.

Dėsnis dėl tokio ignoravimo, aišku, niekur nedings. Žinia, kurią menininkas nori perteikti, įpareigoja ugdyti meistriškumą, pasitelkti visą patirtį, kad būtų rasta unikali, tinkamiausia forma turiniui išreikšti. Ir ne bet kokiam turiniui, o tam, kuris autoriui yra egzistenciškai svarbus ir kuriuo siekiama pasidalyti.

Pastangos suteikti formai nepriklausomą nuo turinio, savarankišką vertę veda prie tuščios saviraiškos arba manierizmo. Neretai – tiesiog prie virtuoziško plepėjimo.

Pamenu, per vieną pokalbį su draugais tokiam teiginiui buvo kontrargumentuojama klausiant, o kaip tada vertintinas Mozartas?

Bet Mozartas kaip tik yra kūrybinio visavertiškumo pavyzdys! Regis, ištikimybė vidinei žiniai, gelminiam dvasios klodui buvo toks bekompromisinis jo genialumo pagrindas, kad saviraiškai tiesiog nebeliko vietos. Jis tiek daug turėjo pasakyti, kad net muzikinio plepėjimo pagundos nepatyrė...

Tame pokalbyje – kaip dažnai laisvuose pokalbiuose būna – nuo Mozarto staigiai peršokta prie kinematografo

ir Tarkovskio poetizmą „Stalkeryje“. Susiginčijome dėl to, ar vaizdinių kalba ten pakankama, ar perkrauta, ar adekvati prasminiam krūviui... Išsiskirstėme jau gerokai po vidurnakčio, taip ir nepriėję prie jokios išvados... O po kurio laiko į rankas pateko brolių Strugackių raštų tomelis, kuriame įdėtas ir paskutinis, atrodo, devintas „Stalkerio“ scenarijaus variantas su žiupsneliu prisiminimų, kaip scenaristai nėrėsi iš kailio, kad parašytų kažką išties tinkama *dlia našego genija* (mūsų genijui). Jie neslepia savo desperacijos, kai ėmėsi to paskutinio varianto, turėdami vos porą savaitių iki filmavimo pradžios. Todėl kad iš režisieriaus nebuvo galima išpešti nė pusantro sakinio ir apskritai sunku suprasti, ko genijui iš tikrųjų reikia.

Tačiau būtent devintame scenarijaus variante yra epizodas, kuriuo Strugackiai pranoko daugelį savo darbų. Pačioje kelio pradžioje herojus rašytojas stebisi: kelionės tikslas gerai matyti, atrodo ranka pasiekiamas – kodėl negalima eiti tiesiai?

Stalkeris į tai atsako: *Eto doroga dlia čystych duš* („Šis kelias tyroms sieloms“). Rašytojas bando šio perspėjimo nepaisyti, tačiau vos tik žengia pirmuosius žingsnius, paslaptinga galia priverčia jį grįžti atgal.

Šito dialogo filme nėra. Būtų buvę labai įdomu iš paties Tarkovskio išgirsti atsakymą, kodėl. Dabar belieka spėlioti – gal epizodo atsisakyta, spaudžiant to meto cenzūrai? O gal pačiam Tarkovskui jis buvo iš esmės nepriimtinas, kaip ir daugeliui intelektualų, kurie, išitraukę į ieškojimo procesą, širdies gilumoje paniškai bijo, kad jis staiga baigsis atradimu... Gali atsitikti taip, kad tas atradimas bus kategoriškas ir įpareigojantis... Tiesus kelias, skirtas tyroms sieloms, yra iššūkis, pajėgus nubraukti visas per silpnai su giluminiu turiniu susijusias poetines formas, visus manierizmus, visą saviraišką. Baisu, kad iš tavo originalumo gali ne kažin kas likti... Kita vertus, „Andrejus Rubliovas“ liudija, kad Tarkovskis nuo tokių baimių neturėjo būti priklausomas...

Klajoti vingiais paskui žaltvyksles ar bėgant nuo pavojų kur kas labiau įprastas XX a. žmogui gyvenimiškas pasirinkimas, ir negali sakyti, kad Tarkovskis stokoja genialumo tai vaizduodamas. Vis dėlto bandymas „poetizmams“ suteikti savarankišką ar net pirmaeilį (turiu atžvilgiu) vaidmenį šiuo atveju jam nepaveda...

Tarkovskio amžininkas amerikietis Johnas Casavetesas, kadaise atstumtas, o šiandien atrandamas iš naujo, ko gero, vienas iš tų nedaugelio kūrėjų, kuriems tiesus kelias atrodė įmanomas. Visa tai kainavo, žinoma, žiaurias perkrovas, kurios jį sudegino anksčiau laiko. Jo forma kartais atrodo net perdėtai skurdi (tiesa, ne tokia hermetiška kaip Roberto Bressono), bet ištikimybė gelminiam klodui nekelia abejonių. Tarsi patvirtindamas savo graikiškas šaknis, jis yra sakęs, kad žodis *filosofija* turėtų būti suprantamas ne kaip išminties meilė, o kaip meilės išmintis.

Turbūt simptomiška, kad tarsi aidas jam atliepia mąstytojo Józefo Tischnerio žodžiai: „*Krikščionybė mums sako, kad aukščiausias racionalumas yra meilės išmintis.*“

Hartmannas teigė: „*Meno kūrinio estetinė vertė nepriklauso nei nuo vienos giluminės plotmės, nei nuo vienos išorinės plotmės, bet priklauso nuo teisingos abiejų plotmių sąveikos, nuo tapatumo viena kitai. [...] Tam tikras prasmės daugiareikšmiškumas yra būdingas didiesiems meno kūriniams, o mažiau vertingi kūriniai pasižymi tuo, kad suvokėjui jie duoda mažiau.*“ Be to, atkreipė dėmesį, kad didieji meno kūriniai kiekvienos epochos suvokėjams atsiskleidžia naujai... Taigi galime kalbėti apie tam tikrą universalią prasmės klodų sistemą, kurią menininkas įveiksmi, net pats ne iki galo ją suvokdamas (Cervantesas, Shakespeare'as, Tolstojus – bene ryškiausi tokio įveiksmimo pavyzdžiai).

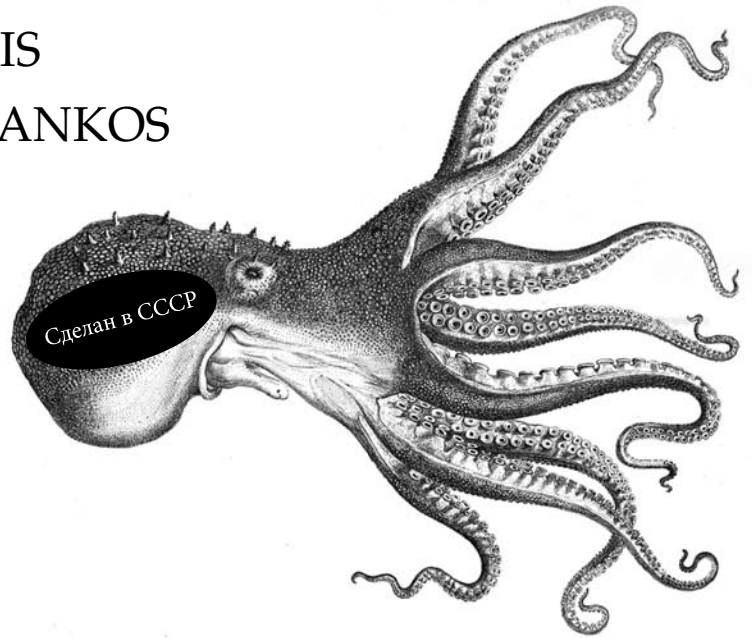
Deleuze'as apibūdina prasmę kaip dviejų pradų sąlytį, jungtį. Žodis *art* irgi reiškia jungtį, tą pamirštą kūrybos prasmę, kuri pasislepia, kai imamės racionalaus komplikavimo, ir leidžiasi pasiekiamai, jei atkakliai ir negailėdami jėgų jos ieškome.

Poetas Aidas Marčėnas rašo: „*Saviraiška sunaikina viską, ką mėginu pasakyti.*“ Ir kas toliau? „*Naujasis nuo širdumas?*“ – klausia, pakėlęs akis nuo eilėraščio.

Klausiamąja intonacija šiuos užrašus parašėse turbūt ir derėtų baigti, tikintis, kad kūryba niekada nesibaigia. Daugeliui svarbių šio lauko dalykų, kuriuos dar reikėtų aptarti, monologo forma atrodo nelabai tinkama... O gal po visų jau išbandytų ironiškų savigynos strategijų, kurtumo ir nesusikalbėjimo įmanomas ir dialogas? Dialogai? ■

Lietuvos šalies žmonių padavimai. CXXII

AŠTUONKOJIS IŠ KRYMO ĮLANKOS

Vos grįžusi iš trumpų atostogų ant Raganų kalno, visuose dienraščiuose perskaičiau puslapinį bestselerį „Mano šeimos indėlis į šalies ūkį“ (šalis nenurodyta, bet indėlininkas aiškus – tai Lietuvos Silvio Berlusconi, plačiau žinomas kaip Viktoras U.). Arši politinė reklama su tokiais fundamentaliais, širdį veriančiais klausimais: „už ką siūlomas realus laisvės atėmimas?“, kodėl „būtinai turi būti pralietas kraujas?“ apmokėta iš Darbo partijos politinės kampanijos sąskaitos). Pasirodo, į Europarlamentą toks kelias yra tiesiausias, aplenkiant kalėjimo vienutę. Jeigu Viktorui U. kada nors vis dėlto tektų kaip narsiajam Silvio už politines nuodėmes dirbti visuomenei naudingus darbus (kokia žiauri bausmė!), jis nedelsdamas kandidatuos į dar kokį nors, pavyzdžiui, Eurazijos organą su neliečiamybės teise.

Bet mano būrimo salonas *Dura necessità* pateikė jam alternatyvų ir tokį patrauklų pasiūlymą, kad būtų tiesiog neįmanoma atsisipirti – Pietų Korėjoje veikia kalėjimas, į kurį žmonės patenka savo noru, netgi turi už šią pramogą susimokėti, kodėl gi Kėdainių agurkų vadui ten neatlikus konservavimo praktikos?

Pameditavęs ir perėmęs patirtį, Viktoras U. galėtų panašią belangę įsteigti ir Lietuvoje, kur įkurdintų artimiausius bendražygius, kurie dabar visiškai nežino, ko tikėtis, kai vieną gražią dieną parskridę iš Kanarų, tikėtina, nutūps ant „narų“. Pritvinkęs gyvenimiškos patirties Viktoras U., tikėtina, nepaliks partiečių nelaimėje, tegul šie grūdinasi kaip grūdinosi plienas. (Argi neužsigrūdino jauniausia darbistė Ieva, už gerą vietą kandidatų į EP sąrašę juodąją DP buhalteriją papildžiusi daugiau negu 40-šimčia „gabalų“?) Šitaip perėję ugnį, vandenį ir geležines Viktoro U. suvirintas triūbas, net eiliniai darbistai *povsiūdu tvoriat čudesa* (žygdarbių sąrašą pateiksiu *Wiki-Leaks*).

Žinoma, jiems pažįstamas ne tik juodo partinio buhalterinio darbo prakaitas, bet ir saldžios aistros valdžiai skonis. Tiesa, šiame fronte senbuviai, natūralu, pralaimi jaunabuviams. Kas galėtų prilygti Luhansko nepriklausomos (tiesa, norinčios priklausyti Rusijai) respublikos visų galų (konkretus galas nenurodytas) ministrei Irinai F.? Slapčiomis ji parsigabeno iš Lvovo baltos, juodos, maskuojamosios chaki, žalios (be skiriamųjų ženklų) ir imperinės koloradinės spalvų

šokoladines atliejas, kurios vaizduoja ne bet ką, o patį Putiną Raudonąjį su visa karine amunicija. Dabar ši politikė, karštai suspaudusi saldų savo didvyrį tarp delnų, glausdama prie iškilios krūtinės ir kitų gundančių vietų, du kartus per parą aistringai atsiduoda savo pomėgiams. Nustatytu laiku sutartoje vietoje (*mesto vstreči izmenit' nel'zia*) prie strateginių objektų, ant tiltų ir po jais, pasipuošusi Ievos kostiumu, atlieka politinį erotinį performansą, gyvai, bet nesavu balsu (t. y. ne ukrainietišškai) dainuodama:

*Мой шоколадный заяц,
Мой ласковый мерзавец,
Ты сладкий во все сто!*

Separatistų, ypač jaunesnių, kovingumas iškart pakyla į neregėtas aukštumas ir jie renčia blokpostus net tose vietose, kur nėra kelių. Tačiau tai ne vienintelis zuikis, kurį Luhansko ministrė kasdien nušauna su šokoladinio Putino Kalašnikovu, – sviedžiama ir granata į Ukrainos šokolado karaliaus prezidentinių ambicijų daržą.

„Mūsų minkštoji galia *plavno perechodit* į kietąją valią“, – konstatavo kaimyninės kryminės šalies užsienio aferų ministras Lavrovas, žmogus be savybių, be jausmų, be silpnybių, be šypsenos, užtat su postu. Žiūrėdami į geležinius jo žandikaulius, imame geriau suprasti britus, iš kurių net trečdalis baiminasi galimo robotų įsigalėjimo. Iki 2015 m. androidai, ūkanotojo Albiono gyventojų manymu, pakeis 45 proc. karių, 33 proc. astronautų ir gamyklos darbininkų, o ateityje – net mokytojus. Lavrovas neabejotinai bus priešakinėse tokių (ir kitoikių) automatų linijose.

Bet mane kur kas labiau gąsdina ne androidai, o gyvoji gamta, kurios visai nereikia išrasti. Antai sužinojau, kad kiekvienas aštuonkojo čiuptuvus turi

atskirą, su smegenimis nesusijusią nervų sistemą, todėl išlieka gyvybingas net valandą po amputacijos, be to, netrukus vietoj ano atauga naujas. Aštuonkojai yra neįtikėtinai miklūs, plėšrūs, nepasotinami, todėl čiumpa bet ką, kas pasipainioja jų kelyje, kartais sudoroja net aplyšusią savo paties dalį...

Minkštakūnis rausvaodis siaubūnas kuo toliau, tuo labiau ėmė kažką įkyriai priminti, asocijavosi su kažkuo, pažįstamu iki dantų gėlimo. Kur aš tokį mačiau? O tada išvydau Jį, baltu laineriu skrodžiantį vaikius Krymo įlan-

kos vandenį! Žinoma, tai Putinas Raudonasai meiliai tiesia savo čiuptuvus, lengvai gliaudydamas austres (austų irgi pasitaiko, jei prisiminsime tokio Golovatovo istoriją), atsukdamas stiklainių (iki tol suverenių) dangtelius, kad išleistų rusakalbį džiną, gundydamas Luhansko ir Donecko separatistinės tarnybos gražuoles.

Štai kur minkštoji galia, visus netinkamai galvojančius įsakanti *močit' v sortire*, nurodanti pastumti Ukrainos sienas, kad nereikėtų atitraukti Rusijos kariuomenės, tirpte tirpstanti tarp Luhansko ministrės apvalumų, bet Obamai siunčianti hologramą su tiranozauro (pilygstančio 14 Afrikos dramblių) šlaunikauliu, kurį lydi neužmaskuotas grasinimas „*Slavic slave!*“ –

suprask, tironas atsigauna, imperija kyla iš griuvėsių.

Tokios geopolitinės suirutės fone naivus Gražulio susirūpinimas austrės (ar austro) Conchitos ūsais, neva Siaurusevičius žvelgė pernelyg plačiai, visą tą *bezobraziją* rodydamas stambiu planu, yra tik apgailėtinas smulkaus kalibro neloyalumo (net ne politinio) pasireiškimas. ■

Tiesiai iš aštuonkojo glėbio
Krescencija ŠURKUTĖ

KULTŪROS BARAI

2014. 5 (593)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3. 01125 Vilnius. Lithuania

E-mail: kulturosbarai@takas.lt

SUMMARIES

Paulius KUKIS. *Education Crisis, Demand for Affect, and Libidinal Inflation*. According to the author, there are numerous ramblings in contemporary scientific, and especially pseudoscientific, discourse. It is unlikely as many engaged, modern educators will be able and willing to examine or decipher the reasons behind the retrogression we have doomed ourselves to experience (page 2).

Rimas NORVAIŠA. *Why in Lithuania Mathematics is not Considered Part of Non-material Culture*. Our society knows mathematics only as a language of science, without any independent content. Contrary to such beliefs, modern mathematics is the cognizance of a world of abstracts, based on the accuracy of logical reasoning and a sense of beauty. A conference that took place last year on December 18th at the Lithuanian Academy of Sciences, titled "The cohesion between arts and sciences and its outlook in Lithuania", gave the pretext to figure out what this means (page 5).

On the Threshold to Abyss. Renowned analyst of economy, energy and agriculture Richard Heinberg talks to Almantas Samalavičius on why we need to give up the growth oriented economics. The author of *The End of Growth* insists that the era of cheap energy and fuels is over. The resources and supply of oil and other fossil fuels is no longer increasing worldwide and there is abundant and sufficient data to prove it. Accordingly, it becomes increasingly more difficult and more expensive to extract oil. Though there is no way to escape the approaching global energy crisis, it is possible to experience it less dramatically if we change our attitudes and decide to live with less (page 13).

Who Sharpen the Instruments of Oppression and Who the Instruments of Liberation? Well-known US media theorist Douglas Kellner in conversation with Almantas Samalavičius discusses the current global media culture based on the cult of masculinity and power demonstration. Global popular culture is guided by this kind of ideology implementing certain values through powerful visual images. At the same time new media is becoming an instrument used by both those aiming to maintain the present political and economic status quo, as well as insurgents and those fighting for the cause of democracy and liberation (page 16).

Arūnas SPRAUNIUS. *Parallelisms of an Era*. According to Alexandre Havad, author of *Virtuous Leadership*, founder of the Havard Virtuous Leadership Institute, a great politician is one who comes up with new ideas, isn't afraid of change, and always tells the truth. A businessman's greatness is the desire to share their success with others. Leadership is being yourself. One should know their temperament, biology, shortcomings and strengths. There's a lot of truth to these words. Although it is hard to say how the final image of a changeable reality will look, such public discourse exists (page 20).

Gintaras PATACKAS. *Extracts from a Poem "The little divine Co, 2. Years"* (page 26).

Tomas KIAUKA. *Faces of Memory in Silence*. The article discusses the artistic project-narrative performance *Keep me in Minds*, by German and Swiss authors Christina Friedrich and Michael Brauchli. This performance highlights memory, the underlying characteristic of a human soul, created by our ability to listen to, understand and feel the Other. Stories encourage listening more closely to the Other and open up a new memory, different from the official cultural memory monitored by institutions, which is full of oblivion rather than mindfulness (page 29).

Łukasz DREWNIAK. *A Hole in the Sky*. „Did you not want to discuss this, gentlemen? – you can hear shouting almost all throughout *Our Class*. – Were you

searching for a tone, a text, approval? Why were you silent? After all, you know theatrical speech, which you could use for such purpose. You need only move away from private stories and theatrical classics". This call from Yana Ross doubtless raised Lithuanian theatre from the dead, concludes the Polish theatrologist discussing the production of Tadeusz Słobodzianek's play *Our Class* at the National Drama Theatre in Vilnius (directed by Yana Ross) (page 33).

Andrius JEVSEJEVAS. *Planetarium of Fantasies on the Theatre Stage*. About the play *Cosmos+* (National Drama Theatre), introduced as the Big Bang for the whole family – a story about the wonders of the universe. Directed by Kirsten Dehlholm (page 37).

Edvardas ČIULDĖ. *How a Dream Becomes More Real than Visions of Wakefulness*. A dream represents the completeness of time, not because it helps remember or foretell. More importantly, in the flow of a dream time emerges in its complete form, when memories foretell, and foretelling brings back memories. That is why, upon waking, a dream seems like such a strange adventure (page 41).

Kęstutis ŠAPOKA. *Archeology with Elements of Anthropological Analysis*. Exhibit *Inversion. Bad goods*, Jonas Mekas Visual Arts Center, Vilnius. Curator of the exhibit Laima Kreivyte undertook the uneasy task of temporarily reviving the no longer existent artist group Good Evils at the "archeological" exhibit (page 43).

Astrida PETRAITYTĖ. *Artistic and Rebellious Spirit of the Old Curonian*. In memory of Eduardas Jonušas (1932-2014). About the talented Samogitian with an artistic and rebellious spirit who recognized the imperative to familiarize himself with the Lithuanian Minor and Curonian region, comprehend its soul, collect the remnants of its past, preserve, resurrect, and restore them (page 50).

The desert beyond Gaida. The composers Šarūnas Nakas and Mindaugas Urbaitis chatting Rūta Gaidamavičiūtė (page 52).

Kęstutis ŠAPOKA. *Decorativeness as Concept*. About Gianmaria Potenza's exhibition *Venetian Rhythms* at the M. K. Čiurlionis National Art Museum, M. Žilinskas Art Gallery (page 63).

Kazys SAJA. *Dark Matter*. Short story (page 65).

Eglė WITTIG-MARCINKEVIČIŪTĖ. *The sun of Stalin and the moon of Bush*. The uninvestigated pages of the blockade of Lithuania's independency. Under discussion are two memoranda from the year 1990 written by Linas Kojelis, an activist of Lithuanian exile community in the USA, who sent them to a Lithuanian diplomat Stasys Lozoraitis as well as to some American politicians. It is likely that the US administration used them to justify its policy of non-recognition of the re-established independency Lithuania's. The letters stun by reactionary radicalism. They not only recommend to revoke the declaration and accompanying laws, but also to dispense with democratic elections, returning all power into the hands of the same Moscow-subordinated communist party. The author wonders: are there some extra-terrestrial powers that make the venerated Lithuanian elite act against national freedom? (page 69).

Markas PETUCHAUSKAS. *The Return of Litvaks*. Author writes about the Lithuanian Jewish culture club he established, which was successful in raising from oblivion the testimonies of ruthlessly trampled and destroyed Litvak culture, bringing to mind many individuals whose creative work is integral to Lithuanian's cultural treasury. That was the basis for closer Lithuanian and Jewish collaboration, which was able to develop inside the club on one condition – both Lithuanian and Jewish artists must be active participants (page 78).

Vytautas JOKUBAUSKAS. *A War that isn't Coming?* Lithuania's military security. Europe makes efforts after WWII to prevent future wars. But they are still a reality. In the context of recent Ukrainian events the author asks whether we are ready to defend ourselves? (page 83).

Liudvika POCIŪNIENĖ. *In Defense of Meaning*. Notes on the margins 5. Discusses the pretension of the avant-garde to render novelty the main value and its ramifications (page 89).

Krescencija ŠURKUTĖ. *Octopus in the Gulf of Crimea*. Ironic essay on Lithuania's cultural and political life (page 93).

Įšvertė Rasa RADZEVIČIŪTĖ

**Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):**

Arthur W HUNT III, Almantas SAMALAVIČIUS

Technology and consumership (En) (Lt)

A conversation with Arthur W. Hunt III

Today's media, combined with the latest portable devices, have pushed serious public discourse into the background and hauled triviality to the fore, according to media theorist Arthur W Hunt. And the Jeffersonian notion of citizenship has given way to modern consumership.
Antanas ŠILEIKA

Long ago and far away: Big stories from small countries (En) (Lt)

Baltic stories in a global context

What's different about a place is what's interesting, writes Canadian novelist Antanas Sileika. A proposition that raises all manner of difficulties, as well as presenting unique opportunities, when writing fiction based on Baltic history aimed at a North American audience.

Tomas KAVALIAUSKAS, Tatiana ZHURZHENKO

Post-Orange Ukraine: Lost years? (En) (Lt)

A conversation with Tatiana Zhurzhenko

In an interview conducted before Euromaidan commenced, Tatiana Zhurzhenko discusses the intricacies of regional tensions surrounding Ukraine, taking into consideration questions of memory, language and a putative civic, liberal Ukrainian nationalism.

Giedrius SUBACIUS

The death of a language (En) (Lt)

It is often said that every two weeks a language dies. But the statement belies a complex reality, in which languages are transformed, replaced or simply vanish along with their users. Giedrius Subacius on the fate of the Lithuanian language, among others.

Bo ISENBURG

Critique and crisis (En) (Lt)

Reinhart Koselleck's thesis of the genesis of modernity

The modern consciousness as crisis: Reinhart Koselleck's study of the origins of critique in the Enlightenment and its role in the revolutionary developments of the late eighteenth century is a work of historical hermeneutics whose relevance remains undiminished.

Nicholas BRADBURY, Almantas SAMALAVIČIUS

The freedom of the fox in the chicken run (En) (Lt)

A conversation with novelist Nicholas Bradbury

Nicholas Bradbury made his literary debut this year with the novel „Market Farm“, a reworking of George Orwell's „Animal Farm“ for the free market era. He talks here about influences for his satirical take on the current financial crisis and potential grounds for hope for the future.

Almantas SAMALAVIČIUS, Immanuel WALLERSTEIN

New world-system? (En) (Lt)

A conversation with Immanuel Wallerstein

At some point, there is a tilt; there always is. Then we shall settle down into our new historical system. Wallerstein foresees one of two possibilities: more hierarchy, exploitation and polarization; or a system that has never yet existed, based on relative democracy and relative equality.

Béla NÓVÉ

The Orphans of '56 (En) (Lt)

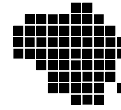
Hungarian child refugees and their stories

Of the 200,000 Hungarian refugees who fled Hungary following the Soviet invasion in 1956, close to 20,000 were „unaccompanied minors“. Shortly after the fifty-sixth anniversary of the Hungarian Revolution, historian and former dissident Béla Nóvé traces their life stories.

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

SRTR fondas Kultūros barų 2014 m. projektui „Kultūros krizė ar krizės kultūra?“ skyrė 50 000 litų, projektui „Kultūra: raidos kryptys ir horizontai“ – 152 700 litų finansinę paramą

MOKSLAS • EKONOMIKA • SANGLAUDA

EUROPOS SĄJUNGA
EUROPOS SOCIALINIS FONDAS

Kuriame Lietuvos ateitį

Projektas Aukštosios kultūros impulsai mokykloms AKIM finansuojamas Europos socialinio fondo pagal Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ priemonę VP1-2.2-ŠMM-10-V „Neformaliojo švietimo paslaugų plėtra“.

www.eurozine.com

Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką

Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais

Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešojo erdvė

Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliniam bendravimui ir diskusijoms.

Geriausi straipsniai iš visos Europos

EUROZINE

Spaudė akcinė bendrovė *Spauda*, www.spauda.com

Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius

Tiražas 3200 egz.

Kaina – 4,99 Lt

Rimantas DŪDA. Pranciškaus Asyžiečio „Kūrinių giesmė“ šimtu pasaulio kalbų. Autorinis įrašas. 2002
II-ji tarptautinė knygrišystės meno paroda Italijoje

Vidmanto Ilčiuko nuotr.
Iš parodos galerijoje „Kairė–dešinė“

Rimantas Dūda nuo pat 8-ojo dešimtmečio, kai baigė Talino dailės institutą, iki dabar neginčytinai užima lietuvių meninės knygrišystės lyderio pozicijas. Produktiviausias iš odininkų, jis bene vienintelis reguliariai dirba šioje srityje, aktyviai dalyvauja parodose Lietuvoje ir užsienyje (Prancūzijoje, Italijoje, Estijoje), o puikios meninės kokybės, subtilaus, savito (lengvai atpažįstamo) braižo kūriniai visada būna pastebėti, įvertinti, neretai apdovanojami.

Dailininkas pabrėžia, išryškina natūralų odos grožį. Ieško raiškos priemonių, kurios tinka tik tai medžiagai, o ne skolinasi iš tapybos ar skulptūros. Nuosekliai eidamas tuo keliu, Dūda apskritai atsisakė figūrinių ar dekoratyvinių apipavidalinimo elementų, liko tik raidė ir medžiaga. Pradėjo naudoti storą diržinę odą, kuri ne pasyviai aptraukia kietviršį, bet pati tampa tuo viršeliu. Tokių odų suvaldyti, kad ji paklustų knygos formai, reikia ypatingo meistriškumo.

Dar vienas išskirtinis šio autoriaus kūrybos bruožas – tai pokšto ar netikėtumo elementai, nuolat trykštantis sąmojis, ironija ar žaismingas, subtilus „tvarkos“ griovimas: kažkas slysta į šoną, simetrija suardyta, raidė „nugriuvus“, bokštai pasvirę, auksas (raides auksuojant) staiga „pasibaigė“, išlindo netikėtas žodis ar erotikos užuomina... Tai išsklaido perdėtą rimtumą, leidžia kitaip pažvelgti į literatūros klasikos kūrinius ar gyvenimo temas.

Organiškas visų šių meninių ir medžiaginių elementų pajautimas ir jungtis Rimanto Dūdos knygų įrišimus daro nesenstančius. Net ką tik sukurti viršeliai jau atrodo paliesti laiko (o gal kaip tik belaikiai?), lyg turėtų savo istoriją, gyventų savo gyvenimą...

Kaina – 4,99 Lt
KULTŪROS BARAI 2014. Nr. 5 (593), (1–96)
Indeksas 5031

ISSN 0134-3106

